

**НАД
СИНІМ
ДУНАЄМ**

**ЮВІЛЕЙНИЙ ЗБІРНИК
ВІДЕНСЬКОЇ СІЧІ**

5158

НАД СИНІМ ДУНАЄМ

ЮВІЛЕЙНИЙ ЗБІРНИК

УКРАЇНСЬКОГО АКАДЕМІЧНОГО
ТОВАРИСТВА „СІЧ“ У ВІДНІ

ЗРЕДАГУВАЛИ

Д-Р ОСТАП ГРИЦАЙ І ТЕОДОР МАРІТЧАК

ВІДЕНЬ 1932

ЗАХОДОМ І КОШТОМ ЮВІЛЕЙНОГО КОМІТЕТУ

Nr 5158

37

ПЕРЕДМОВА

Завершуючи свято 60-ліття „Січи“ виданням ювілейного збірника, присвяченого трівкому вшануванню пропам'ятніх роковин Товариства, вважаємо нашим обов'язком сказати тут декілька слів про умовини, в яких Ювілейному Комітетові доводилось ладити та підготовлювати його до друку. Перш за все мусимо вказати на моменти, які зложилися на те, що цей січовий збірник являється щойно тепер, хоч первісний речинець його появи, намічений Ювілейним Комітетом, вязався тісно з межами ювілейного року. А як найголовніші з них доводиться нам тут підкреслити два, з яких один і другий були вповні незалежні від нас, готовлячи нам таким чином труднощі, проти яких наші й найкращі зусилля були і, на жаль, мусіли бути довший час безуспішні.

Ці моменти — це з одної сторони справа матеріалів, а з другої — питання коштів друку.

Щодо матеріалів, які потрібні були для зложення збірника, мусимо зазначити, що їх ми не одержали від усіх тих, до яких ми за ними зверталися, не зважаючи на численні відозви Комітету в нашої пресі, краєвій і закордонній, та мимо цілого ряду окремих листів і прохань, які ми в цій справі висилали до поодиноких осіб, передовсім з круга б. членів Товариства. Як дуже яркий приклад тієї байдужности до нашого діла і то зі сторони людей, про яких хотілося б думати, що саме вони повинні б стати світлим прикладом для інших, мусимо навести факт, що один з наших найвизначніших сучасних письменників та ще дотого б. січовик, не вважав за потрібне хочби й відгукнутися на прохання Товариства взяти участь у збірнику. А це ще далеко не все з того, що могли б ми розповісти нашим читачам про дуже невідрадіні досвіди, пороблені нами при збиранні матеріалів до цієї книги.

Затеж гаряче признання належить від нас тим давнішим і теперішнім, старим і молодим січовикам, які до ювілейного заклику віднесли справді по товариськи, і своїми цінними працями збагатили сторінки нової пропам'ятної книги „Січи“.

Щождо питання коштів друку, то і з тієї сторони вийшли для нас, особливо внаслідок нинішніх обставин на еміграції, перепони, задля яких ми довгий час не мали певности, чи видання збірника буде взагалі можливе. Бо й тут наперекір усім покликам і проханням Комітету матеріальна допомога зі сторони б. січовиків була взагалі така невидатна, що думку друкування збірника доводилось уже закидати зовсім. Тому з вдякою хочемо згадати тут великодушні жертви тих поокремих осіб чи-там наших установ, які в тім труднім положенню не забули про стару віденську „Січ“. Так у першу чергу дозволюємо собі тут зложити на руки Вп. д-ра Луки Мишуги нашу сердечну подяку американському Об'єднанню, за княжий дар, який ляг в основу нашого видавничого фонду і справу видання збірника поставив щойно на реальних основах. Даліж дякуємо за щедрі жертви Вп. Президентів д-ру Е. Петрушевичеві, ген. З. Павлюхові, д-ру О. Зарицькому та всім іншим жертводавцям, які нехай і дрібними датками причинилися до появи збірника. Окремуж згадку доводиться нам присвятити на цім місці тіням бл. п. д-ра І. Курівця.

Накінець ще кілька слів про правопис, прийнятий нами.

На загал намагались ми придержуватись правил, устійнених востаннє Всеукраїнською Академією Наук. Але з огляду на те, що — як це зрештою відомо — не всі з тих правил виявились пригожими до практичного вжитку та з огляду на невирішеність цілого ряду питань українського правопису взагалі, нам прийшлося тут і там придержуватись власних, здебільшого конечністю вказаних модифікацій.

Так випускаючи у світ оцей літературний пам'ятник великого ювілею віденської „Січи“, ми віримо, що вся січова громада привитає його як любого друга колишніх гарних хвиль. І хочемо надіятися, що він не останній наслідник двох перших січових альманахів. Що може і в майбутньому традиції віденської січової громади будуть передаватися грядучим поколінням щораз кращими збірниками, аж ген до свята першого 100-ліття „Січи“.

І цього ми нашому славному Товариству зі щирого серця бажаємо.

Відень, в жовтні 1931 р.

Ювілейний Комітет.

Остап Грицай

ДО МОЛОДІ

Пречистим джерелом обновленої сили

Народові

Й Землі

Ти, Молоде, увік!

Твої ряди батькам все душу веселили,

Твій спів сумній Землі

Був мов цілющий лік

В журливі дні.

Де мертво, глухо й тлінь,

Там Ти, о Молоде, воскресний світ,

Де сірий груз руїн,

Там Ти, о Молоде, пурпурний цвіт —

Сонцем огненний,

Благословенний

Вістун весні.

Гориж, кипи вогнем,

Як довго молода Ти,

Як довго в Тебе жар

Нових, здорових сил!

Устань злотистим Днем

Шлях світла прокладати,

Де безвість і пустар,

Де темний небосхил.

В нове життя живих клич срібними сурмами,

Буди народ зі сну, з втоми і нетями!

Добудь Твоєї зброї

Трисвітло молоді:

Криці завзяття,

Криці хотіння,
Панцирів віри,
Списів стремління
Гострих, борких,
Певних, кріпких,
І там, де гниль,
Гроби і глуш,
Рабський спокій
Мертвецьких душ —
Ти громом з хмар
Удар!

Не в путах Тиж, не раб,
— Хай скрізь тюремні стіни —
О, Молоде Вкраїни!
Невже кому той раб,
Хто духом не ослаб?
І таврувать Тебе
Рабом ніхто не стане,
Якщо погордиш всім,
Що то низьке й погане,
А духом вольна вщерть
Будеш до Волі йти,
Не знаючи в душі
Лукавства й підлоти.

Хібаж раби кому — шумливі чародії,
Вкраїнській степи, безмірря свободи?
Йї безкрайна блакить їх в срібlistім саяві мрії,
Що нею дихали колись Твої діди?

Хібаж рабом кому Твій рід — Дніпро могучий,
З горами бурунів у спіненім нутрі?
Що кров ворожу ген — у море ніс, ревучий,
Сильніший, ніж усі деспоти і царі?

Йї хібаж раби кому, — і Бескид і Карпати,
Неізрушимії, мов велетні небес,
Твердині народу, Гігантів вічні чати,
Верхівлям зелені — гранітний уперез?

А Тижд? —

Ти Молодь, Ти дитина цих потуг,
У Тобі їх краса, і сила їх і дух!

Гориж, кипи вогнем,
Як довго молода Ти,
І поки в Тебе жар
Огнистих, творчих сил!
Руйнуй, сторож ярма
Й заржавілі окови,
Загрій до чину тих
Що нидіють без діл,
Пожаром бунту стань
І запали темряву,
Темряву немочі,
Безумя і рабства,
І помсту тьмі готуй
Нещадну і криваву,
А Твій геройський бій
Весь світ хай порива!

Ольга Кобилянська

ВОРОЖКИ

НАРИС

Василка Пазюк має вже трицять і кілька років. Ні гарна, ні не погана, робуча і не з найбідніших, усе ще не віддана і з року на рік вижидає того, хто мавби її взяти, а йому ані сниться.

З кінцем падолиста — Андрія.

Ворожать. І Василка ворожить.

Кидає на воду порожні лушпинки горіхів з палаючими кусками шабасівок, мішає її обережно в мисці, аби ввести лушпинки на її поверхні в рух, в якому, пливучи звільна, вони або сходяться до купи, або розходяться, або одна свічечка в одній згасне, що також на добре не віщує; або і дві голки вкладає в посудину, наповнену водою.

Більша — то він, а менша — вона.

І знову вони або доплинуть до себе, або одна притулиться до одної стінки, а одна до другої..., але до себе не допливали ніколи.

І так рік за роком повторялося.

Розпука бралася дівчини.

Що й не робить — завжди не сходяться.

На Андрія, звісно, дні короткі, і ніч їймається вчасно.

Хто ходить попід тини?

То Василка Пазюк вяже коли. Чи гідний він буде? Чи кіл корою покритий — багач? Чи рівний і голий — бідний?

І цим разом не виходить для неї нічого.

Біда.

Рік за роком минає, і ні багатий, ні вбогий, а й ніякий не з'являється. Далі посивіє в неї коса, а вона все ще не вкрита.

Час до часу ходить до ворожки і до тих, що карти кидають. Платить і вислухує, що кажуть.

— Чекай ще. На тебе ще прийде час — сказала одна ворожка.
Вона жде.

В її серці загніздився жаль до всього, що живе, і що, як їй здається, — щасливе.

Чиж тільки її доля має бути інша, життя її самотнє, мов пуста хата?

І знову вона після довгого часу заходить до відомої ворожки.

Ворожка придумує, кидаючи карти, як сказати дівці, що їй і цим разом ще не припадає ні чорнявий, ні русявий.

А око ворожки наче в її душу сягає.

Дівчина дивиться жадібно на чорнооку ворожку.

Та вона нараз коротким рухом згуртовує розкладені карти, складає їх і бе в них люто п'ястуком.

— Коли відійдеш від мене, — каже гнівно — то витріщи гаразд очі, і коли вздриш яку животину з худоби, птахи, чи інше що, от як ящірку або жабу, то відрубай їй голову — і жди. Під печею в мене є мала сокирка, що нею розколюю скипки на паливо. Зрозуміла?

Дівчина поглянула ворожці лякливо в очі.

Але коли та не заговорила більше, вона встала і, забравши малу сокирчину зпід печі, пішла. Ворожка не любила, аби їй довго морочити голову. Вона була добра газдиня і праця горіла в її руках.

Доволі довго ішла Василка Пазюк то доріжкою, то зеленими левадами, аби швидше вже раз, а наостанку мусіла ще й невеличку калабаню обійти. Чи не півтора години ішла вона так, не бачучи ні одної живої твари, за якою стежило її око, щоб їй відрубати голову, як це радила ворожка.

Аж нараз зупинилася.

Її погляд упав на землю, на велику зелену жабу з витріщеними очима, що повзала поволі стежкою, якою ішла Василка.

— Жива твар! — мигнуло їй блискавкою через думку. — Врешті показалася....

Не надумуючись довго, хопила вона зпід пахи сокирку і одним махом відрубала жабі голову.

Стала.

Була спокійна.

Всі гадки в неї мов притупилися.
Хіба це їй що допоможе?
Віднесе ворожці сокирку і скаже, що так. Відрубала голову.
Опісля обійшла безголову жабу і повернула на дорогу до дому.

Саме в той час прибіг зять ворожки в її хату і гукнув:
— Ходім-то, мамо, до моєї жінки, вона вмирає!
Мов укопана дивилася ворожка на зятя, але не довго. Впущавши руки в волосся, вона заголосила:
— Мати Христова, що я наробила! Свою доньку вбила...

* * *

До року Василка віддалася.
Її чоловіком став зять ворожки.
А ворожка не ворожила вже більше. І ніхто з чоловіків ні з жінок не дізнався від неї, що вбити жабу значить тесаме, що вбити живу людину. Гріх і проклін.
Знали це лиш відьми й ворожки.

Д-р Лука Мишуга

СПОГАД ДЕКАДЕНТА

ДЕ ГУДСОН, А ДЕ ДУНАЙ!

Листопад 1928 року. В Нью-Йорку над Гудсоном. На дворі холод і дощ. Чую, як дощ бе об шиби, мов молотком у стіну, і ліниво переглядаю пошту.

Ось і письмо з Відня. Прохають з віденської „Січи“ написати дещо до альманаху, який вийде з приводу 60-ліття заснування товариства.

Прочитав я те, і дивно стало на душі. Та цеж ще не так давно, як за моїх студентських часів видавала „Січ“ альманах з приводу сорокліття. Невжеж це вже минуло двацять літ? А виходить, що минуло.

Мимоволі закутався я в теплий халат, забув про те, що я над Гудсоном, забув про ревматизм, що почав допікати, забув про своїх чотири хрестики (з добрим гаком!) і повернув думкою в часи, яких двацять років тому. Переплив скоро Атлантийський океан й опинився над берегом синього Дунаю.

І як у „Весняних Водах“ Тургенева, станули передімною оті безжурні молоді літа й гарні дні, що промчались, мов весняні води. І я посміхаюсь мимохідь сам до себе. Та тут не сміятись, а спогади треба писати. Так думаю собі і вже на саму згадку про це поважнію.

Цеж великий ювілей! Віденська „Січ“ — то славна історія! . . .

Певно будуть писати про Драгоманова, Остапа Терлецького, С. Подолинського. Будуть згадувати часи, коли „Січ“ надавала ідеологічний напрям не тільки всьому українському студентству, але й усій Галицькій Україні. В віденській „Січи“ добачать першу українсько-галицьку соціалістичну, чи революційну, а може одну

і другу ячейку. Та мабуть знайдуть ще багато іншого важного й великого. Але хіба чи буде це związane з часами мого студентського побуту в Відні? Чи супроти того великого минулого я, і подібні до мене січовики моїх часів, не скидаємося радше на декадентів? Та коли ми й декаденти — то й це історія віденської „Січи“. А зрештою, чи соромитися „Січи“ її декадентів? Таж підчас вивольної активної боротьби, чи по наших розгромах, оті декаденти, хоч звичайні собі люде, ніде не понизили національного прапора. Вони видержали в боротьбі і видержують на своїх позиціях досі, в краю чи на вигнанні. Я бачу, що ті декаденти, коли прийшлося не так говорити про революцію, як її робити, вивязувалися зі свого завдання не гірше речників соціалістично-революційних ідей. І це одно заважило головно на тім, що даю волю своїм думкам і передаю їх так, як вони мені налітають. Дотого й той холодний, осінний, дощевий вечір не надається до писання дуже основного спомину. Він аж проситься, щоб покинути непривітливий американський Вавилон і поплисти, мов риба по Дунаю. Тимбільше, що саме тепер доходять із сусідньої кімнати передані по радіо звуки, а з ними проноситься безсмертний Штраус і його синій Дунай. А де синій Дунай, там обовязково й ті віденські дівчата з синіми очима. Ті добрі і привітливі дівчата, які в моїх часах були такі скромні, що коли їх, бувало, попросити в каварні взяти ще одно тістечко до кави, то вони випрошувалися словами: „Aber, Herr Doktor, wird es nicht zu viel sein?“ (Але, пане доктор, чи не буде це забагато). Або той титул — доктор! Щойно чоловік приїхав до Відня, вісімнадцятьлітній молодик, ще й не записався на університет, а вже — доктор. От вам Відень! А за кілька центів напівку кликали вас в каварні вже „Herr Baron“. Авансував там чоловік скоро, і чи дивно, що так багато людей ще й досі без Відня жити не може?

А вже моя стара господиня так і не сходить мені з пам'яті. Наче та рідна мати журилася вона мною, коли я почав частіше вертати до дому по півночі. Так турбувалася, що коли я раз в ночі несподівано прийшов до дому скорше, ніж звичайно, вона не могла вийти з дива, застукала до моєї кімнати і питає через двері:

— Пане доктор, чи ви часом не хорі?

— Ні, — відповідаю.

Старенька помовчала, а за хвилю питається:

— А може вам грошей треба?

Так це було, дійсно так, у Відні над Дунаєм, але двацять літ тому.

ТРИ ПЕРШІ КРОКИ

Після тої тісноти, якої зазнав кожний з нас у гімназії, інституті чи бурсі — Відень являвся раєм свободи. І це почуття повної волі розбуджувало в мені тоді найбільшу радість. Ніхто нас не контролював. Кожний був своїм паном, особливо ми, правники, які могли навіть не заглядати на виклади. Одначе свобода не відбилася на нас погано. Подавляюча більшість вела себе так, начеб була під суворим доглядом.

Тому перший наш крок був звернений в сторону університету. Вписалися, купили книжки і взялися до науки таки з самих початків. Тут усе проходило по програмі.

Разом із вписом на університет, вписувалися ми й до товариства „Січ“. Це був наш другий самозрозумілий, природний крок. А третій — каварня.

Кожний з тих починів має за собою свою питому історію. Всі ми додержали кроку університетові і свої студії, хто скорше, а хто пізніше, таки покінчили. Багато з нас додержало кроку й чарівній віденській каварні. Я саме належав до тої категорії студентів. Тоді ще панували патріархальні відносини. Касієрка в каварні Альзергоф держала в касі наші скрипти і книжки і визнавалася добре, коли хто з нас прийшов на снідання, чи подати з кавою кодекс карний, чи цивільний. На мою промоцію прибіг в останній хвилі задиханий Франц, наш славний платничий з Малих Аркадів. Він переховував у касі мої книжки і почував, що повинен бути на тім святі, бо й він причинився до закінчення моєї університетської науки. А коли вже мова про промоцію, то не можу поминути тут нашого доброго кравця Костя Стецькова, який теж тоді явився. Прийшов поглянути, як лежить на мені фрак, щойно пошитий ним, а мною взятий на кредит. А дотогож і він — це старий січовик. Саме тому всі січовики замовляли в нього убрання, коли не мали грошей. Вінже сердега не відмовлявся. Ще тому кілька років бачив я його. Постарівся, змарнів. Не одну біду витерпів. Згадували ми старі часи, а він розпитував

про давних січовиків, де і як кому живеться, а притім пригадував собі неборака, хто й скільки йому ще винен.

От і зайшов я знову в інший бік. Але, Боже мій, та чи й це не належить до історії нашої „Січи“?

ВІДЕНСЬКА „СІЧ“

Був я її членом від 1906 до 1910 року. Не доцінював я її значіння, коли жив у Відні, хоч сердечно нею дорожив. А коли тепер пишу ці рядки, то ще немов відчуваю ті колишні піхури, яких набрався я від шнурів, коли ми поряdkували й переносили бібліотеку товариства з Бенногассе до домівки при Лянґегассе. І милий мені спогад і про ту дрібницю.

До „Січи“ вписався я, як і інші, в першу чергу з національного й академічного обов'язку. Я ніколи тоді й не думав, що саме в „Січи“ навчуся чого такого, що мені стане в житті в пригоді більше, ніж сам університет. Це можу сказати щиро тепер, коли вже за мною та праця, яку мені доводилося вести як українському січовому стрільцеві на Волині, а далі в Галичині за часів нашої влади, або в Америці, коли я збирав стотисячну позичку Національної Оборони і вів пропаганду в справі визнання ЗУНР.

Коли я вступив до „Січи“, головою товариства був Омелян Бачинський. Треба признати, що він дбав про товариство і глядів, щоб притягнути до „Січи“ всіх молодиків, які прибували до Відня на студії. А був він соціяліст. А що загал складався з націоналістів, то зазначувалося негодування, чому саме провід товариства має бути в руках соціялістів, коли їх було всього кілька одиниць. Нас дратувало, що соціялістичний елемент, хоч малочисельний, має перевагу в управі. Та це на ділі був природний об'яв.

Соціялісти уявляли собою маленьку, але об'єднану групу, яка мала в своїх рядах старших, досвідних та прочитаних людей. Націоналістична група була велика числом, але подобала з погляду організаційного й політично-соціального на стадо баранів. До тих баранів належав і я.

Та соціялістичний світогляд ніяк не промовляв до нашої душі. Ми слухали соціялістичних лекцій, та вони нас не одушевляли. Але боротися з соціялістичним світоглядом в нас не ставало

сили. Наш націоналізм був інстинктовний, одначе не мав ніякого обоснування. Соціялістичні теорії лякали декого так, що коли хто й мав яку іншу думку, то боявся її висловити. Бо хто був соціяліст, той вже мав патент на людину вищу, вчену й авторитетну. Це мало тоді навіть деяке оправдання, бо наші товариші соціялісти як старші віком були, річ природна, більш прочитані і сміливі.

Але націоналістичний табор, затрівований фактичною перевагою соціялістів, рішив таки відібрати в них провід. Не було в нас відповідної людини до проводу ні добрих аргументів, та було зате велике число. А число щось значить, бо може переголосувати, або застукати і закричати противника. Це й заважило на тім, що ми рішили домагатися скликання надзвичайних загальних зборів, щоб потягнути управу до відповідальности за те, мов то вона ділає на шкоду товариства й поширює соціялістичну науку, яка противиться переконанням переважаючої більшости членів.

Голова товариства не міг відмовитися від скликання тих зборів, бо за нами був параграф статута, ну — і число.

Мені припало тоді говорити іменем опозиції. Був я в не-малім страху, бо нас лякали, що табор противників зітре нас своїми аргументами на макове зерно. Зі страху перед таким соромом, взявся я на добре до розбору ріжних аргументів. Але які вони мусіли бути наївні, того я собі сьогодні й уявити не можу. Знаю, що я уложив собі промову, зачинаючи її від французької революції, а кінчаючи на праві більшости й на тім, що більшість нас не бажає собі такої управи, яка відноситься ворожо до наших націоналістичних переконань.

Надійшов день зборів. Націоналісти прийшли, тобто число дописало. Прийшли всі теж з ворожого табору. Одні з одними не виталися, розсівшись у двох протилежних кінцях кімнати. Мені як речникові опозиції дали слово першому. Я мав промову написану, але говорив з памяти. Наш голова прислухувався уважно й дуже любезно споглядав на мене, немов радувався моєю промовою і всією опозицією. Це мене дуже хвилювало, і я не міг його атакувати так остро, як це я собі намітив.

Коли я скінчив, число било браво й гуділо. Підвівся голова Омелян Бачинський і почав відповідати. Але говорив так по приятельськи і так увічливо, що розброїв мене від ніг до голови. Я

аж негодував, що був в опозиції. Він заявив, що дуже тішиться, що ми так цікавимося долею нашого товариства і студентським життям. Зазначив, що він не є проти того, щоб доповнити чи змінити управу, але це можна буде зробити аж на чергових, скликаних для цієї цілі зборах. А теперішні збори він хоче використати на те, щоб звернути нашу увагу на працю в нашій товаристві та по інших українських товариствах, яких в той час було в Відні два, „Поступ“ і „Родина“.

Вивязалася тоді дуже цікава дискусія, з якої вийшло, що націоналістична група крім числа не уявляє собою ніякої іншої сили, але зате є добрим матеріалом, щоб з неї силу виробити.

І ми ту силу взялися виробляти. Зараз по зборах рішили ми звернутися до перебуваючого тоді в Відні проф. С. Дністрянського і просити його, щоб намітив нам програму нашої праці. Проф. Дністрянський прийшов до „Січи“ на скликані в тій цілі наради і предложив широкий плян праці, намітивши ряд відчитів на різні теми, головню-ж з області соціології, економії і політики. На мене припав розбір трьох творів відомого державника-соціяліста Антона Менґера: „Neue Staatslehre“, „Neue Sittenlehre“ і „Das Recht auf den vollen Arbeitsertrag“.

Більша частина вивязалася зі свого обов'язку, прочитала те, що їй доручено, і давала відчити. Дав і я. Правда, не був то ніякий відчит, а тільки передання змісту. Бо ніякої своєї думки я тоді не сказав, але наш голова доповнив його своїми замітками про Менґера, а мене ще похвалив, що я обробив таку цікаву тему. От, в який то спосіб я, сам один з націоналістичного числа, пішов поглиблювати свій націоналістичний світогляд, даючи перший відчит про державний соціалізм.

Однаке живіший рух на полі поширення нашого знання повстав щойно тоді, коли в нас заснувався літературно-науковий кружок. Здається мені, що ініціатором того кружка був теперішній критик і письменник д-р Остап Грицай, а коли не ініціатором, то на всякий випадок був він його душею.

На зборах кружка читали відчити на всі можливі теми, з науки медицини, природи, техніки, права, а найбільше з літератури й філософії. Найбільше вкладав в це труду сам д-р Грицай. Говорив він про нові течії в усесвітній літературі, а найбільше про літературу скандинавських народів. Дотого був він тоді ве-

ликим поклонником німецького філософа Ніцше. За його „ніцшеанську надлюдину“ нападали на нього раз-у-раз з соціалістичного боку. А одного разу так його обсіли з матеріалістично-історичним світоглядом, що він бідака здвигнув тільки з приводу дискусійної суматохи раменами, та подав противникам у відповідь на їх аргументи тільки два слова: скандинавська мрака!

Так і закінчив з ними дискусію.

З літератури мав я тоді тільки два відчити, про Еллен Кей і Толстого. Памятаю як нині, що по відчиті про Толстого підійшов до мене на вулиці мій добрий приятель, Володимир Зубрицький, і каже:

— Луцю, признайся, звідки відписав ти ці погляди про Толстого, чи не...? — І точно подав назву критичної розвідки, німецький переклад з чеського, яку я дійсно читав і майже в цілості використав.

— Бігме, що навіть не чув про таку книжку.

— Ей, признайся!

Отже я признаюся, але щойно тепер, по двадцяти роках. А згадую про те, бо може кому іншому з молодого покоління таке притрапиться, так хайже він тямить тоді про наївність і глупоту такого затаювання.

ПОЗА ТОВАРИСТВОМ „СІЧ“

Та на ділі ніякої прірви між націоналістичною і соціалістичною частиною молоді не було. Всі ми ходили радо до робітничого товариства „Поступ“, яке мало соціалістичну марку. Там відбувалися трохи не на кожних сходах відчити й дискусії, а лекції читали обік соціалістів і націоналісти. Там уряджували дуже часто вечери з танцями. Заходили ми й до другого робітничого товариства, „Родина“, яке вважалося націоналістичним, але з дещо клерикальною закруткою.

Побут і праця в тих товариствах були для мене доброю школою. Я там багато навчився чого такого, що мені пізніше придалося, коли прийшлося працювати на Волині, чи серед нашого робітництва в Америці. До нині не можу забути справді феноменального промовця Мельника з „Поступу“. Був це анальфабет, але забирав слово в кожній справі. Коли скінчився відчит, і всі

мовчали, він перший зголошувався до слова і говорив про все можливе, часами навіть дуже цікаво й так довго, доки його не візвали, що треба кінчити. Всі жалували, що Мельника не було в австрійському парламенті, бо для обструкції був самотній. А так скінчив на балакуні, яких, мимоходом кажучи, в нас доволі. Тільки, що в часах Мельника балакунство ще не вважалося народньою роботою, то й не було великим нещастям.

Був ще за моїх часів у Відні „Кружок Земляків“, де гуртувалося старше громадянство під проводом покійного вже нині д-ра Олександра Кулачковського, тоді редактора „Вісника державних законів“, доброго знавця нашої мови та ініціатора заснування того „Кружка“. І січовики туди заходили, а часами й дехто з робітників. Наші батьки нічого собі були люде. Українські добряги в австрійських шорах. Не було ні ширшої думки, ні якогось полету. Цілковита духовна мізерія, так тісно зв'язана з плитким віденським бюрократичним світоглядом. Тому на молодь вони впливу ніякого не мали і мати не могли. Сходилися ми разом на вечеру, раз у рік на танці, а часами і тут був відчит.

Правда, були ще наші парламентарні посли в Відні. Але вони січовиками за моїх часів не цікавилися. Самотній виїмок це проф. Дністрянський, про якого я вже згадував. Затеж ми раз набрали відваги й потягнули Український Парламентарний Клуб перед наш січовий суд за те, що не проявив активності у справі голодівки українських студентів у Львові. На ті збори прийшов і покійний посол Микола Василько. Проти його опортунізму виступали тоді найбільше, а один з промовців таврував його корупційну методику, яка ломить характери і зводить кожную національну проблему на торг за посади чи субвенції. Я стояв саме недалеко Василька і добре пам'ятаю, як він звернувся мабуть до д-ра Костя Левицького і питався по німецьки:

- Що це за чоловік той промовець і чим він займається?
- Це гімназійний суплент.
- А має посаду?
- Мабуть ні, але задумує габілітуватися, — була відповідь.

Тоді Василько відложив палицю з дорогою ручкою, добув олівця в золотій обгортці і щось собі записав. За якийсь час протестуюча проти Василька людина, як пригадую собі, була на посаді в Чернівцях. Річ ясна, що не запідозріваю цим тої заслу-

женої зрештою особи, яка ще живе, в якихось пізніших накладаннях з послом Васильком. Не маю найменших даних до того. Але чогось та картина стоїть мені все перед очима.

З нами Василько не мав тоді великого клопоту. Вислухав спокійно закидів, а ще спокійніше відповів, тай за палицю і до дому. А ми — за резолюції, тай по всім.

Тоді відбулося ще й студентське протестаційне віче, щоб і пропам'ятній голодівці українських студентів у Львові надати ширшого розголосу. Після віча треба було подати на другий день резолюції до німецької преси. Якимось чудом підписали мене на тих резолюціях як секретаря, хоч я не секретарював. Їх видрукувала „Neue Freie Presse“, за нею преса в Німеччині, а далі данська, шведська, бельгійська і швейцарська. Всюди там подали мою адресу. В той спосіб став я відразу, мовляв, світовою людиною. На моє ім'я почали згодом пересилати по університетській адресі повно різних письм і часописних витинків на всяких мовах з різних європейських країв з висловами симпатій з приводу голодівки українських студентів у львівській тюрмі при вул. Баторія. Ріжні люди, різних національностей і всіляких професій, жінки й чоловіки, висловлювали тоді своє співчутливе зацікавлення нашою боротьбою за український університет у Львові. Багатьом я відписував і відсилав різні матеріали відносно нашої боротьби з поляками. Всі ті письма і статті, що я їх одержував — дуже цікавий матеріал — переслав я до Львова, бо там мали видати пропам'ятну книгу. Одначе та книга, на жаль, не вийшла.

УНІВЕРСИТЕТ

Я не належав до тих щасливих, що їх уже з першого університетського кроку вважали надійними кандидатами на університетські катедри, чи які міністеріяльні посади. На виклади ходив я мало. Але були й такі професори, що дійсно годі було не ходити на їх лекції. Барон Шей викладав цивільне право так цікаво, що всі ми слухали з найбільшою приемністю, навіть про ґрунтові книги. На його обличчі видно було завжди тонкий милий усміх, який надавав принади всьому викладові. А дотого сам Шей був дуже привітна людина. Не забуду його усмішки, коли я зголосився здавати кольоквіум з цивільного права. Питає мене, а я

так дещо знав, а дещо слабше. Тоді він до мене: А чому здаєте колькоквіум аж з 9-ти годин? Відповідаю, що потребую 9 годин до „Kolloquiengeldbefreiung“. У мойому схильванні я забув, що мав сказати „Kollegiengeldbefreiung“ (звільнення від оплати). А Шей тільки підсміхнувся і написав на свідоцтві: з відзначенням.

Дуже цікаво викладав покійний професор державного права, Бернацік. На його виклади варто було ходити українцям ще й з того погляду, що він де міг, там критикував галицькі краєві закони і доказував, як то поляки в Галичині, а головню польські земельні власники, перефорсовують на свою користь цілу низку законів, всупереч основним австрійським законам.

З Бернаціком трапилося мені таке:

По бучі на львівському університеті прогнали кількох студентів, яких треба нам було вписати на віденський університет. До „Січі“ переслали кілька таких індексів. На мене припав індекс теперішнього д-ра Осипа Назарука. Приходжу з тим індексом до Бернаціка, тодішнього декана правничого віділу, і прошу його, щоб дозволив на спізнений впис, пояснюючи йому події у Львові.

Бернацік оглядає індекс і світлину й питає: Чи Ви Осип Назарук?

— Так, — відповідаю.

— А хто кого набив, поляки вас, чи ви поляків? — питає Бернацік далі.

— Я думаю, що ми поляків.

— Коли так, то варто вас прийняти на університет — відповів з усміхом Бернацік.

Тойсам Бернацік питав мене при третім іспиті. А він був дуже нервозний, та ще більше вимагаючий. Мені завдав таке питання: „Коли схочете мати в Коломиї свою українську школу, а поляки будуть проти цього, то що тоді будете робити?“

Я говорив, що знав. Він вертівся зі злости на кріслі, мов попарений, і так кричав, що я замовк і вже нічого не відповідав. Він жбурнув кріслом і забрався геть. Вислід іспиту проголошував рівнож Бернацік. Висунув тільки голову зза дверей і пробурмотів:

— Ви теж здали — більшістю голосів.

З університету памятаю добре бійку італійських студентів з німецькими буршами. Італійці домагалися свого університету в

Трієсті і з того приводу влаштовували демонстрації. В університетській авлі прийшло до доброї бійки так, що ранених вивозили кількома наворотами. Поліція не могла увійти до університету, бо на це не дозволяв старий університетський привілей. Італійці, хоч їх було не багато, збилися в купу й гатили німецьких буршів на всі боки. В суматосі і я дістав буршівською палкою по голові, бо ми, січовики, держали з італійцями. Серед співу італійців почув я італійські оклики: *Evviva Verdi!* Не розумів я, що має означати в тій бійці ім'я помершого італійського композитора. Аж потім мені пояснили, що поодинокі букви слова Верді означають: Вітторіо Емануельо Ре д'Італія. Щойно тоді я зрозумів, що це австрійські італійські студенти в столиці Франца Йосифа кричали тоді: Хай живе Віктор Емануїл, король Італії. І яка це була тоді велика різниця між нами й італійськими студентами! Правда, українські студенти в Австрії були проти поляків, але на загал ми в відношенні до Австрії оставали в тій чи іншій мірі всетаки — тирольцями сходу. Та проте свою Українську Центральну Раду повитали віденські січовики в австрійській столиці. Але це вже не було за нас — декадентів. Було це в р. 1917. Та тоді дехто з нас боронив Центральну Раду від ворогів уже на рідній землі.

ТОВАРИСЬКЕ ЖИТТЯ

Жили ми між собою гарно і по приятельськи, але гуртками. Робили часті прогульки, екскурзії до музеїв, чи на вистави образів. Сходилися разом на вечері і одні одним помагали.

В кожную суботу мали ми постійні сходи, часами з дволітрами й іншими признаками тодішньої студентської розгульності. Покійний товариш Бугель був речником товариства. Його завданням було виголосити по наказу предсідника в кожний мент промову і то на всяку можливу тему. Найбільше доводилося говорити про фундаторів. Офіційна промова мусіла складатися з трьох частей, тобто зі згадки про поневолений край, про батьків народу і про дівчат, полишених на галицькій ниві. Промова до особи мусіла бути закінчена таким офіційним побажанням:

— Хай тобі лісові, полеві й джерельні богині сиплять цвіти на шляхах твоєї будучої жизни, а в кришах твоєї хати хай гніздяться білі голуби.

Були в нас і охочі до двобоїв. Згаданий Бугель бився з членами москвофільського академічного товариства „Буковина“, або з поляками. А не ставало чужих, то бився зі своїм товаришем, теперішнім інжиніром Брилинським. Раз прийшли обидва з перевязаними головами, що ні очей, ні носа не побачиш. Але мимо того пиво до уст доходило, пили того вечера здорово, аж босі до дому вертали, бо падав дощ, то шкодували замочити черевики.

Ріжно можна дивитися на такі й подібні картини, і ріжно їх можна осуджувати. Та одно можу сказати, а саме, що те дещо й пусте тодішнє життя всетаки не полсувало наших хлопців. Не було між нами людей з надзвичайними здібностями, але коли гляну на них, де вони тепер, бачу, що так підчас нашої визвольної боротьби, як і тепер видержують характерно на своїх позиціях, хоч деяким з них доводиться переносити тяжкі злидні.

ПРАЩАЙ, ПРАЩАЙ!

Розпрощавшись в Віднем і вернувши на рідну землю, не думав я, що незабаром прийдеться мені завітати до Відня знову, та тільки на те, щоб розпрощатися з ним душевно та ідеологічно. Розпрощатися з неодним, що скидалося колись на гарну ідилію, а тепер являлося банальністю супроти тих великих подій, що змінили весь наш світогляд.

Світова війна захопила мене в Карпатах, і звідси довелось утікати до Відня. З Відня перейшов я до Українських Січових Стрільців. 1916 р. вишколював я на віденській площі вправ на Шмельцу новобранців з Гмінду, що відходили доповнювати про-ріджені ряди УСС. Говорив я їм на Шмельцу про сорокміліоновий український нарід і його столицю Київ та про нашу власну державу. З Відня поїхав я на Волинь, де через два роки під австрійською окупацією вдержували ми славні тоді волинські школи. В Відні бачив я український уряд на вигнанні. З Відня їздив з ціллю ратувати нашу державність на дипломатичні переговори до Копенгаги й до Риги. З Відня і поїхав я до Америки, щоб зпоза моря продовжувати акцію допомоги визвольній боротьбі.

Все те мусілоб залишити на кожному значні сліди, залишило їх воно й на мені... З давнім безжурним Віднем я вже давно

розпращався навіки. І хоч як важко мені тепер живеться, я ніколи не бажавби собі повороту моїх давніх віденських часів, хоч і які вони були для мене веселі та приємні, і хоч добре мені тоді жилося. Я піду навіть так далеко, що скажу, що студентські часи цілком не такі щасливі, якими їх залюбки пробують малювати. Пізніші літа дають людині далеко більше вдоволення життям, коли вона, розвинувши свої духові сили, захоче бути хоч звичайною, але корисною для загалу одиницею.

Зрештою я тепер того переконання, що на загал Відень мав на нас поганий вплив, і це щастя, що судьба відорвала нас від нього. Відень жив життям, яке не було достроєне до теперішньої епохи. Солод Відня був особлившою отруєю для такого поневоленого народу, яким були українці. Відень не міг виховати борців, що моглиб вести нарід до революційної боротьби. Щойно світова війна й розвал Австрії дали нам змогу визволитися хоч почасти з австрійського, не тільки фізичного, але — й головно — духового ярма. Бо в Відні добачували мало що не весь світ не тільки студенти, але й усі наші провідники. А це тяжко на нас пімстилося.

Тому:

Пращай, Відне, навіки. Я особисто не нарікаю на тебе, але й не жалую за тобою. Мило згадую тодішні віденські дівчата, бо вони, хоч і завдавали часами серцю болю, то все таки знали спосіб, як смуток у погоду повернути.

З радістю згадую віденську „Січ“, де вчився я писати перші протоколи, переводити засідання, укладати статuti, складати резолюції, переводити мирові суди і працювати в робітничих товариствах.

Відень давав мені нагоду пізнавати красу — в театрах, музеях і на виставах, Відень вчив нас радості життя.

Та одного не зазнав я в Відні — сили тої великої ідеї, що захопилаб ціле моє ество і була моїм паном, а я її слугою.

Аж як не стало давнього Відня і розлетілась Австрія, а віджила наша державність, відчув я і зрозумів в повній ширині вартість тих скарбів, що їх закривав Відень перед нами.

І саме тому з таким легким серцем тепер його пращаю.

Василь Пачовський

СТОРОЖА ГРАЛЯ УКРАЇНИ

СОРОКОВА ПІСНЯ З ПОЕМИ „МАРКО ПРОКЛЯТИЙ“

В залятім колі вічної руїни
Знялись у піраміду вищу гір
Всі духи з преісподні України.

А храм незримий в сфері ясних зір
Заблиснув Гралем крізь кришталні стіни,
І в сяєво усі впялили зір.

Михайлик, невмірущий дух народу,
Заніс до храму київський завіт:
Ворота Золоті із Царгороду.

Містичний Граль, що сяє на весь світ,
Покинув хлань безбожного заходу —
Заблиснув з наших Золотих Воріт!

Перед Борковським Золоті Ворота
Розкрилися і блеск їх заяснів
І сяєвом заграла позолота...

Марко Проклятий зразу онімів,
З його очей зісунулась сліпота —
Побачив з храму в поході князів.

Володимир, князь-сонце у пурпурі,
За ним Роман, Данило, Мономах,
Василько, Ярослав, Боян і Юрій...

Ідуть до них у срібних панцирах,
Аж персти склав на струни у бандурі
Боян, співець їх, і дзвенів, як птах:

„Князь Олег Гореславич їх злеліав,
Як націю закляв в руїнний круг,
Мечем кував крамоли, стріли сіяв;

„Бив брат на брата, з ворогами друг —
І про мале великий гріх затіяв:
Втіливсь в Марку Проклятим княжий дух!

„Той дух Марка, проклятий споконвіку,
Що вбив кінджалом Матір, гірш змія —
Не має сну, спочинку, ані ліку!

„І споконвіку гріх свій одкупля, —
Що вмере — воскресне, бо його до віку
Не прийме рай, ні пекло, ні земля!

„А другий дух, що їздить четвірнею,
Василь Дунін Борковський як гетьман,
Той записавсь Люциперу душею...

„І замість націю вести як пан,
Де споконвіку звязаний землею,
Він темній силі служить за аркан!“

Тоді Михайлик одізветься сміло:
„Великоможні Граля сторожі,
Благословіть нас на велике діло:

„Зійти у преісподню до дна лжі
І нації ввітхнути душу в тіло,
Очистивши з руїної іржі!“

Прокляті три виновники розвалля:
Марко, Михайлик князь і пан Дунін
Схиляють чоло, стрівивши спожалля.

Князі їх поучають навзамін —
Король Данило взнав Марка звіддалля
Тай обізветься між князями він:

„Той князь Михайлик бив з воріт татарів,
Марко проклятий наустив киян
Його віддять за ласку ханських дарів...

„Держава наша поляглась від ран,
А нація скарліла від ударів —
В заклитім колі крутиться в дурман!“

„Де брат на брата лиш кохає зависть —
Рече Василько з ранами в очах, —
Любов там, Марку, спалахне в ненависть!...

„Руїна гряне в спалених полях;
А націю розкришить бездержавність
На гній сусідам, на чужих мечач.“

„Як всі верхи сусідам зрадять стяги —
Ясить Дуніну журно Юрій князь —
Там замість слави діждуться зневаги.

„Як ржа залізо стлінять їх на мазь,
А в ріднім краю счахнуть од знемаги,
Аж рідна кров затопче їх у грязь!“

„Візантія нас не навчила жити! —
Роман Михайликові блис як грім —
Терпіти кривду краще, як чинити?

„Ніколи ні на кого не числить ні в чім?!...
Не вбивши трутнів, меду не зажити,
Без милосердя — смерть гріхам усім!“

„Як хрест присягою нам рук не зв'яже —
Учить поборник орд князь Мономах —
То обов'язок, честь і труд поляже...

„Гніздо своє зруйнує хижий птах,
А шапку Мономаха племя враже
Каляє на монгольських головах.“

„Не той устоїть, що державу споїть —
Князь Ярослав бальсамом гоїть біль —
А хто удержить, на свій лад устроїть

В чотири боки боевий запіль —
І всі верстви в одну фалангу скоїть,
Де всяк найде свою важливу ціль.“

„Тоді воскреснете зі жертви крові —
Читав Володимир святий скрижаль: —
Щоб світови дати завіт обнови...

„Заблисне з Київа містичний Граль
У царстві Бога правди і любови,
Де схід і захід сцілиться в кришталі.“

Навколишках всі брали опрощення
Безсмертні три страдальці лихоліть,
І всіх зєднало гасло воскресення:
Сповнити ціль життя тисячоліть!

Проф. д-р Мирон Кордуба

СІЧОВІ ГОСТІ

СТОРІНКА ОСОБИСТИХ СПОМИНІВ

В часах, коли я перебував у Відні і рахувався членом січової громади, тобто в рр. 1894—1900, обов'язки членів „Січи“ були дуже різноманітні. Крім ходження на всілякі засідання та наради, улаштування раз у рік у мясниці січових вечерниць з танцями, а з весною Шевченківського концерту, поза виготовлюванням відчитів на різні актуальні теми та забиранням голосу в дискусії, належало до них ще й опровадження земляків по Відні. Відень, як столиця великої, на половину словянської, австро-мадярської держави, як місто будьщобудь одно з найбільших та найгарніших в Європі, славне музикальністю свого населення, своєю оперою та концертами, голосне першорядними лікарськими повагами, згуртованими на медичнім факультеті, багате скарбами мистецтва й науки, накопиченими в музеях та бібліотеках, той Відень уже сам про себе притягав чужинців. Крім того наддунайська столиця мала щасливе положення на шляху зі сходу на захід та південь, і кожний, хто зі східної Європи їхав нпр. до Парижа, до Італії, або хочби в Альпи, зачіпав по дорозі об Відень.

Не були це лиш наші тісніші земляки-галичани. Галицька українська інтелігенція тоді, як і тепер, не була настільки багата в матеріальні засоби, щоби могли дозволити собі часто на заграничні поїздки. Приїздили лиш парляментарні послы й наші мужики, які, програвши цивільний процес за ґрунт у третій інстанції, вибиралися до цісаря на авдієнцію — шукати свого права. Перші сами знали Відень дуже добре й не потребували провідників. Другі попадали звичайно під опіку галицьких жидків, що крутилися коло двірця Північної залізниці та, побачивши нашого хлібороба, кидалися на нього, шукаючи легкої наживи. Тому на

долю січового брацтва припадали звичайно приїзжі зза кордону, з російської імперії, земляки й не-земляки, українці, тоже-малороси, а деколи й настоящі москалі.

Звичайно такий закордонець, їдучи на захід, поступав по дорозі до Львова і знайомився тут з львівськими громадянами, або бодай листовно прохав когось з них рекомендації до січовиків. Тоді до віденської „Січі“ приходила від котрогось з львівських патріотів поштова картка, що, мовляв, в означений день та годину приїздить до Відня такий-то земляк, сам або зі жінкою, нехай хто вийде на залізничий дворець та заопікується ним, чи ними. Одержавши таке повідомлення, голова товариства вислав двох делегатів зустрічати земляка. Очевидно, ні делегати земляка, ні земляк делегатів звичайно зовсім не знали, ще ніколи й на вічі себе не бачили. Якжеж тут визнатися серед різноманітної товпи подорожних, що висипалася зі залізничного поїзду на Північнім двірці? Але помилок не бувало. Віденські січовики вже мали свій досвід в розшукуванні земляків. По одежі, білім кашкеті та пороховнику літом, замашистім футрі та шапці зимою, по незвичайній кількості клунків та непевних, заклопотаних рухах зазвичай зараз пізнавали земляка. А коли — що рідко бувало — всі ті признаки не підходили, коли приїзжий нічим особливим не вирізнявся від своїх товаришів подорожі, тоді січові делегати починали гукати: „Земляче! Земляче!“ — і земляк зараз радий зголошувався до своїх.

З тих січових гостей особливо симпатичне вражіння зробив на нас Дмитро Сигаревич, гімназійний учитель з Одеси. Одружившись в 1897 р., вибрався він зі своєю подругою в подорож по Європі і по дорозі заглянув до Відня. Саме п-во Сигаревичі були тими виїмковими земляками, яких січові делегати не могли на залізничім двірці відрізнити від інших подорожних. Обое були європейці наскрізь, модерні люде, лівих переконань, свідомі українці, вони не тільки з нами, але й між собою говорили постійно українською мовою, що в тих часах між придніпрянцями було небуденною проявою. Сам Дмитро Сигаревич, людина дуже живого темпераменту і широкої освіти, вже давніше вдержував звязки з галичанами, головно зі старшими драгоманивцями (Франком, Павликом, Теоф. Окуневським) і був про галицькі справи знаменито поінформований. Кілька вечорів провели ми на

інтересних розмовах про українські справи в Росії та Австрії і про інші актуальні питання, а з превеликим жалем провозжали опісля симпатичну пару земляків на дворець Південної залізниці, в дорогу до Італії. Опісля, 1905 р., імя Сигаревича стало голосне в звязку з його енергійною громадянською діяльністю в Одесі, наслідком якої він утратив державну посаду. Про його передвчасну смерть принесли часописи відомість саме на передодні вибуху світової війни.

Мені дуже часто припадала роля такого поводатора земляків. Не тільки з доручення січової старшини, але й завдяки особистим звязкам. З нагоди поміщення моєї праці про писанки на Галицькій Волині в I-ім томі Етнольоґічного Збірника, завязалася переписка між мною та загально відомим антропологом Федором Вовком, редактором того збірника. Проживаючи постійно на еміґрації в Парижі, Вовк часто-густо давав мені різні доручення до полагодження в Відні, або у Львові. Так ось нпр. довгий час мусів я по його бажанням визбирувати всі карикатурні малюнки на царя та російський уряд, які появлялися по німецьких гумористичних часописах та дневниках, і час до часу більшими пачками відсилав йому те до Парижа. Він прислав мені деколи земляків, котрі, побувши якийсь час в Парижі, з поворотом домів бажали познайомитися ще й з Віднем. Одним з насланих Фед. Вовком гостей був молодий ще тоді київський етнограф Покровський.

Коли після осягнення докторату я став урядовцем університетської бібліотеки в Відні, мав я нагоду познайомитися з ріжними російськими молодими вченими, котрі як стипендіати одержували т. зв. „командіровку за ґраніцу“ для доповнення своїх студій та виготовлення магістерської дисертації. Віденський університет мав серед своєї професури чимало вчених європейської слави з ріжних областей знання, і тому російські кандидати на доцентів залюбки вибирали Відень, або як постійне місце свого дальшого вишколення, або, обїзджаючи інші університети, довгий час зупинялися на віденськім. Зпоміж того рода знайомих, котрим я всіми способами намагався улегшити користування засобами бібліотеки та, маючи під рукою різні бібліографії, нераз помагав теж і в підшукуванні потрібної літератури, згадаю одеського геольоґа Володимира Лашкарйова. Був це завзятий

москаль, що ніяким чином не хотів признати національної самостійности українців, але позатим дуже добряча, симпатична людина. Він перебував у Відні майже цілий рік, слухав викладів Гернеса і Зуеса, працював у семінарі цього останнього і часто робив геологічні прогульки в околицю, забираючи мене зі собою як помічника для порозуміння з населенням, бо не раз доводилось розпитувати про дорогу до глинокопів та каміноломів, в яких Лашкарев робив свої палеонтологічні студії. Ми зжилися зі собою, часто сходилися на часописну лектуру та гутірку в одній каварні, де касієрка жартом звала його „der kleine Großrusse“ (він був низький ростом), а мене „der große Kleinrusse“!

Зразу ми говорили кожний по своєму, опісля умовилися вести розмову на переміну раз по російськи, і тоді він перебирав ролю ментора, поправляючи мої промахи, особливо в наголосах, то знову по німецьки, під моїм проводом. Мушу признати, що цей спосіб виучування чужої мови був дуже практичний, і придбане тоді знання дуже стало мені опісля в пригоді, коли я 1907 р. робив пошукування за джерелами до Хмельниччини в архівах у Москві. Чи мій товариш багато скористав з німецької мови, не знаю. Коли я його рік пізніше випадково стрінув знову в Відні в повороті з Німеччини, і спитав, чи вже гладко говорить по німецькі, він відповів добродушно, що ця мова вже не робить йому трудностей, але з проклятим *gewesen worden sein* мабуть до смерти не дасть собі ради.

В університетській бібліотеці я познайомився теж з Михайлом Чубинським. І він був міністерським стипендіатом, висланим на заграничні студії карного права, а до Відня стягнула його слава відомих тоді криміналістів, професорів Штоса та Лямаша. Коли я йому представився, він зрадів, що між урядовцями бібліотеки віденського університету найшов земляка, став нарікати на труднощі, з якими досі зустрічався в роздобуванні потрібних йому книжок, і висловив надію, що від тепер за моєю допомогою справа піде легше. Заразом зазначив, що є сином відомого етнографа і видавця „Трудів“ Павла Чубинського, що радби почути дещо про український рух в Галичині, і запросив мене на чай.

Чубинський жив на одній з вулиць коло собору Вотіфкірхе зі своєю сім'єю, жінкою Ганною і чотиролітнім сином, которого кликали Арік. Незабаром став я в них частим гостем. Чубинські

жили собі доволі достатно. Він мав по батькові якийсь хутір під Баришполем, вона була теж мабуть не з бідного роду, тому з грішми не дуже рахувалися, вбиралися доволі чепурно, часто ходили на театральні вистави й концерти. У них я познайомився теж зі сестрою пані Чубинської, Марією, справжньою красавицею, яка задержалася в Відні на кілька днів в переїзді, і яку мені представили як жінку Ігоря Кистяковського (пізніше відомого міністра гетьмана Скоропадського). Кілька літ опісля оповіли мені в Києві принагідно про бурхливі переживання Марії Миколаївни, про її втечу від першого мужа, відомого та багатого київського адвоката Фурмана, і розвід з ним, про роман з відомим українським діячем Миколою Міхновським, а опісля про розвід з другим мужем, Кистяковським.

Дім Чубинських зовсім не робив враження української сім'ї. Вони обоє говорили між собою, навіть у моїй приваті, виключно по російськи, пояснюючи це звичкою, і в цій мові виховували свою дитину. Коли я питав, чому не намагаються свого Аріка навчити по українськи, батько відповідав, що годі хлопчині тепер ломити мову, що перед ним стоїть перехід через російські школи, проте мусить виробляти йому ухо вразливе на чистоту російської мови. І тутже Чубинський починав хвалитися, яким то знаменитим знавцем російської мови і стилістом був він сам в гімназії, як учителі ставили його за взір усіх класів, як він випрацьовував стилістичні вправи і завдання навіть уродженим москалям. Бажаючи зміцнити доволі слабкі національні почуття Михайла Павловича, я оповідав йому про живу діяльність українських організацій в Галичині, приносив йому різні книжки та видавництва, як „Записки Наук. Тов. ім. Шевченка“ та „Літературно-Науковий Вістник“, що саме тоді почав виходити, і бачив, як землякові надзвичайно імпонувало те, що такі серйозні видання і журнали друкують в українській мові. Я втягнув його в знайомство зі січовою громадою, приводив на наші товариські сходини і національні обходи. Постійний зв'язок з українською громадою, входження у сферу її життя та інтересів не остали без впливу на Михайла Павловича. Він перероджувався на очах, став захоплюватися українськими національними справами і висловлювати різко націоналістичні погляди. Час до часу, немов шуткуючи, починав говорити до свого Аріка по українськи, а раз із захопленням оповів мені, що Арік назвав

Юліян Романчук
Піонер народовецького руху.

Наталь Вахнянин
Перший голова Т-ва.

Д-р Мелітон Бучинський
Голова 1869—1871 р.

Д-р Іван Пулюй
Голова 1872—1873 р.

його „бiтьком“ (батьком), мовляв, він підхопив духа української мови, що любить у звукові і.

Та все оце національне повертання нечаяно вірвалося і мало-що не покінчилося катастрофою. Раз Чубинський приніс зі собою на січові сходи довжезний український вірш, очевидно ним самим скомпонований, в якому з патосом, якого ніхто не догадувався в кандидата на професора карного права, величав велику страдальницю Неньку-Україну і кидав громами на зрадників та запродавців, котрі її цураються. Січовики не надто захоплювалися його лірикою, і дехто підчас деклямації Чубинського злобно під вусом підсміхався, але з чемности всі терпеливо вислухали всього вірша та висловили йому кілька конвенціональних похвал. Це так урадувало Михайла Павловича, що він заплатив пиво цілому товариству, а вірш післав до редакції „Літературно-Наукового Вістника“. Та тут зайшла перша притичина. Редакція звернула авторові вірш, зазначуючи, що він не надається до друку, бо зовсім непоетичний і банальний. Це видимо охолодило національні пориви Михайла Павловича, котрий в міжчасі поспів зладити три нові, ще більш грімкі патріотичні вірші.

Друга притичина мала серйозніший характер. Раз якось зайшов до мене до бібліотеки один січовик, закликаючи прийти вечором на дуже важну й дуже довірочну нараду. Коли товариство зібралося, виступив тодішній голова „Січі“, Роман Сембратович, і зазначивши, що тут іде про справу величезної ваги й дуже небезпечну, зажадав від зібраних додержання абсолютної тайни. По таким вступі подав до відома, що дістав листа від дуже поважної особи, котра на підставі інформацій з Києва остерігає січовиків перед Чубинськими як шпигами, що стоять на службі царської жандармерії. Від себе додав, що йому поведення Чубинського вже зразу зовсім не подобалося та викликало різні підозріння, але сам собі не довіряв та боявся з кимнебудь поділитися своїми думками — та от тепер нема сумніву, що ми притулили до себе їдовиту гадину. Почалась палка і бурхлива дискусія на тему, що тепер робити. Всі були розгорячені та обурені до крайности, і ніхто не сумнівався в правдивості обвинувачення. Одні запитували мене, чи я, буваючи у Чубинських, не помітив чого підозрілого. Інші домагалися, щоб я при найближчій нагоді намагався викрасти в Чубинського з його бюрка кореспонденцію, і таким чином поміг

його прилюдно здемаскувати. Ще інші задумували закликати Михайла Павловича до льокалю „Січи“, і тут його порядно вибити.

Мене ця вістка поразила, мов грім з ясного неба; чогось подібного я ніколи і на думку не припускав. Довший час не зголошувався я до слова, намагаючися, поки говорили інші, відтворити собі в уяві всі моменти моїх зносин з Чубинськими, всі ведені з ними розговори, чи не найду чогось підозрілого, але не находив нічого. Вкінці, коли товариші вже виговорилися, я заявив рішучо, що ніяк не можу зважитися на викрадення переписки, та що з виконанням всіх тих проектів, які намічували передбесідники, і взагалі зі всякими активними кроками проти Чубинського з нашої сторони треба підождати аж до перевірки та ствердження страшного обвинувачення. Згадав я теж і про трагічні помилки, які на цім тлі нераз вже бували, звернув увагу товаришам, як мало правдоподібне те, щоб кандидат на університетського професора брався до такої роботи. Тимменше, що при дрібці холодної розваги мусить кожний признати, що Чубинський вже своєю вдачею зовсім не надається до цього рода роботи. Зрештою за чим мавби він серед нас шукати, що слідити? Ми як австрійські горожани за свої переконання і поступки російського уряду лякатися не потребуємо, а звязки колишньої „Січи“ з революційним рухом на російській Україні давно вже пірвані, і це добре знають ті, яким це інтересно знати. Кінець-кінців сказав я, що й зі своєї сторони доложу всіх зусиль, щоб вияснити ту загадочну справу.

Мої слова прохолодили розгарячковані голови. Дехто ще сварився, вважаючи інформації голови товариства певними, а всяку проволоку шкідною, але вкінці всі згодилися підождати висвітлення справи. Очевидно, ніяке підтвердження киненого підозріння не наспіло. І досі лишилося невияснене, чи лист до Р. Сембратовича з осторогою був вислідом легкодушної помилки, чи свідомою клеветою. В кожному разі ми всі мали наглядний приклад на те, як обережно в таких справах треба поводитися.

Та весь той інцидент не був без наслідків для наших дальших взаємин з Михайлом Павловичем. Вони мимоволі стали холодні, натягнені. Це мабуть він і помітив, хоч певно й досі не знає причини. Сам він знову почував жаль до всього галицько-українського громадянства за свою невдачу в „Літературно-Науковім Віст-

нику“. Ми щораз рідше бачилися, щораз коротше балакали зі собою. А вкінці надійшли літні ферії і Чубинські виїхали з Відня.

Кілька літ пізніше я дізнався, що Михайло Павлович став професором карного права в Демідівському ліцею в Ярославлі над Волгою. Ще пізніше бурхливі хвилі революції винесли його на фотель українського міністра судівництва та зробили його організатором українського сенату. Тепер перебуває в Югославії на еміграції.

Василь Пачовський

Проклята будь

Проклята будь! Нащо мені
Красою засвітила?
Коли я кидаю вогні
І через пекло в западні
Орлом підвівсь на крила!

Проклята будь! Нащо вогонь
Ти кинула у груди?
А жар, що впав з твоїх долонь,
В мойому серці збурих тонь,
Де миру вже не буде!

Проклята будь! Та памятай —
Ти взяла в мене душу!
І хоч тікай на світа край,
Мое ти пекло і мій рай
І мати тебе мушу!...

Проклята... Ні! Прости мій гріх!
Душа твоя спасенна.
Я вибілю тебе як сніг,
За жар, що бе з пісень моїх,
Ти будь благословенна!

Поділ світу

У своїй поемі „Teilung der Erde“ (Поділ землі) оповідає нам Шіллер, якто колись Зевес дарував людям землю до мирного поділу. Поспішили всі, старі й молоді: рільник забрав плоди землі, дідич ліси й пасовиська, пралат добре вино, купець усе, що зміг помістити в коморі і в пивниці, цісар мита, податки й данини, а інші решту. Тільки один поет не дістав нічого, бо задивившись у небо, спізнився до поділу. Затеж Зевес лишив для нього небо отвертим, коли лишень поет захотівби там разом з ним побути.

Та Шіллер розповів нам тільки про те, як Зевес розділив між людей землю й матеріяльні добра. Інші, духові добра належать до всього світу, і тільки мала їх частина припадає землі. З цих дібр одержали від долі або придбали їх собі: швайцарці волю і свободу, німці мудрість і розум, англійці практичний змисл, французи блискучу пишність, москалі з питомою їм надмірністю: спершу низьке царехвальство й забобонну побожність, опісля своєвладність і повну безбожність, ляхи „*małdrość po szkodzie*“, та чванливість, чехи частинну справедливість, але й самохвальбу, адже це вони мали ще раніше Колумба відкрити Америку.

Отак з усіх духових дібр і прикмет тільки одно лишилось незабране і майже ненарушене, а саме — правда. Правда в усьому своїй обемі, зєдинена зі справедливістю, чеснотою і характерністю. Не хоче її брати ніхто, бо вона ніби не приносить користи. Лиш один циган хвалився, що правда є в нього та „в Бога трішки“ — але його за це висміяли і прогнали з громади. Томуто й панують тепер на всьому світі неправда, облуда й усяка огида.

Але правда в дійности — найвище добро на світі. Правдою, як каже пословиця, весь світ перейдеш та ще й назад вернешся. І це вона, правда, мусить колись — як хотілосяб вірити нам усім — запанувати над усім світом.

Колиж правда лежить ще й досі незабрана й нетикана ніким, то здобуваймо ми, українці, її для себе. Насже й так навчила доля

тільки податливості й уступчивості, і ми чимраз більше до цього привикаємо. — „Все бери, тільки мене лиши“ і „моя хата з краю, я нічого не знаю“ увійшло вже в пословицю. Тимто замість цього здобуваймо собі правду і повеличаймося перед світом чеснотою, характерністю і справедливістю.

Хай скрізь увійде у приповідку:

— „Оцей чесний чоловік, бо то українець.“

Василь Пачовський

Не вються квіти

Не вються квіти у барвінку
Красками в сонці у вінку —
Сміється молодь на зарінку,
Пісні осріблюють ріку.

Пісні лунають, грають сміхи,
Мов золото горить в огні —
Я молодію з їх утіхи,
Радію серцем їх весні.

І жариться в очах їх мрійних
З їх душ закоханих огонь —
І сиплються з розмов надійних
Найкращі квіти до пісень.

Їх жар паде мені на душу
І серце знов дрожить від мрій —
І з ними я любити мушу,
Хоч вже сріблиться волос мій.

Душа моя мов ніч блакитна
Розквітла зорями в думках —
Моя-же пісня ріжноцвітна
Стріля гей райдуга в красках.

Д-р Зиновій Левицький

СПОМИНИ

„Ihr naht euch wieder, schwankende Gestalten

Ihr bringt mit euch die Bilder froher Tage,
Und manche liebe Schatten steigen auf...“

Iete: „Faust“.

Я приїхав до Відня 1882 р. і вписався на медицину й до „Січі“. Разом зі мною прибули Євген Кобринський, Лев Воевідка, Ярослав Бурачинський та Євген Гушалевиц. Застав я тут уже Івана Курівця й Володимира Кобринського. Трохи старшими були Ікалович, Андрій Бурачинський, Озаркевичі (Євген і Льонгін) і Коси (Андрій та Іван). Йосиф Кос прибув пізніше, таксамо Іван Гриневецький, Зарицький, Ваньо, Турин, Партицький, Кл. Білинський. Короткий час були Трильовський, Стефаник, Вячеслав Будзиновський. Зі старших пригадую собі теж Івана Моха, Василя Полянського і Шухевича Ізидора. Укінчених докторів мала наша „Січ“ тоді теж, як ось братів Окуневських (Ярослав і Теофіль), Сельського Щасного, він був секундарем, та Івана Горбачевського, асистента, а пізніше доцента віденського університету.

Наймолодших з нас звали ембріонами, старших січовими дідами. А найстарший і найповажніший був Остап Терлецький. Страшенно він нам імпонував своїм знанням, як не менше своїм спокійним, флегматичним тоном, завжди іронізуючим. „Січ“ мала тоді прегарну бібліотеку завдяки власне Терлецькому, який вмів усе якось придбати добрих книжок. Було чимало наукових по природознавстві й філософії, але головню белетристика була численно заступлена. Німецькі, англійські і французькі повісти (ці останні в німецьких перекладах), а російські в оригіналі. У вечірних годинах, коли випозичувались книжки, Терлецький був усе присутній, а ми радились його, що читати. І так замилювання до доброї книжки, до гарного письменства, лишилось мені на все життя.

Позатим мали ми свій хор, часом відбувалися відчити на різні теми, а по відчиті йшлося до кнайпи, тобто дешевого ресторану, де не так-то рідко кружляв між нами великий кухоль поємности двох літрів, форми чобота або звичайної, і повний пива. Коли пиво кінчилося, то передостанній з тих, що його виціджували, мусів фундувати свіжого чобота. Тимто хлопці намагались, як то казалось, всаджувати свого сусіда, через що доводилося не раз випити більше. Притім траплялися й дещо кумедні пригоди. Раз сидимо при столі, аж тут приходить жидок з кошем, повним помаранч (мандаринок). Андрій Бурачинський вибрав кілька, заплатив і по хвилі проковтнув ціліську, хоч і малу, помаранчу. Тимчасом наближається до нього дволітер. Він усаджує сусіда, випивши більше ніж половину нараз, не відіймаючи від уст. І забава йде далі. Тоді хтось — відай Ікалович — вигадав добру шутку, наш пан Андрій сердечно зареготався, раптом здорово гикнув, і тутже по середині стола опинилася ціла, ненарушена мандаринка. Іншим разом випив тов. Каламунецький майже цілий дволітер австрійського червоного вина. Ну щож, і це був доказ січової завзятости.

Були то іменно часи буршівського духа між січовиками. Німецькі студенти не могли жити без комерсів, кнайп та двобоїв. Їх звичаї переймали потрохи й січовики, а ввели їх і приладили до нашого життя Наумович і Малішевський. Коли обходжено якесь більше свято, тоді збиралась уся „Січ“ в льокалі, окремо на це підшуканім, і прошено гостей своїх, а інколи й чужих. Після офіційної частини починалася січова кнайпа. При співі відомої німецької пісні „Бажаємо собі президента“ (Wir wünschen einen Präsidenten), назначувано президентом забави одного зі старших, за моїх часів звичайно Ікаловича, задля його влучного дотепу. Бо завданням президента було власне виголошувати короткі, жартовливі промови, тости то-що. Президент назначував „противоріччя“ (Kontrapunkt), „лиса“ (Fuchsmajor) і „дяка“ (Kantor). За моїх часів дяком був найчастіше Гриневецький, а часом Зарицький. Дяк підбирав пісню, роздавав голос, і неслася пісня за пісню, переплітана гумористичними промовами, дотепами й пивом. Починався комерс завжди пісню „Ой зійшлися всі бурлаки“.

Раз ми обходили якесь важніше національне свято, на котре зійшлося багато чужих гостей, здебільшого словян. У програмі

був між іншими точками сольо-квартет. Перший тенор Гушале-вич, другий я, перший бас Гриневецький, другий бас Клявдій Білінський. Гушалевич, пізніше визначний оперовий співак, був тоді на студіях співу, дивився на співаків зі „Січи“ згори й не вважав потрібним робити проби до нашого квартету. А ми, три солісти, привчилися ніби досить. Прийшов концерт. Гушалевич співає свою партію дуже добре, а ми всі погубилися так, що вийшов з того не сольо-квартет, тільки сольо-спів з якимось не-виразним мурмурандумом. Страшними очима дивився тоді на нас Гушалевич і вже ніколи більше не хотів з нами співати.

Нашею каварнею була тоді Café Korb (ріг Фльоріянігассе й Ляндесгеріхтштрассе). Січовики ходили пильно і до свого коша — так вони називали цю каварню — де все можна було застати когось з товаришів. Знали це й заходили туди всякі гості з Галичини. Була ще теж стала каварня буковинської „Landsmannschaft“, до якої належали тоді й обидва Васильки, берегометський великий Жорж, пізніше власник майорату, і малий Николай, той-самий, що опісля в нашій політичній життю відіграв таку визначну роль. Заходив туди й д-р Найсер, поляк, асистент клініки, а пізніше професор віденського університету. Сходилися там і студенти серби, симпатичні веселі хлопці, з якими січовики радо приставали. Заходили ми теж і до інших слов'ян на їх вечірки й національні свята, отже до чехів, сербів, хорватів і болгар, а вони й нас відвідували. Раз, за головування Курівця, обходили чехи якесь велике свято. Були всі слов'янські товариства, були й ми. Між різними промовами виголосив палке слово й Дудикевич, тодішній голова москвофільського товариства „Буковина“, величаючи високопарними словами Росію. Ми, січовики, гукнули на це „ганьба“, наслідком чого скинився заколот, вийшла страшенна буча і святоч-ний вечір скінчився погано. Студенти й гості розбіглися. Опісля мусіли ми наше становище між слов'янськими товариствами пояснювати й подавати в часописах відповідні дописи.

Перебувала тоді у Відні вся родина о. І. Озаркевича, батька Євгена й Льонгіна. Старенький послував в тім часі до австрійського парламенту. Перебувала з ним у Відні і його донька, відома письменниця Наталя Кобринська. Нераз сходилися ми в їх гостин-нім домі. До такого центра, як Відень, усе хтось з наших визначних людей заїздив. Пригадую собі Володислава Федоровича з Вікна,

як він в багатирському одязі давніх вельмож їздив з поклоном до цісаря Франца Йосифа, в подяку за іменування його членом палати панів. Памятаю професора Антоновича з донькою, які оставали тут довший час на курсах. Бував у Відні теж і Драгоманів. Нераз заходив він до „Січи“, де говорив до нас. В 1891 р. приїхав до Відня в останнє, хорий. Я запровадив його на оглядини до славного лікаря проф. Нотнагеля. Оглянувши докладно хорого, Нотнагель бере мене за руку, кладе її на горішню часть грудей хорого і питає мене:

— Що помічаєте?

— Сильну пульпітацію.

— Цілком правильно, молодий товаришу, — каже Нотнагель і пише мені на карточці: „Aneurysma aortae“. Недовго потім не стало Драгоманова...

Проживала якийсь час у Відні й Олена Пчілка. Нераз, зайшовши до Пчілок з Гриневецьким та Білинським, співали ми „Кониченька“ й інші пісні, а вони слухали та дякували нам. Щирі душі!

Багато з нас молодих цікавилось мистецтвом і музикою. Тодішня віденська опера мала першорядні сили: Вінкельман, Райхман, Рокітанський, а з артисток Люкка, Зембріх, Матерна й інші. Був я в опері на прем'єрі „Cavalleria rusticana“, явився тут і сам Маскані. Ця опера саме тоді (1890 р.) появилася вперше. Театр був випроданий. Коли оркестра відіграла інтермецо, публіка була захоплена. Знявся такий ентузіазм, що оплескам не було кінця, а в віденській опері такий спонтанний вияв захоплення при отвертій сцені це велика рідкість. Бургтеатр — ще той старий на площі Міхаелерплац — мав тоді славу першорядного німецького театру. Видів я відому театральну групу Майнінгерівців, але бургтеатр, на мою думку, стояв значно вище. Зоненталь, Левінський, Габільон, Гартман, Тіміґ, Бавмайстер, а з артисток Вольтер, Шрат, Гогенфельс — це тоді першорядні зорі бургтеатру та взагалі театального мистецтва XIX ст. Тимто й не дивниця, що ми, молоді, горнулися палко до вистав в опері і в бургу, і нераз в пополудневих годинах уставлялися при касах гусаком, щоб здобути місце на четвертій галерії. Раз давали Гоголевого „Ревізора з Петербурга“. Та не підхопили російського духа німецькі, хоч і визначні артисти, а й німецька публіка не порозуміла автора. Комедія Гоголя випала мляво, перейшла без вражіння, і більш її не давали.

А як молодь захоплювалася виставами в бургтеатрі, про це нехай свідчить така подія:

Давали перший раз цілого „Фавста“ Гетого. Випадок хотів, що саме попереднього дня був я там на представленні якоїсь комедії, і дуже пізно, десь коло одинацятої години в ночі, вийшов з театру. Але щож я побачив на долині, при брамі? Тут стояли вже гусаком молоді студенти, які уставлялися перед касою, щоб дістати карту на другий день! Отже чекали тут цілу ніч і цілий день, щоб дістатися на бажану галерію і побачити виставу цілого „Фавста“, бо в тім старім театрі було мало місця.

В 1890 р. давала свій прашальний концерт у Відні одна з найславніших співачок світа, Аделіна Патті. Простора саля концертної палати була випродана до останнього місця. Я з найбільшим трудом дістав ще карту на партер. Незрівняну кольоратурову співачку подивляла найдобріша публіка, нагороджуючи її чарівний спів невмовкаючими оплеками й безчисленними цвітами. Останнім наддатком та одночасно лебединою піснею цієї великої артистки було Шуберта „Leise flehen meine Lieder“, мабуть одна з найгарніших пісень у світі. Аделіна Патті, вже тоді немолода, розпрощалася цією піснею зі сценою, покинула естраду на завжди.

В нашій каварні і в карти грали. Та вже ні один з нас не рівнявся тут зі Славком Бурачинським. Називали його тароковим генієм. При грі числив рівночасно свої пункти, чужі та ще й тароки, мовляв, потрійна бухгалтерія. Щож — геній! Міркували іноді січовики, звідки між нами такий визначний тароковий талант узявся, тай добули переконання, що це діється на підставі родинного онаслідження. Бурачинський походив саме зі священничої родини, був сином декана, а в нас, як відомо, священники на селі з давніх давен неабиякі майстри від карт. Зновуж артистами від білярду являлися невідлучні партнери Іван Куровець і Гриць Кобринський. Їх партія кінчилася, а властиво переривалась, здебільшого обидливими окликами. І ми бачили часто, що Куровець з Грицем, вертаючи домів, уже до себе не говорили, так, що один ішов правою, а другий лівою стороною вулиці. Одне це не мішало їм заграти на другий день реванж з такимсамим закінченням. Пізніше виступає на арену визначний білярдист Миколаєвич, який закасував їх обидвох.

Мали ми й січового кравця, Горак звався. Добряга, старий чех, робив студентам одяги на кредит. Але одяг його роботи можна було пізнати по тім, що зпереду, коло рамен, він морщився. Студіюючи тоді анатомію, я назвав ту морщину „Horaksche Falte“, і так уже називала її вся „Січ“.

Літом в неділі і свята робили ми прогульки в прегарні околиці Відня, і в віденському лісі гомоніли нераз звуки української пісні. Одного разу після такої прогульки засіли ми в Гіттельдорфі у броварі, щоб покріпитися і залізницею вернути до Відня. Колиж прийшлося платити, каже до нас товариш Роман Яросевич: „Хлопці! Хтось за мене заплатить вечеру, бо в мене нема дрібних“. Ми до своїх гаманців, а тут у кожного стільки капіталів, що тільки для себе стане. „Чомуж ти, Романе, у Відні не сказав нічого“ — питаємо його з докором. Але навіщо те питання здалося! Щоб отже обминути менше приємну дискусію з кельнером, урадили ми вислати до Відня двох делегатів по гроші, а решта лишилася як своєрідні закладники далі в броварі при пиві. Тяжкі це були хвили дождання! Але кінець кінців скінчилося все добре. Висланці вернули щасливо й визволили Романа і нас усіх з бісурменської неволі.

Однаке без огляду на те все, наш січовик на свої фахові лекції ходив і славно видержував гострі іспити, так, що кінець-кінців усі товариші покінчили студії, а багато з них добилося визначних становищ в житті. Тимто хоч і як будемо дивитися на тодішній буршівський дух часу, і хоча родичі нераз нарікали, що чогось дороге те студіювання у Відні, то тодішня „Січ“ мала і своє культурне значіння. Перебуваючи кілька років в такому визначнім осередку, як Відень, набирав молодий січовик побіч свого фахового знання ще й ширшої культури й образования, зустрічаючись нераз з визначними людьми, своїми й чужими. Обеднання товаришів в одну січову громаду витворювало громадянського і патріотичного духа, а притім тісний звязок з товаришами молодости, який лишався і на будуче.

І от сьогодні, коли я як старий січовий дід іноді тихими вечорами призадумуюся над минулим, то спомини з тих літ являються мені справжнім ідеалом дружби й молодечого безжурного щастя. І так мені тоді, наче чую щераз давно прогомонілі звуки старої буршівської пісні „Gaudeamus igitur!“

† Д-р Іван Куровець

З мого січового минулого

В жовтні 1881 р. приїхав я до Відня студіювати медицину та став зараз членом „Січі“, яка мала тоді в усім нашім громадянстві славу поступового товариства, гуртуючого українське студентство, що вчилася у вищих школах у Відні. Москвофільська молодь гуртувалася тоді в товаристві „Буковина“, яким в ті часи кермував відомий москвофіль В. Дудикевич, пізніше діяч острішого напрямку з табору москвофільства в Галичині. Між товариствами „Січ“ і „Буковиною“ не було тоді ніяких зносин, таксамо як і між членами обох товариств у приватнім щоденнім житті.

„Січ“ мала тоді дуже гарну бібліотеку. Її засновано головним чином за допомогою професора М. Драгоманова та інших українців з Придніпрянщини, як нпр. професора В. Антоновича, а з галичан Остапа Терлецького, який був раніше урядовцем університетської бібліотеки у Відні. Терлецький, вже самим виглядом симпатичний та інтелігентний, був дуже очитаний і мав багато всестороннього знання. Хоч і старший від нас студентів, любив нас молодих, жив з нами, учив нас не тільки студіювати свій факх, але й набувати попри факхову працю знання з усіх ділянок науки й літератури. Терлецький заосмотрив бібліотеку „Січі“ в найкращі твори нової німецької та французької літератури, а також з області наук природи й соціології. Він був нашим духовим провідником і мав на нас великий вплив. Приходив щодня до „Січі“ ввечері, цікавився життям товариства і кожного з нас, молодих студентів. В голосному процесі соціалістів у Львові, в якому засудили Франка, Павлика й Сельського, засуджено теж Терлецького. Він наслідком цього втратив державну посаду бібліотекаря і жив опісля дуже скромно, мов студент, з платні 30 австрійських гульденів, що їх він побирав як приватний секретар князя Альойза Ліхтенштайна, посла до австрійського парламенту і провідника християнсько-суспільної партії.

В „Січі“ застав я багато ідейних та симпатичних товаришів, як ось обидва Окуневські, Ярослав і Теофіль, Кость Паньківський,

Ікалович, Василь Полянський, обидва Озаркевичі, Шухевич, Щасний Сельський, Андрій Бурачинський, обидва Кобринські та інші. Між товаришами були сердечні, дружні відносини. Бібліотека „Січи“ була головним огнищем, яке стягало нас до цього товариства. З бібліотеки черпали ми знання і запал до науки, а крім неї мали ми тоді досить гарну читальню — тут різні політичні і наукові часописи, українські, польські, російські й німецькі. В вечірні години гомоніло молоде, гамірне життя в січовій домівці, при Лявдонгассе. Майже що тижня відбувалися відчити з усяких ділянок науки, з оживленими дискусіями, часто і пізно в ніч. Дискусіями проводив Остап Терлецький, усмирюючи нераз розгорячені уми молодих товаришів. В „Січи“ відчитував теж Терлецький і перші літературні спроби Наталі Кобринської, як нпр. „Пані Шумінська“ і „Задля кусника хліба“, які щойно пізніше появились друком в галицькій пресі. „Січ“ була тоді осередком, що гуртувала всю українську молодь, яка опісля в житті нашого народу відіграла знатнішу роль. За час могого побуту у Відні заходили до „Січи“ всі передові люди з Галичини і з Великої України, як нпр. професори В. Антонович, Драгоманів, Житецький і інші, взагалі всі, що їхали в західну Європу. Заходили до нас на товариські сходи й наукові дискусії теж і жінки, як нпр. письменниця Наталя Кобринська, її сестра Величкова, Софія з Окуневських Морачевська та Оріся Антоновичівна, донька В. Антоновича, що студіювала у Відні філософію. Ця остання була гарним типом української жінки, вона дбала про чистоту нашої домівки, украшувала її, а в потребі чистила вікна і навіть мила долівку.

В нашій товаристві прожив я повних сім років, був довший час бібліотекарем, а два роки його головою. А час, пережитий мною тут між ідейними товаришами, був чи не найгарніший в моєму життю. Попри фахову працю навчився я цінити науку, придбав загального знання, полюбив свій нарід і радів змогою вірно йому служити. І якщо я в моїм пізнішій життю як лікар і суспільний діяч добув якого значіння, то це заслуга товариства „Січ“ і товаришів, зокремаж її духового батька Остапа Терлецького.

Членами „Січи“ були пізніше й обидва мої сини, Андрій та Петро, які так горесно померли в молодечих роках.

Захар Павлюх

СВЯТ-ВЕЧІР СІЧОВИКІВ У КАЗАРМІ

Недовго цвите молодість, швидко,
непомітно, безповоротно олітає
цвіт . . .

З вищої гімназії в Самборі мусів я перенестися до гімназії св. Анни в Кракові, бо в мені добачено нібито великий талант до малярства, якого я там, у славного Яна Матейки, мав учитися. Одначе за латиною і грекою, математикою та фізикою про науку малярства в мене не могло бути й мови. А тимчасом взяли мене на три роки до війська, до 77-ого австрійського полку піхоти в Самборі, але служити дозволили мені при 13-тій полку, який стояв у Кракові, на Вавелю. Після матури записався я на права, спершу таки в Кракові, а пізніше, під кінець усесвітньої вистави осінню 1873 р., у Відні, куди перенесли мене до частини 13-ого полку, що саме перебувала тоді у казармі на Гумпендорфі.

Був це старезний як світ будинок, з велетенським подвір'ям, що тягнувся бічною вулицею аж до самої Маріягільферштрассе. Тепер там уже давно нові пишні будівлі, і тільки назва тої вулиці, Касерненгассе, нагадує колишні часи.

І взагалі мушу сказати, що новий Відень виріс щойно впродовж останніх кількадесяти років, сказатиб, на моїх очах.

Я жив у казармі і відтам ходив слухати лекцій на старім університеті. Нового не було ще тоді, таксамо як не було ні ратуша, ні бургтеатру, ні парламенту, ні палати найвищого трибуналу. В тих часах скрізь там, де нині ті будівлі, простягалася порожня площа, на якій хіба муштрувало військо. І там, де тепер міністерство війни, поштова щадниця та інші палати, не було тоді теж нічого, або тільки старі казарми, як наприклад Зальцгрис і казарма Франца Йосифа. В інших частинах міста були теж величезні казарми, як нпр. при Альзерштрассе, на площі Гоймаркт і славна тоді Райтеркасерне, на місце яких давно вже побудовано нові, гарні будинки. Не було ще тоді у Відні й водопроводів,

а річка Віденка пропливала собі відкритим руслом туди, де тепер новий Нашмаркт, французька амбасада й концертгавз.

Ну, й змінився Відень від того часу, що й пізнати його годі, але існувало в ньому вже й тоді наше славне товариство, молода віденська „Січ“.

В тих то часах, шановні читачі, трапилося, що саме під різдвяні свята прислав мені мій покійний батько — славний господар з Хашова, на якого я до нині гордий! — великий збанок меду з власної пасіки. Ну, погадав я собі, мід є, пшениці й маку куплю — буде кутя! І зараз майнула мені крізь голову думка, запросити на кутю січовиків, ото втіха й радість буде!

Бо про те, щоб могли вийти якісь перепони, я й гадки не мав. І які зрештою? Я був найстарший підофіцер, любимець моїх старшин, мав до моєї розпорядимости окрему, простору кімнату, а крім того військову кухню, добірних кухарів тай цілу сотню жовнірів. Так і запросив я січовиків до себе на кутю, а як надійшов день гостини, я ще раннім ранком порадився з куховарами і післав одного купити, чого треба, бо пшениця, як відомо, мусить довго варитися.

Пішов мій кухар та вернувся дещо припізнено й увесь задиханий. Поприносив усього, тільки одного ні, і саме найважливішого — пшениці. Не міг її, каже, ніде дістати, мабуть її цілком нема у Відні. От тобі й на! Але я йому не повірив. Бо й чомужби саме у Відні не мало бути ніде того дива, якого в кожному селі повно? Посилаю на базар другого, а далі й третього, час летить, передполудне минає, висилаю вкінці кількох стрільців нараз, кожного в іншу сторону міста, обіцяючи нагороду тому, хто скоріш принесе пшеницю. Та щож, усі вернули з порожніми руками. Збираюся врешті сам. Іду в місто, розглядаюся, розвідую, пропитую — все дарма. Нема, тай годі. За кілька днів, обіцяють крамарі, подбаємо добути. А тимчасом уже минуло й полудне, значить, тепер хочби й була в мене пшениця, то вже ледви чи звариласяб на час...

Розчарований, гнівний і стурбований вернувся я до казарми, замкнувся з досади в кімнаті і сам себе питаю, що мені тепер робити. Прийдуть гості, якже мені з ними бути? А відкликати запросини вже пізно. Ще й таке прийшло мені на думку, сказати гостям правду, покликатися на вищу силу й прохати вибачення

в товаришів, словом, помиритися з химерною долею та скоритися їй. Але в глибині душі щось бунтувалося й протестувало проти такого рішення та водно накликувало:

— Не мирися! Не корися!

Щождо товаришів, то я з ними був мало знайомий. „Січ“ власної домівки тоді не мала, я бачився з ними раз або два, тай то не з усіма. Може не дадуть мені віри, а якщо й дадуть, то неприємно їм буде, а я хотів зробити приємність і їм і собі! Щож тут почати? Я мав ще кілька годин перед собою і потішав себе, що за той час може багато змінитися, і нуж, усе гаразд покінчиться. І хоча ніяких можливостей я не бачив, то моє негодування мало-помало уступало, морока розвівалася і я вкінці цілком заспокоївся, але все ще не знав, що мені робити. Підвівся я, проходжуюсь кімнатою сям і там, але чи прискорюєш ходу, чи звільнюєш, справа ніяк не рушається з місця. Аж нараз блиснула мені щаслива думка — я розсміявся в голос. Так, кажу сам до себе, ще часу доволі. І я скоро побіг до кухні, повторюючи своє бунтарське гасло:

— Не мирися! Не корися!

Час минав стрілою, я й не чувся, як почали сходитися товариші, безжурні, веселі й бадьорі. Між ними Остап Терлецький, Іван Горбачевський, Діоніз Білінський, два брати Гарасимовичі, Скобельський та інші, яких імен нині нагадати собі вже не можу. Витаємося щиро й радісно. В мене після ранішньої халепи не лишилося й сліду, а признаватися до неї так і не думаю. Бережу свою тайну й тішуся в душі: кутя буде!

В моїй скромній, казармській домівці січовики розгостились, як у себе в дома, і в дожданні решти запрошених товаришів проводили час на веселій розмові. Тимчасом Скобельський, наш дотепний сміхун, зумів десь там у кухні провідати всю справу з кутею, кличе кожного гостя потайки в куток, зраджує кожному зокрема мою тайну та ще й наказує:

— Памятай, не зрадь! Цього крім нас двох ніхто не знає! Буде сміху...

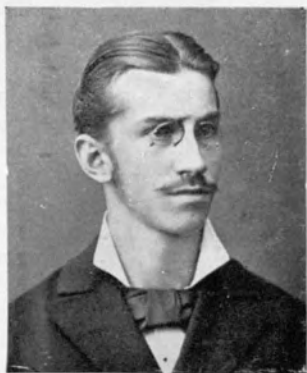
Незабаром надійшла решта товаришів. Появилася чарка, кружляє з рук до рук, частуються січовики, взаїмно собі щонайкращого бажаючи. А далі позасідали всі поза-прості, тесані столи зі звичайною обстановкою до святочної вечері, на яку хата багата.

Остап Терлецький
Голова 1874 р.

Д-р Шасний Сельський
Голова 1874—1875 р.

Д-р Ярослав Окуневський
Голова 1879—1880 р.

Д-р Іван Куровець
Голова 1883—1885 р.

Уплітають мої любі гості без зайвих принук, а кімната лунає від веселої розмови, жартів і дотепів. Кожний вмів чимось причинитися до піддержання радісного настрою. Почав теж розбавляти січове товариство і наш жартовливий Скобельський. А чим розбавляв достойну громаду за комісними столами? Ох, злодюга Скобельський, підібрав собі оповідання про силу сугестії.

Слухайте, слухайте!

— Колисьто — починає поважно наш січовий весельчак, — випровадив один грек на торговицю осла і продавав його як орла. Вчинилося велике збіговище, всі були цікаві поглянути на таку дивовижу, але наш грек викрикував на ціле горло, переконуючи товпу, що це орел, справжній орел самого всемогутнього Зевеса. Дивіться лише, вигукує водно, на його королівську повагу, на маєстатичний спокій його постави, на силу його тіла і на ті бистрі очі! ... О, кленуся вам, що тільки нетямущі моглиб сумніватися в тому, чи це орел! — І проходжі слухали й дивилися, дивилися й слухали, а далі деякі кажуть: може й справді орел, хто його знає? ...

Товариші у сміх! А притім кожний з них думає про ту нібито тільки йому відому тайну, про мою кутю-некутю, і тішитися, цікавий, що на те все скажуть незнайки. Бо міжтим гості вже дещо покріпилися і всі вже тільки куті дожидають. Щоб то вже скорше побачити це диво дивне!

Нарешті принесли. Кушають мої гості куті, пробують раз і другий — хвалять! Добра, кажуть одноголосно, правдива кутя пшенична! І видно, що всім смакує. дять січовики й вихвалюють навипередки, що правдива пшениця, а міна притім у кожного така поважна, що хоч за боки зі сміху берися. Один каже, що таку пшеницю вміла варити тільки його небіжка бабка, інший впевняє з найсвятішим переконанням, що це лиш у Відні так майстерно опихають пшеницю. Ще хтось там закликається, що всього раз у житті їв досі таку кутю, а саме у своєї нареченої, що вже давно, як зрештою знаєте, віддалася за іншого. Зновуж інший мудрагель хвалить, що пшениця напричуд мягенька, довго мабуть варилася ... Приговорюють на всі лади, а притім вам ніхто ні оком не кліпне, так нібито вірить у те, що сам говорить.

— І я слухаю, слухаю, і вкінці думаю: а що, як це й справді пшениця? Таж не один каже, а всі! ...

То й беру добру ложку куті, підкидаю під саму стелю і приговорюю:

„Рости, рости, пшениченко, під саму повалу,
молдцям на коровай, матерям на славу!“

А січове товариство приспівувало й собі хором:

„Рости, рости, пшениченко, рости-дозрівай,
буде коровай, буде коровай!“

Притім дехто з гостей набирав ложкою кутю й собі підкидав під стелю. Кутя прилипала, а тоді мої гості знову доказували, що це правдива пшенична кутя. І я знову думаю, що нуж, може й правдива, хто його там знає? . . . Ото сміялися товариші, якби вгадали, що навіть я, який повинен найкраще знати всю справу, починав сумніватися, чи то осел, чи може й орел! Але не вгадують, не зраджуюся . . .

Раптом котрийсь із січовиків запитав, чи є ще пшениця. Є, відповідаю, доволі, а зрештою можна свіжої наварити, скільки хто захоче, за хвилину буде готова! . . . Але тільки я це сказав, заразже вкусився в язик, та вже було запізно. Товариші переглянулись якось допитливо поміж собою, а далі всі нараз зайшлися нестримним реготом. Орел-неорел, кутя-некутя — жартували прозрівши, та ще довго і щиро сміялися. Незнайків ніби не було, та проте всі були незнайки!

Мое „борись, не корись!“ на добре мені вийшло, а Скобельського тоді мало не побили. Після того ми собі колядували, стару казарму веселили, аж доки нас не заскочила девята година. В казармі в цю годину мусить затихнути все, і тому ми вибралися на прохід, а були в такому розбавленому настрою, що не обійшлося без дальших жартів і збитків. Звіснож, молодь має свої привілеї.

А тепер може дехто запитає, з чогож то саме ця славна кутя була? На жаль, кухар помер, казарму давно зруйнували, а з нею і ту стелю, на якій кутя повисла, тож і годі провідати правду. І січовий сміхун не зраджує давньої тайни. Та ми, січовики, знаємося на саламасі, а всім іншим ледаяким гречкосіям — засі!

Андрій Жук

Важний момент в історії віденської „Січі“

Віденське товариство „Січ“ займало і займає визначне місце в нашому національному житті, а його шістьдесятилітня історія, це частинка історії нашого народу. За цих шістьдесять літ віденська „Січ“ мала в своєму житті особливо важні моменти, які далеко вибігали поза межі товариських, академічних і взагалі культурних інтересів та входили в політичну область життя нашого народу, хоч „Січ“ по суті ніколи не була і не є політичною організацією. На один із цих моментів хочу тут, з нагоди великого ювілею товариства, звернути особливу увагу.

Майже від початків свого існування, протягом яких п'ятнадцяти років, віденська „Січ“ жила під ідейними впливами українців з колишньої Росії. Перше місце між ними займав Михайло Драгоманів. Але в половині сімдесятих років значний вплив на віденських січовиків мав також Сергій Подолинський, мало тоді відомий, а тепер і зовсім призабутий піонер українського соціалістичного руху. Коли вплив Драгоманова на віденських січовиків обмежувався головню до культурної області, то Подолинський вніс тоді в життя „Січі“ соціально-політичний елемент революційного напрямку. За почином Подолинського віденські січовики втягаються в круг інтересів тодішнього соціалістично-революційного руху на Великій Україні і в Росії взагалі. При їх участі соціалістично-революційні ідеї починають ширитися і в Галичині.

З віденських січовиків найбільш активним співробітником Подолинського був Остап Терлецький, довголітний духовий і фактичний провідник „Січі“ сімдесятих і вісімдесятих років. При безпосередній участі Терлецького і під його псевдонімною фірмою „Кістка“ появляються у Відні в 1875 р. перші українські соціалістичні брошури. Це й був початок ширших революційно-видавничих і політичних плянів Подолинського, базою для яких мала служити власне віденська „Січ“. Слідом за брошурами мало друкуватися у Відні українське періодичне видання, присвячене

соціалістично-революційним справам. Редактором його мав бути Терлецький. Ініціатор цього видавництва, Подолинський, мріяв про утворення у Відні всеукраїнського і всеслов'янського соціалістичного центру.

Драгоманів був настроений в тих часах на чисто культурницький лад, до революційної діяльності відносився негативно, а до плянів Подолинського скептично. Одначе, завдяки припадковому складові обставин, саме Драгоманову припало в уділі переводити пляни Подолинського в життя. Київська українська громада, за якої згодою і підтримкою Подолинський з Терлецьким розпочали видавництво брошур у Відні і мали видавати тут періодичний орган — доручила відтак це діло Драгоманову, коли той був звільнений царським урядом з посади професора університету в Києві й рішився потім виїхати на еміграцію.

Женевські видавництва Драгоманова 1876—1882 років і взагалі його закордонна діяльність були реалізацією плянів Подолинського й Терлецького, але реалізацією чисто драгоманівською. Подолинський і Терлецький в тому участі майже не брали. Це доказ, що Драгоманів попровадив справу не по тому шляху, по якому хотіли її попровадити Подолинський з Терлецьким. Подолинський був соціалістом-революціонером боевого типу і мав на меті організований соціально-політичний рух на Україні як практичне завдання дня. Засобом для цього мали бути закордонні видавництва. Драгоманів був соціалістом-еволюціонером з анархістичним наклоном, культурником, і більше ученим, як практичним політиком. Тому кілька томів його „Громади“ зробилися в деякій мірі ціллю для себе — магазинами наукових і публіцистичних розвідок, які мало хто читав. Ті розвідки були і тепер ще є великим нашим скарбом літературним, але ніякого руху вони тоді не викликали.

Взагалі між Драгомановим і Подолинським та Терлецьким мусіли бути великі різниці в підході до поодиноких питань, які висувало тодішнє життя, і в намічуванні практичних завдань національної політики, бо одностумного гурта вони не створили. Терлецький після арешту в 1877 р. цілком усунувся від активної політичної роботи, не перестаючи опікуватися культурним життям „Січі“. Подолинський одночасно з драгоманівськими виданнями почав друкувати свої власні брошури й розвідки на соціально-

політичні теми („Про хліборобство, ремесла і фабрики на Україні“, „Життя і здоров'я людей на Україні“ і т. п.). Згадані видання Подолинського виходили при редакторсько-технічній допомозі Драгоманова, але поправді це були видання Подолинського не тільки в тім значінні, що Подолинський був їх автором, а також в значінні відмінного від драгоманівських видань напрямку. Видання Подолинського це були дуже важні й цікаві початки української соціалістичної літератури в марксівському дусі.

Не зважаючи на глибокі розходження в поглядах, між Подолинським та Драгомановим зберігалися добрі приятельські відносини, а на початку вісімдесятих років між ними наступило й деяке політичне зближення. Вислідом цього було видання т. зв. періодичної „Громади“, два числа якої вийшли в 1881 р., під спільною редакцією Драгоманова, Павлика й Подолинського. Це видання було зв'язане з пробами покликати до життя політичну організацію, і було схоже на первісні пляни Подолинського-Терлецького з 1874—1875 років. Але важка недуга ініціатора цього видання, Подолинського, і реакція в Росії після вбивства Олександра II. погребали ці пляни.

Арешти деяких віденських січовиків у 1877 р., зв'язані з поліційною нагінкою на українських соціалістів у Галичині, відбилися й на житті самої „Січі“, воно на якийсь час було підупало. Однак січовики далі підтримували живі зв'язки з наддніпрянськими емігрантами, а віденська „Січ“ ще довгі роки відчувала на собі благодатний вплив перших українських революціонерів-соціалістів — Подолинського і Терлецького.

Остап Грицай

ANIMA UNIVERSALIS

ОПОВІДАННЯ

Товаришеві
д-ру Луці Мишузі
з присвятою

Ми лежали з Ніжинським у траві на лівім березі Дунаю, перебравшись моторовим човном біля нусдорфської переправи на розлогу леваду по стороні недалекого Єдлеше.

Це був мабуть останній день вересня, теплий мов заблуканий подих літа і повний мелянхолійно гарної погоди. Одні червоно золоті плями на темній стіні березового гаю біля шляху в Кагран нагадували численним ще прогульківцям з Відня, що це вже осінь.

А перед нами було ще ціле, соняшне пополудне. Так хіба й не міг я надіятись, що Ніжинський — гарний, хоч і дуже химерний оповідач — почує охоту розповідати, і я може дізнаюсь від нього хоч дещо про загадочну мені причину його довголітньої самоти?

Та він покищо мовчав, поглиблений у простори величаво розлитих вод Дунаю. Тут, у ширині двістасімдесять метрів, ми-нали вони нас тихо, рівно й повагом, розгортаючись де-далі у спокійний безкрай мов море, від якого сіро-зеленкуватих мас віяло свіжістю і холодом. Іноді бистріші хвилі хлюпали легкими сплесками, переганяли стриманих, протягались раптом гострими, як стріли швидко пропливаючими лініями, під розгульний розмах яких розкривалось із шумом гладке плесо, або розгинались стрійними викрутасами, мов водяні орнаменти. Близь нас, біля самого берега, вода блищала до сонця мерехтливими блисками, наче вкрита безлічю розкришеного срібла.

Було затишно й люблю.

Я, підклавши руки під голову, потягнувся здорово у траві, вже пожовклій і сухій, пашеній оподалік нас стадом білих кіз з тоненькими борідками, важкими вименами й куцо розчепіреними

хвостиками, та слухав казки небесних об'лаків. Вони почали саме про Срібнобородого, що десь там від Кльостернайбургу сунув тепер небом ніби просто на мене, але вже над високо від сторони Дунаю видвигненим Леопольдсбергом розвіявся сніжнілим верхом на овидах ясно-голубого океану. Подув волі підбадьорював душу й тіло.

Ми закурили.

— Чуєте, друже — почав я, присівшись близько до Ніжинського — а Ви всетаки ще й сьогодні, принайменше для мене — *Anima universalis*! Адже пригадуєте, що так ми називали Вас колись в нашій віденській „Січі“, де Ви тоді, чоловік з десяти талантами, як казалось, наче заснували свій власний університет? Знаєте, я ще нині хотівби іноді сперечатися з Вами за Вашу психологію красок асирійських одягів, звеличування грішних жінок Ренесансу, еретичний наступ на Рафаеля та за ту Вашу лекцію про вікінгів духа, яка ніби встановлювала Вашу ідеологію. Але хіба й можна мені вичислити всі Ваші відчити та наші гарячі дискусії по темах з історії народів і літератури, мистецтва й філософії, а навіть архітектури й музики? Виж важилися і в найбільш протилежні собі ділянки, правда — завжди з деяким презирством до научних метод, до професорів, а навіть і до нас, товаришів, та проте скрізь з успіхом та з неабиякими завдатками на будуче. Так кажіть тепер щиро, товаришу, що це таке могло скластися з Вами пізніше, упродовж років після нашого останнього розпрощання, що Ви, хоч і найскорше і найкраще з нас усіх покінчили свої студії, так довго не брались ніде до ділової праці в нашій суспільності, начебто Ви пропали десь в якомусь крутіжу життя? Вірте мені, чи раз то вже думав я про Вас і за кожен раз питав себе:

Невже і справді яка трагедія?

Я вмовк і допитливо дивився на Ніжинського.

Але він не озвався спершу ні словом, і аж по хвилі, не хапаючись, повернувся до мене:

— А в Вас, доктор, пам'ять знаменита...

І знову Ніжинський застиг в суворій задумі, наче весь у споминах про щось таємне і вражаюче, може щойно пережите і ще й не прогомоніле гаразд, що можна було згадувати тільки важливою сповідю стражданого життя.

Але нечайно Ніжинський перервав нашу розміряну мовчанку і почав до мене говорити. Спершу гостро й іронічно, як завжди тоді, коли дійсна чи тільки вроєна потреба самооборони примушувала його говорити комусь про себе.

— Отож по Вашому — сказав він — я десь там пропав у крутіжу життя, бо не спішився на пристойне стійло при жолобі буденщини, що? І невже мораль цієї буденщини готова зараз осуджувати мене? От тобі і трибунал! Хасидська мораль скупченої в череду товпи! І хто її береже? Правовірні жерці мальованих богів і писаних законів, славетні сторожі прабабських звичаїв і давно втертих доріг, до чорта! Доріг, які з роду не запровадили вас ще на ніяку розстань, ні над стрімку прірву пропасти, в жахливу гущу Непроходимого, або в неждану темряву глухого підземелля. О, так, шановний докторе, в ніякий бурхливий крутіж життя, як це Ви голосите за стурбованими мудрецами буденщини, що?

— Алез, товаришу — кинув я тут, щоб вибачитись за невмістно вжитий вислів, одначе Ніжинський, захоплений розмахом свого завжди дещо гнівливого слова, говорив далі, не слухаючи мене:

— Це так, тільки ніякого небезначного крутіжа, панове! Звідкилясь, слухайте, доктор, звідкилясь найшов на нас морок неворушної тихомирности, розстелився дрімлючою тишею по наших полях і степах, хатах і хуторах, і от ми, знаєте, духом дрімоти кохані і вколисувані, все, що дихає на нас тихомирною погодою, благословляємо, а проти демонів бурхливого, з туги за якимись небесами чи пеклами зродженого неспокою душі видвигаємо змиршавілі хрести нашої миролюбивости. Ну щож, гаразд! По вашому бажанню, як каже Шекспір. Але щодо мене, то я, розумієте, духа тієї божої тихомирности і блаженности по звичаю лякався уже хлопцем. Я наче добачував його мертві очі у скучній вузині вітчимової хати з її завжди одною і тою-самою обстановою, з її підсліпуватими вікнами без квіток і з її заглухлим спокоем, який так і заманював душу в темний кут, співаючи їй з прадідними цвіркунами все одну й тусаму пісню сну, нудьги й забуття. І вплив мене подих старосвітських ідилій і просторами вбогих піль з їх віками поневоленим людом, з їх сонними водами та застиглим по обріях сумом. Щож, товаришу,

це вже так, — до якогось часу ми живемо в душливих ярмах глухих кутів смирно й пошлушно, мріємо з цвіркунами, хиляємося з яворами і молимося Господу милосердному, а прийде хвиля, і нам хочеться тим усім гепнути раз на все об землю. Ось Вам і початок моєї історії, доктор, слухайте лиш, коли ласка, далі!

І на хвилю Ніжинський, схвильований і сторожко нахмурений, ніби пригадуючи щось, вдивився кудись, в луги наддунайського степу, голубленого водно віддихом чудово животноного Дунаю, що мигтів тепер на всьому просторі маестатично розпроміненими хвилями.

— Тихий Дунай...! — шепнув я, згадуючи мимохіть пісні України. — А Ніжинський почав знову:

— Тільки, коли осінний вихор своїми бурунами бив люто об стіни душної хати, торощив галуззя порохनावих дерев, а темними полями ніби вмагалися якісь розбішені Цікльопи й Кентаври, тоді, бачте, тремтіння руїни мені одному було музикою, я один у гнізді тихомірних молив грізного бога, щоб шал розкованих вітрів не вгавав ніколи. Якась злорадість прокидалась у мені з кожною грозою і якесь притаєне сподівання. А найпаче займалась моя душа таємничим жаром тоді, коли я іноді, в тиші глухої півночі, почув з далеких піль гомін протяжного свисту залізниці, що десь там крізь ніч, між угорненими сном полями і темрявою ліса гналася вогненною дівою зі сталевими грудьми та з розпущеним по полях, жемчугами іскор пронизаним волоссям диму в далекі простори. Весь розбурханий і чуйний всім моїм чуттям, я у відсвітній самоті нашого містечка мабуть сам один дождався з тугою того свистіння, уявляючи з ним за кожен раз всилу своєрідного, може й хоробливого нахилу в мені щось чудно просторе, свободне й величаве ген далеко — у світі. Уявляв, знаєте, невидані міста, освічені сяєвами променистих світол, високо видвигнені мости над широкопросторними ріками, небосажні собори, врочисто мовчазні мов засвіт, і людей, які начебто не знали ніяких турбот буденщини.

І от, доктор, коли воно вже так, що моя судьба мала мене загнати у крутіж, то це він тут починається. Крутіж, значить, Ви розумієте мене? Але слухайте тільки далі. Моя, вже дуже рано незвичайно жива, все розгарячена уява — онасліджена мною по кимось з моїх предків — стала творити мені згодом щораз при-

надніші оази вимріяної краси, заманюючи мене у хвилях моєї молодечої туги за новим і невиданим — до гарячкового читання книжок. Знаєте, Язі уяви наче знайшли собі в мені своєрідного Ореста, присікаючись до мене всіми демонами цікавості. А зрештою, товаришу, ми, люди, здебільшого вже в дитинстві починаємо службу в того Молоха, в жертву якому нам призначено опісля згоріти. Значить, я вже дитваком, ще поки вмів читати, намагався стягати з полиць що найтовстіші книжки. А пізніше, як школяр, дошукувався їх по всім усюдам там, де тихомирні звикли держати щось таке зайве, як книжку. По старечих шафах, укритих півстолітніми порохами, в найтемніших кутах стрихів та в застоялих скринях, ніби опечатаних патріярхами тихомирря навіки. Опісляж я тільки чекав на який гріш, щоб купувати хоч найдешевшу з них. — Бачите, школи, вчителів і науки я спершу не любив, але читати книжки був я готов день і ніч. Спершу найрадше про подорожі й відкриття, про принца Гайнріха Моряка і його надморський палац Терцанабель, про Колюмба і Вартоломея Діяза, про Васко де Гама і Магеліяна. Бо це тут я находив ніби те, про що опівночі співала мені вогниста діва-залізниця. Але де-далі я пожадав кожної книжки, де тільки яку побачив: за шибами книгарні, в канцелярії попа і скрізь у знайомих, куди заходив. Мені снилися якісь чарівні затиші, повні книжок, так, як сняться іншому підземелля, повні золота, або сади, повні чудових цвітів. Я скорше, ніж цілувати уста дівчини, цілував книжки першої, призьбираної мною бібліотеки, завдяки якій я став своєрідним ватажком малому гурткові моїх ближчих товаришів, їх оповідачем казок і провісником моєї мрії. Мрії, викоханої в моїй душі протяжним свистом залізниці і шумом осінніх вихрів, казками Сходу й Заходу, малюнками у старій біблій, оновленими томами якоїсь усесвітньої історії, альбомом подоб славних творів мистецтва і якимось астрономічним атласом. Orbis terrarum, що?

— Справді! Але звідки ця різнородність тут?

— Щоб я це Вам міг сказати! — відповів Ніжинський. — Одно лиш знаю, товаришу, а саме, що та мрія про світ, ні, про всесвіт ген далеко поза межами тихомирного містечка моєї молодости, стала в мені згодом сильна, як смерть. Це вона веліла мені рано любити великих поетів і їх очима дивитись на світ. Це вона заставляла мене школярем збирати малюнки великих міст і

вбивати собі в пам'ять їх найкращі пам'ятники. І це вона давала мені змогу і сміливість розроблювати згодом теми писемних задач так, що мої товариші прозвали мене за них поетом, а залякані педагоги глухого кута — бунтарем. Ну, і це правда, доктор, що ні тихомірною дитиною, ні тихомірним учнем я не був ніколи. І згодом я нічим не промишляв так, як тим, щоб дивувати, непокоїти й упокорювати дрібнодушних учителів таким знанням, якого я не добув ні в них, ні в ніякій школі, знаєте? Честлюбивий, але й жадливий помсти, як середновічний бастард, я, нелюбий пасинок мого вітчима і немилий моїм учителям ученик, находив таємну насолоду в молодечо гордім і самопевнім сподіванню, що голублена мною мрія про всесвіт стане для мене дійсністю...

Мрія про всесвіт? Як Ви розумієте її? — спитав я тут Ніжинського.

— Гм... Як мрію про всезнання, про... ну, та якби Вам це сказати, доктор? Але до речі, вірите Ви в Сатану?

— Тобто в діавола?

— А хочби?

На це питання, я, незручно ховаючи криву усмішку, не зміг відповісти нічого, але Ніжинський, зберіг уповні питому йому сувору серйозність.

— Значить — сказав він по хвилі — суть моєї історії мігби я Вам з'ясувати ще й так, що Сатана, той неможливий дух неспокою, вивів мене колись, може в якусь неспрослідиму хвилю моєї молодости, а може тому ще тисяч літ, на гору десятькрат вищу, ніж найвищі верхи Альп. Видвигнув мене і показав мені звідтам безмірні далечі, країни й землі, віки давно прогомонілі і, через вузьку кладку теперішности, грядуче Майбутнє в таким чудеснім об'єднанні, якого не бачила й не почувала може ніяка людина, хіба творчий Дух у своїй божеській всесвідомості. Але й зараз же той демон зіпхнув мене глибоко в темряву заглухлих низів, почування блаженної відлучности в моїй душі погасло, і мені довелося тепер тужити за видноколами всесвіту як за утраченим раєм. І водно в боротьбі з демоном, що злорадно спинює мене, людину, вгорнути думкою все, заманюючи мене зі швидкістю блискавиці та стрибом блудних вогнів у щораз то інші прірви Невідомого. Ви розумієте мене?

А по хвилі гостро й допитливо:

— Що?

Та я й тепер не озивався, повернувши погляд на обриси високих виноградників верхівлями Нусдорфу, що у благій погоді ще завжди дуже гарного пополудня, голубились зі сонцем. Але я щойно тут порозумів деякі фантастичні подробиці сплетень про Ніжинського, а принайменше переконався щераз, що він лишився такий, як був, з вірою в добрих і злих демонів, яка була його одинокою, але несхитною і щирою релігією. Та він раптом підвівся, хвильований питомим йому неспокоєм, який підчас оповідання не дозволював йому ніколи видержати спокійно на одному місці.

— Ні, Ви не можете уявити собі — говорив Ніжинський, станувши надімною зі схрещеними на спині руками — якими то думками промишляла моя душа тоді, коли я, після окончного завершення гімназійної Одисеї, ладився їхати до Відня на університет. Це було вже саме по нечайній смерті мого вітчима — але я всетаки зміг саме тоді виїхати до Відня. Це ось заопікувався мною один багатий і бездітний родич моєї матери, любимцем якого — слушно чи не слушно — я вважався. Той опікун був старий оригінал. Він читав лиш німецькі газети, обожав Бісмарка і памятав ще 1848-ий рік. Він оповідав з астматичним посвистом у грудях завжди одні й тісами анегдоти про визначних людей, і тоді зі старим була велика комедія. Але як заможний хуторянин був він матеріально незалежний, вільнодумний, а що найважливіше — повний багатирської готовости допомагати талановитих людей. Прикмета цінна й дуже рідка в нас — що? Але чекайте! Отож діло ще й у тому, що мій добряга опікун — ниві у моїх згадках обєднаний чомусь з постатю ласкавого Буржеа в оповіданню Бальзака про богослуження атеїста, пригадуєте? — не був без простодушної гордості на деякі традиції нашого роду. — Ніжинські всі чудаки, але талановиті — оцю поговірку про нас любив старий повторяти при кожній нагоді. Одначе передовсім щодо мене були в нього побажання й надії, здійснення яких мали щойно прославити весь рід. Захоплений моїм, як йому здавалося, надзвичайним знанням, він вірив, що немає таких духових трудностей, яких не змігби поконати мій талант. І чванився він здалегідь — особливож перед гостями на Різдво й Великдень

— що я, хоч і колишній бунтар гімназії в Абдері новій, і турбота усіх набожних тіток у рідні, скорше, ніж усі інші мої свояки тай товариші добуду блискучого імени й місця в науковім світі. Ну, а Ви уявіть тепер, як такі опікунові похвали й надії мусіли екстазувати мою і без того вже змалку перечулену уяву. До якого пожару роздували вони в мені горіючу іскру честилюбивости і думку про помсту та тріумф над колишніми абдеритами! І, доктор, ні? Це наше колишнє молодецьке пожадання слави, широкої, блискучої, слави зараз, по першій виступі, з нині на завтра — що? Химерні мрії! Тугою моїх дитинних літ овіяні, гнівом осінніх вихрів надихані, свистами великоміських фабрик і залізниць усе наново оживлювані мрії! Це вони рвали мене упродовж наших перших університетських років до надмірної, нехай і недоладно поділеної та з похибками нагального поспіху довершеної праці. Але надмірної, знаєте? Надмірне, різнонапряме, всеохоплююче принаджувало мене вже дитиною. Знаменувало мене якимось Каїновим пятном між іншими дітьми, а тепер не давало мені продовжувати правильної науки так, як інші товариші. Ну, Ви згадуєте мене ще сьогодні як чоловіка з десяти талантами, і я певний, що Ви думаєте цим хвалити мене. А я, доктор, я чираз негодував на отой десятикратний талант у мені — вірите? Іноді ось гонило мене налічувати з незрозумілим мені неспокоєм рожеві томики всесвітньої бібліотеки Рекляма. І я непевною рукою накреслював плян, по якому за стільки і стільки років можнаб мені було прочитати шість чи сім тисяч цих дешевеньких книжечок основно. І збагнути так — душу всесвіту. Нерозум, що? То знову показувало мені щось водно двацять томів енциклопедії Маєра, і мені здавалося, ні, було моїм несхитним переконанням, що я повинен вивчити її основно, від книги до книги, точно і певно, трохи не на ізуст, і що це був властиво мій самозрозумілий обов'язок, мій, найспосібнішого з Ніжинських — ні? Мої перші кроки у Відні запровадили мене у славу бібліотеку нашої „Січи“. А далі в бібліотеку університету, і Ви можете собі уявити, з якими почуваннями довелось мені вперше дивитися на її високо видвингені залізні поверхи, обставлені від овиду до овиду книжками. Бо хіба зміг був я, зміг хто взагалі прочитати їх усі? Але щож, доктор, мій демон шепнув мені зараз, що в тому саме моя головна ціль у Відні, моя, Ніжинського. І

що поки всі оті книги невідомі мені, то й душа всесвіту не зможе мені об'явитись ніколи, бо це вона саме тут, між мільйонами цих книжок, у предивному об'єднанні найдаальших країн і найдаальших епох. Скажіть, товаришу, у Вас прокидались коли такі несамовиті думки? Мучили Вас так, що Ви закривали читану книжку і втікали від книжок у клекіт вулиць, метушню товпи, в одурманюючу нірвану розбавленої кнайпи або розгуляної каварні у спелюнках Пратеру? А опісля, рано, в похмільї насильної забави, чи прокидались Ви повний болючого неспокою задля того, що треба Вам знову, необхідно, конечно, в єгипетські лябіринти мільйонів незабгнених книжок? Що?

— Боровся і я з тим дещо, та переміг! — сказав я, відвертаючи очі на Дунай, де моторовий човен пригнався знову раз з розпіненим шумом до нашого берега, викидаючи на луки новий гурт молодих людей, що з веселою піснею під звуки мандолін подалися кудись у сторону ясно сонцем освіченої алеї Лянґ-Енцесдорфу.

А Ніжинський ляг коло мене, примостившись пів-боком на розстеленому мною плащі.

Тоді я — продовжав він — почав утікати на виклади, тоді кидався я устроювати ті мої лекції на „Січі“, які Ви так добре затирили, тоді я почав працювати над моїми першими науковими працями, і тоді став я учитись з жагучим поспіхом, з надією добути якоїсь точки опору та з розмахом визвольного подвигу до — докторату. З розмахом визвольного подвигу — чуєте? Бо Ви знаєте, товаришу, якими адами мучить духовна праця тих, які віддаються їй так як я, усеціло, з пожаданням добути всього, або нічого. Вона розкриває перед Вами щораз то нові прірви, глиби й тайни. Вона веде Вас у своїх лябіринтах крізь утаєні двері до щораз то нових, щораз більш таємничих і загадочних кімнат. Від одної заслоненої Саїсової статуї до одної. І Ви відчуваєте, як Вам де-далі, мов тим запротореним у темницях святинь старинного Єгипту, немає ніякої змоги виходу з глибин...

Ніжинський потонув поглядом у водно тихо пропливаючі води Дунаю, а його лиця легко горіли.

— Але ні, доктор, правда? Поскільки всяка непереможена праця нас пригноблює почуттям нашої немочі, то всяке, нехай і найдрібніше, але з успіхом довершене зусилля нашого духа

є нам за кожен раз підоймою для нашої свідомості, potwierдженням рації нашого існування та новим звеном в ланцюзі, що зв'язує нас з дійсністю. Отому то й такою відрадою був для мене іноді вислуханий до кінця виклад, вивчена гаразд одна книжка, добре оброблений і виголошений мною відчит на „Січі“ і вивчені згодом чужі мови. А далі зложений з відзначенням докторат, той — принайменше тоді — визвольний подвиг і перша Архімедова точка душі, яку заманюють водно безвісти всесвіту. І от, знаєте, коли я після того докторату, який головню для могого опікуна став найбільшою, хоч і останньою радістю його вже почислених днів, не хотів зараз покидати університету раз на завжди, то мені здавалось спершу, що це був тільки так добре нам усім відомий жаль за роками студентського життя. Жаль за літами молодечих поривів, безжурности, а навіть тієї легкодушности, яка любила погратись з небезпеками. За товаришами, і може за багатством ущасливлюючих почувань, якими благословенна молодість людини... Але, бачте, коли я думав, що це тільки меланхолійні спомини вязали ще мене з Віднем і що з осягненням докторатського диплому пожада знання в мені присмириться, обмежиться на одну ділянку і доцільно скерується в одному напрямі, то я важко обманувся. Мої студії до докторату були покінчені і навіть блискучо завершені, але те друге, те інше, щось зовсім інше, чому я ще як дитина складав несвідомо Ганнібалеву присягу вірности? Що з тим? — питало щось в мені. Те інше, таємне й недовершене мною, вонож ховалось по бібліотеках рядами непрочитаних ще мною книжок, царинами наук, з яких ще стільки було мені невідомих, глибинами правд, непізнаних мною усеціло. Мене важко недужий опікун закликав вертати до нього, відпочати і прийти до себе, як він казав. Але кілька разів я приїхав до нього і посидів довше, мене починала вялити та нудьга, яку я так добре знав ще дитиною. Тількиж з тою ріжницею, що коли в моїй першій молодости це були неясні мріння несвідомої туги, то тепер був це порив творчого замислу. Чудацького, безумного замислу, в якому спершу була моя жажда прочитувати всі бібліотеки світу, але опісля, по доктораті, ще щось більше, далеко більше...

Тут Ніжинський нервозно штурхнув ногою відломок каміння, що рівно, мов вистрілений, полетів у воду і десь тихо плюснув.

А далі він поклавсь горілиць, дивлячись хвилину на ще завжди глибоко синє небо, на овиді якого в цей мент розстелявались від заходу до сходу в ідеально рівній відсталі срібні вузькі пасма, що скидались на розстелені небесами щораз менші, скісно счерговані, в безконечне ідучі ленти...

Тільки проміння сонця на далеких левадах по стороні Каленбергу мріло вже легко фіолетними тонами.

А Ніжинський нечаяно сів.

— Якого творчого замислу? — спитав я зацікавлений.

Та він подивився на мене розгублено.

— Доктор — сказав Ніжинський — я боюся, що тут Ви непорозумієте мене... Яж ще з колишніх наших дискусій на „Січі“ — а вже то січовики, що правда, славні дискусанти! — пригадую гаразд, з якою пуританською точністю любили Ви в усяких означеннях євангельське так-так, ні-ні, значить прозору однозначність поняття, безсумнівний вислів, просту лінію. Я уявляв іноді Ваш мозок... але, товаришу — кинув тут Ніжинський уперше і востаннє з ласкавим усміхом до мене — Ви не погніваєтесь за це на мене, правда?, отже я уявляв іноді Ваш мозок, коли дозволите — як господарську шафу шіллерівсько дбайливої газдині духа, де всі поняття попорядковані по їх відділам і категоріям, однозначно намічені, розумно поділені, по ріжницям гостро відокремлені. Тут релігія, а там філософія, осьде поети, а ось учені, революція і Мірабо з одної, а тиранія і Наполеон з другої сторони — ні, коханий докторе? От, *exempli gratia* — творче й нетворче! Ви питаєте мене: Якого це творчого замислу жар примушував мене тужити за овидями й покидати задля нього смертельно хорого опікуна? І пуританський цензор у Вас, канцелярист духа, словом — льогічно думаюча людина, що так скажу, очікує зараз відповіді по пристойним категоріям, надіючись, що це я загадав писати або якусь епопею або трагедію, якийсь великий роман або научний твір — ні? Ну, а я бачите, я питаюся Вас: Що є правда, що є творче? Де кінчається границя звичайного, а починається вершина творчого думання, і де той несхитно певний, непомильний правильник, по якому Ви в силі розпізнати й оцінити всі прояви творчого і відчутти чи передбачити всі його можливості? Ви чуєте це слово про творче і уявляєте зараз поета або письменника, маляра або різбара, Мікельанджельо або

Бетховена з приналежними до них обов'язково архитворами. Ну, гаразд, це правильно, але й ніщо більш, тільки правильно. Бо що, коли саме за цими творцями розкривається темний і незбагнений світ чогось Неправильного, але рівно могутнього, тільки більш непереможного, ніж усе те, що видавало колись світлі архитвори? Ви уявіть людину з духовістю Бетховена, людину, в душі якої світ відгомонює океаном акордів Девятої Сінфонії, але яка не всілі відтворити їх, тільки засуджена двигати той сінфонійний океан у собі навіки. Або людину духа Мікельанджеля, з генієм його уяви й думки, але без творчої спромоги архимистця Ренесансу. Або знову уявіть щось таке, як поет з душею творця готицького собору, або вчений з душею Тіціана. Та це лиш кілька з безлічі крапель, що Ви їх можете начерпнути з того моря, якому імя: Творче. Справді — скількижто тих невідомих умирає десь в хаосі життя, в душах яких ховалось прочуття найвищої краси!

Ген там, над голубими лісами на узгіррях Сіверінгу ставало сонце великим мовчазним кругом щораз нижче і нижче, просвітлюючи крізь гущу найвище видвигнених верхів Віденського Ліса тихо й розміряно рожевими сьєвами, мов крізь різьблені мережки мармурів в палацах Мавританії. А від западаючого сонця прокладався поперек Дунаю від одного берега до другого скісно і тремтучо широкий золотистий стовп, який сліпив очі, мов розілляне золото.

Звідкилясь ударив гостріший подув вітра, і зжовклі трави нечутно зашелестіли.

— Але Ви сам назвали нині той Ваш творчий замисл чудацьким і безумним, невже? — поспитав я тут Ніжинського, і додав: — Може тому, що тут уже не тільки книжки зродили його в Вашій душі, а щось цілком інше... Але що воно саме?

— Те інше...? Те інше, це щось таке самозрозуміле, що воно властиво дивно бачити, як дехто з нас мусить аж крізь гори книжок продиратися, щоб дістатись до нього: *ч е ж и т т я*, дійсне, правдиве, гаряче *ж и т т я*. Ми ось виучуємо правди про життя з катехізмів і з учебників моралі, з проповідей наших наставників і з правильників нашої школи, а далі, — далі в нас книжки, книжки, книжки... Але безмір прочитаної нами надрукованої бібули це всетаки тільки шумлива піна на кипучих океанах

життєвого хаосу, і ми, після нашого молодечого раювання книгами мудреців, поетів і філософів, стаємо скорше чи пізніше вічна віч з грізним життям. І коли мене, перед першим завершенням університетських студій, мучили водно предовгі ряди ще незбагнених мною книжок, то опісля, по доктораті, я почав горіти тугою за творчим, за... але як Вам це сказати, доктор? Отож опісля ніщо інше не захоплювало, не спокушало, не мучило моєї душі тут так невпинно і так настирливо, як саме до болю жива і всеприсуца в мені свідомість безміру й безконечного, безлічі виявів життя. Життя! Як хлопець я забігав колись думками далеко поза межі мого рідного містечка, гуляючи в уяві вимріяними просторами невідомого мені світу. А тут, у Відні, у цій світовій столиці, моя душа покидала все наново вузину кожночасної робітні, щоб скитатися просторами двохмільйонного міста, шукаючи його всіх тайн, усієї душі. Оце Ви є ніби Гарун-аль-Рашід духа і бажалиб знати думки кожної людини, що переходить попри Вас вулицею. То знову є Ви ніби кобольд в романі Лесажа і бажалиб розкрити всі дахи двохмільйонного міста, щоб знати, що в кожній його закутині діється. Вас захоплює кожна гарна жінка, яку Ви стрічаєте і в Вас прокидається томливе бажання знати найтайніші тайни їх душ, починаючи від розкішних принцес, кінчаючи передміськими красунями. Це ось Шегерзада в Вас налічує невпинно все життєтворче й життерадісне в хаосі велилюдної столиці, всі розкоші тут і всю насолоду життя, всі оргії і всі бенкети, весь біль, страждання, муку й відчай у закутках найбідніших, звершує вона те все непроходимими Альпами в Вашій душі і спокушає Вас водно: збагни те все і вгорни думкою, вічним словом перетвори! — От Вам, товаришу, перший зов мого чудацького, безумного творчого замислу, а Ви кажіть тепер, як його назвати по правилах? Те ось, що Ви наче відчуваєте в собі душу двохмільйонного міста, і з глибин її хотілиб говорити про радість і біль мільйонів? Ви складаєте якісь пісні, накреслюєте тремтучою рукою обриси поем чи епопей, романів і трагедій, але й заразже Ви бачите, що все оте вирізки, дрібнота і нікчемність, а найкраще і справді творче — це те невловиме, невисловлене і ніколи незбагнене, що горить вогнем негасаємої думки в найглибших глибах Вашої душі, охоплюючи своїм пожаром овиди безмірів. Ні, кажіть, доктор, який рід творчого таке? Знаєте, в медицині називають

пресбіопією хоробливу признаку ока, яке краще бачить щось у далі, ніж близько, і чи не думаєте, товаришу, що можуть бути люде з такою пресбіопією духа? Ну, от — бачте, колиб я моему демонові був одного дня приніс як совершенну жертву видимий знак творчого подвигу, в силу якого мені булоб удалося розслонити всі тайни двохмільонового міста, то хіба думаєте, що він, той Молох у мені, бувби вдоволівся тим? Ні, напевно ні. Цеж за нами двадцять століть найчудовішої людської культури, даліж ті давні, предовгі століття, що дивляться на нас, як казав Наполеон, з пірамід старинного Єгипту, а далі, ще далі, ген-ген на перших досвітках прапервісного існування, невидані ніяким людським оком простори землі найдавніших епох, мільонліття часу в безконечній самоті рождаючоїся природи... Знаєте, одного разу, я, читаючи якийсь геологічний твір про прасвіт Швайцарії, наскочив тут на реконструкційний малюнок краєвиду в епоху карбонічної формації нашої землі...

— Якої?

— Карбонічної. Це світ безмірної тиші, самоти і смутку, бо немає ще в ньому ні наших дерев, ні цвітів, ні звірні, словом — це мертво німі безвісти, що у глибокій мелянхолії глухо мовчазних овидів дожидають народження життя і його всетворчого володаря — людини. Світ, мріючий про світ. — Ну, і Ви не повірилиб, доктор, як часто, ні, як дуже часто повертав я думкою до тих колишніх просторів першого всесвіту, первісного обличча його душі, і з глибин насорошеної тиші пра-краєвиду намагався стежити за всім, що мало народитися опісля. Пресбіопія, що? Але чекайте! Моя уява не здержувалася довше у своєму химерному льоті ніде, вона ниткою чародійної свідомости звязувала давно-давно прогомоніле з живучим і теперішнім в одно, і от я під її подихом переживав тисячліття так, як хто інший переживає спомини власного життя. Але бачте, я не насолоджувався тільки стоманітною грою моєї уяви. Я, вічно неспокійний, несмирений і жадливий, як той дервіш в арабській казці, я безмір прогомонілого й живущого життя всесвіту загадав — відтворити. У творі, який своїм еством неподібний до нічого з того, що досі сотворили поети й мистці. У творі, якого змістом — мільонліття. У творі, в якому все, що колись горіло великим життям, потрясало світом своєю величию, являлосяб нам щераз у невиданому досі

видовищі епох, обєднаних крицевими звенами одного, відвічного закона. Закона, що його збагнути намагалися всі релігії, всі філософії і всі науки, а який в мойому творі мав обєднувати вперше і всецїло все: і ті найдавніші епохи землі, коли життя в досвітніх сумерках існування щойно народжувалося, і ті епохи, яких геройським володарем — людина. Значить, товаришу, твір, у заспіві якого я бачив самотного архіоптерікса над безконечними водами мезоцоїкума, та ігванодона й мелягозаврія у прапершій боротьбі за існування. А опісля людину з Кро-Маньон й долини Неандру, і чоловіка з віків каміння, заліза і бронзу. Царів Асирії і фараонів Єгипту, мистців Геляди і цезарів Риму. Дудонить земля під копитами їздців Атилі й Тамерлянових орд крївавими стежками зі степів Азії в Європу середновіччя, і вдираються зелені стяги Магомедових ісповідників у пориві святого фанатизму. Блестить золота тіяра з вершин Ватикану понурим блеском, ігоріють червоні хрести на раменах лицарів Божого навіженця Готфріда з Буйльону. Мають білі вітрила Колюмбових кораблів шляхами нових світів, і видвигає бунтарський чернець у Вітенбергу закони реформації. Позір, позір! Шумом бурунів океану лопотять вірли Наполеона, і під звуки Марселези грядуть нові часи. Оце тут окрївавленою рукою різьбить світова війна на скрижалях історії свої палаючі знамена, і видвигається на овидах уселюдського існування могутнім Сфінксом обриси майбутнього. Де ми, і що по нас? — Словом, твір, де розслонювалосяб усе і вся існування по звенам одного закона, бо все це — одно і все. HEIS KAI PAN.

— Може й так — сказав я весь в думках про призадуманий Ніжинським твір, якого фантастичні обриси в його словах мене хвилями просто бентежили.

Довкола стояла тиха, холодна, вечірня ясність, мов останній погляд погаслого дня, яка в далечі переходила непомітно в густу імлу. Вертаючи з прогульок метушились коло переправи.

А Ніжинський, присівшись знову раз близько до мене, озвався голосом, в якому було щось нове, начеб ця людина щойно тепер почала своє оповідання:

— Ні, справді, товаришу — говорив він — я вже не в силі розмалювати Вам усіх почувань, зазнаних мною тоді, коли моя душа в її найглибших глибинах змагалась зі своїм замислом. Я, самотний працівник у затишній робітні над книгами, я став

згодом розуміти душі великих завойовників, Олександра й Цезаря, Карла й Наполеона, розмах їх замислів і їх жажду скоряти собі весь світ. Я почув в собі навіть змогу вирозуміти джерела починів Геростратів і Дон-Кішотів людства. І здавалось мені іноді, що я вже, мов той, ущерть Господом сповнений пророк, готовий совершити мое діло, коли тут одної ночі, ах! у ту, ніколи мені незабутню, незбагнену Ніч, товаришу — Ви слухаєте?

— Так.

Тут Ніжинський, схопившись раптом зі свого місця, обвів довгим поглядом овиди вечірнього неба, на якому вже тут і там ясніли чистим блиском перші зорі.

— Отже це в ту ніч — повторив він. — А це була чудово ясна, зоряна ніч. Яж рішився взятись за остаточну працю і востаннє переживав я часи, упродовж яких зродивсь в мені колись мій замисл. І оце здавалось мені тоді, начеб то питалась мене молодість моя, що я зробив з моїми десяти талантами? І ніби стояв передімною з тимсамим питанням мій опікун, у сумерках осіннього досвіта, як у хвилю останнього прощання, зі свічкою у тремтучій руці, з лицем змученим недугою і болем розлуки, він, якого я вже не мав бачити ніколи, — але кажіть, кого й чого не по жертвувалиб ми тому Молохові, що став судьбою нашого життя? Та хіба не мав я за собою предовгих літ праці і дослідів, по бібліотеках і по музеях, галеріях мистецтва й археологічних пам'яток, по старих палацах і соборах, по середовищах геологічних слідів та історичних забутків? Одно лиш могло мене ще тривожити, а саме сумнів в те, чи здійснюючи викоханий мною замисл, я і справді зможу скорити моєму слову душу всесвіту? Але я перемагав в собі той сумнів неситною вірою в оживотворяючу силу моєї думки. Справді, товаришу, в ту пропам'ятну, зоряну як ще ніколи розсвічену ніч, я може вперше від довгих літ не відчував ніякої тривоги перед безмірами. Це вперше тоді здавалось мені, що я їх уже переміг, що духовий круг мого твору зможе замкнути в собі все існування без решти — Ви розумієте мене?

— Ну, так.

Але нечайно, знаєте, побачивсь я далеко поза межами моєї комнати, десь в невідомій мені стороні, — на височенній горі, і може десятькрат вищій, ніж та, на яку видвигнув мене Він уперше.

Це були ніби Гімалаї, але тричі звершені у щораз більшій висоті, гори-гіганти, видвинені так могутньо, що від заходу до сходу і від півдня до півночі добачував я тільки безмір небес, засіяний мільонами зізд. Предивна, свята ніч, повна вчистої величі вбезконечне розгорненого космосу! На хвилю зіздяні простори осліплювали мене так, наче прорізувалиб їх водно золоті блискавиці. Шибали ними від зорі до зорі золоті лінії і розсипувались горючими вогнями круги зоряних вінців, вогнями небес, що вистрілювали водно з найвищих висот і скрізь і від овиду до овиду, пробігаючи одним сліпучим рухом мільони миль і мільони років... І бачив я там якісь безмежні шляхи, розсяяні в безвістях, мов вистелені від краю до краю блідим сріблом, і бачив я на небесах далекі пожари краски смарагду і світи краски синіх діамантів і блиски красок невиданих. І здавалось мені, начеб від землі до небес видвигались невидимі органи і грали музикою вселенни і музикою Вічного, музикою, в якій гуділи гармонії мільонів громів, лявін і пошумів, і проносились мелодії розспіваних хорів вогнистих архангелів... А я був сам. Ще тільки крицевий Сфінкс вартував за мною на вершку гори. Але одною свідомістю я був перепоений усеприсущо і вщерть, а саме свідомістю мого творчого замислу. І нараз мене тут, віч-на-віч з розсяяними світами вселенни, вгорнула — смертельна тривога... Тривога, знаєте?

Ніжинський знову раз глянув неспокійним поглядом на темні шовки небес з їх щораз численніше проступаючими зорями.

Бо — продовжував він — Ви уявіть лиш усе. Ті планети з місяцями, ті сонця, ті молодші дороги і космічні мряковини, з яких нові світи щойно рождалися... Ті комети і зорі аж ген туди, в найдавші прізви Недостижимого, де ледви видимим зеленкуватим сяєвом мрів Уран, блимав голубим світлом Нептун, і де на відсталь мільонів світляних років розтягнулася блідувата поласа молодшої дороги... Хіба не були це мільони невідомих мені світів? Світів, яких найглибшого єства, найглибшої душі яж не міг був збагнути? Ви розумієте мою тривогу, товаришу? Бо і якимже міг бути мій твір про душу вселенни, коли з усіх світів, в яких вона воплочувалася, я знав тільки одну землю, що тепер в порівнянні з безліччю і безміром космосу являлась ледви видимою дрібною точкою? І хіба не треба було тепер моїй думці

оволодіти ще й тим космосом, щоб мати право сказати, що душа всесвіту скорилася всеціло творчому умові людини — ні? О, вірте, доктор, я вже дитиною лякався глядіти на зорі. Вони були мені ніби закликані духи неба. Я не прославляв їх ніколи золотими зірками, в їх мерехтінню я бачив щось грізне й вороже, і я радувався, як вони блідли. Опісляж я намагавсь розслонювати собі їх тайни на основі того, що я читав і чув про них, але захоплений згодом мільйонліттями минулого нашої землі, я тільки деколи думав про зоряні світи, але завжди з таємним неспокоєм, наче прочуваючи, що зі Сфінксом їх тайни мав я колись зустрінутись. І от тепер, в ту ніч, година тієї стрічі прийшла...

Голос Ніжинського тремтів нерівно, мов полум'я свічки, хвильоване гострим подувом вітру.

— Я почував в ту хвилю, — говорив він — що це тут утретє і востаннє стояв проти мене Демон, і що коли він ще й тепер зіпхне мене невідучим і немичним сином землі у глибини розпуки, то скотяться зі мною у темні прірви і мільйонліття людської творчості — безсильним, безцільним зусиллям... А горіючих світів ген там, у безмірах уселення, розпалювалося щораз більше і більше, і я почував, як вид кожного з них діяв мене омертвлюючим почуттям оконечної знемоги...

— Збагнеш? — пронеслось з глухом від сторони вартуючого Сфінкса.

— Збагну! — крикнув я останнім зусиллям найглибшої душі, що хиталася між небесними висотами і пекельною прірвою, між життям і смертю, між блаженністю визволення і вічним прокляттям.

А Він зареготав з прошибаючою силою грому, з гуком розкоченої лавіни, з грозою рвучого водопаду:

— Ти Бог?

І оце прибій цього реготу потряс мною, мов гураган трясє билиною, і вхопив він мене трикратною хвилею адових вихрів, і схитнувся я і полетів стрімголов вниз, щораз глибше і глибше у бездонну прірву, дебелий тілом, наче осінній лист, але важкий одчаєм, мов граніт відорваної скали. І бачив я останнім поглядом моїх очей, яка темна і дрібна була земля людей, а якими світлами горіла незбагнена вселенна. І темрявою сповилось згодом довкола мене все. Темрявою душі, темрявою землі і темрявою пропащего,

на віки безцільного змагання, і я вже не знаю, як довго та у глибах якої безодні я так лежав, і в яку хвилю я розкрив очі знову. Отож, в якусь хвилю я розкрив очі знову, а властиво розкрило їх мені щось яскраво ясне, що звідкилясь здійсвалось під небеса, мов сто вогнених стовпів в Землю Обіцяну, і я побачив, що всезаймаюча полумінь тих вогнених стовпів не йшла з небес, а з землі під небеса, з моєї землі, з землі людей, ген під небеса і зорі... І бачив я, і почував і розумів я, що та чудотворна своїм жаром полумінь видвигалася щораз вище і вище овидами небесних зводів. І що її божеський блиск притемнював згодом блиск найпишніших сонць, місяців і зорей... І бачив я в пурпурній озарі невиданих людським оком пожарів, як ген там на Горі постать демона вгорталася заслоною щораз темніших тіней, а далі розвіялася зникаючи у безвістях... Бо оце небеса ставали щораз темніші, і дрібніли зорі і невидимі ставали сонця, а полумінь землі біла під найвищі зводи вселенни непереможним, весь космос нагріваючим пожаром... Пожаром, що горів ніби міліонами смолоскипів, а запалювався від безлічі тих кострів, на яких на землі упродовж тисячліть гинули в огнях геройські мученики за провіщувану ними Правду. І це тепер ті святі кострі горіли всі. І займався той пожар ще й від вогнів визвольних боротьб, що їх тисячліттями розпалювали на землі, в темряві неволі й рабства, геройські борці за волю людини, і це тепер багріла овидами вселенни заграва всіх пожеж, счинюваних колись хоробрими бунтарами, незломне завзаття людини сповіщаючи... І запалювався той пожар ще й від свіч поклонників Господа, що во ім'я Його були світлоносцями небесних заповітів, і від світла нічних лампад мудреців і філософів, мистців і творців, що проповідали людям визвольну мудрість і творили їм визвольну красу на землі... І здавалося мені тоді, що це рідна мені земля заступилася за мене в моїй боротьбі з безміром. І що, преобразивши небеса пурпуром визвольних пожарів людства, вона, земля людей, веліла мені щойно порозуміти найглибшу душу всесвіту. Той один і вічний закон життя, те *Hejs kaj ran*, що об'єднує всіх і вся, а якого самотнім носієм і подвижником — творча, визвольним змаганням героїська людина. Міліони смолоскипів, товаришу, міліони смолоскипів!

— Смолоскипи засвіту — невже?

Але Ніжинський кинувся нагально щераз, як глядіатор, що останнім ударом наступає на противника.

Ні, ні — це вже не був ніякий засвіт, ніяке видіння! — Це були згодом живі, молоді, гарні люде, що в ту ніч проходили походом зі смолоскипами вулицями Відня, і переходячи попри отворені вікна моєї хати, закликали мене зовом великої пробуди до дійсного, живого, святого життя. А це іноді так солодко вертати з темних засвітів на ясні шляхи життя!

І в ту ніч...?

О, так, саме мені і саме в ту ніч — гарячкувався Ніжинський... — Я кинув тоді німу самоту моєї хати, ще надихану неземним подихом мого останнього видіння, вмішався в ряди походу, взяв і собі горіючий смолоскип у руку, двигнув його високо, і з піснею гурта на устах, почав іти з ними... І хотів я бути в цей мент провідником походу, щоб попровадити його ген далеко, далеко, на небосяжну Гору, на зустріч усім демонам і сфінксам. Усім зорям і сонцям. І протиставити так ті, одною думкою оживотворені й горіючі маси людей, творчих працівників землі і носіїв її майбутнього безмірному, але безсвідомому космосові. Душа всесвіту, душа всесвіту! — це я щойно тепер почав розуміти гаразд її животворящу всеприсущість скрізь, де родилось і кипить своїм плодючим хаосом життя... Ні — вона не розслонювалась тільки в безмірах часу і простору, як це мені, заманюваному водно фатаморганам далечі, так довго здавалось. Вона не воплочувалася аж в мільйонліттях існування і тисячліттях людського розвитку. Ні — вона була скрізь і всюди: в безмірах і в порошку, в сонцях і в іскорці, в минулому людства і в подиху одної людини, одної пташки й одної цвіточки... Як радісно тремтіла тепер земля під ногами тих молодих, з якими я йшов, щораз далі, щораз далі, і все щораз дужший і щораз сміливіший. І хіба не обновлювалась під подих тої молоді душа всесвіту в її рядах, як молоде сонце? І хіба не воплочувалася вона в рядах живих радісних людей краще і глибше, ніж рядами мертвих книг по бібліотеках? А чеж ті молоді люде тут були носіями найглибшого ества живого життя, а не книги про прогомонілі епохи — ні? Правда, мій демон ще завжди показував мені в безконечне озорені небеса, і нашіпував він мені, що всі люде тут, це марні атоми, безсильніші ніж найдрібніший пух проти безмірів існу-

вання!... Але хіба не була і в атомі вся безмірна вселенна? Хіба не була одна-одинокa кропля води такаж повна тайн, як і глибини океанів? І хіба не було в судьбі одної людини стількиж судьби, що і в судьбі цілих народів?

— А зрештою, доктор, — кінчав мелянхолійно Ніжинський — чи не думаєте, що воно може й так, що весь мій творчий замисл, це тільки перша мрія, перша подумана спроба чогось, чого повне здійснення призначене щойно комусь з великих творців в майбутньому? Бо хібаж відомі нам усі тайни Творчого? Хібаж знаємо ми, наприклад, скільки невідомих з душею Данта мусіло пройти землею, поки вродився творець Божеської Комедії?

І Ніжинський на хвилю застиг, підвівши погляд востанне на вилискуюче зорями небо, з яких кожна — я почував се — горіла в його душі жариною. А що це вже був пізний вечір і моторовий човен переправи уже давно відбив востанне від нашого берега, то нам не лишилось ніщо інше, тільки пробратись наддунайськими лугами в Кагран, звідки ми без перепон повернули у Відень.

Осип Утриско

В БУРХЛИВИЙ ЧАС

СІЧОВІ СПОМИНИ З ПЕРШИХ ВОЄННИХ РОКІВ

З вибухом світової війни в 1914 р. українське студентство Галичини і Буковини розбрилося по всім усядам австрійської імперії. Одні пішли добровольцями до Українських Січових Стрільців, які з відступом австрійських військ загналися аж на малярську Україну до Варпалянки, інших химерна доля завела разом з ріднями в табори інтернованих — Гмінд в дол. Австрії (наші люде казали Гвінт), Хоцен в Чехії, Вольфсберг і Санкт Андре в Каринтії, або у славу долину смерті, Талергоф біля Грацу. Ще інші, що не мусіли йти до війська, зразу опинилися в столиці австрійської держави, у Відні.

Пізною осінню зачали збиратись тут рештки українських студентів, здебільшого звільнені від військової служби задля лихого стану здоров'я. Було між ними чимало таких, яким удалось вирватись просто з лабет воєнних полевих судів, чи втекти з Талергофу. Всі вони відразу опинилися в домівці „Січи“ при Бенногассе 29, що в ті бурхливі дні заступала нам на чужині втрачену рідну хату. Тут доводилося мені не раз бути свідком, як стрічались товариші, які ніколи й не думали, що власне тут і в таких обставинах зустрінуться. Витались давні знайомі, зворушені пережитим прощали собі взаємно не раз свої особисті обиди, а в усіх були сльози на очах на саму згадку про свою рідню, про рідні сторони...

У „Січи“ кожний студент шукав розваги й поради, як жити, що далі зі собою робити; вже тимсамим почало тут зосереджуватись життя українських студентів. Заходили туди чи не всі парламентарні послы, наші професори львівського університету та дехто зі старшої громади, словом — усі, що опинились по волі чи по неволі на еміграції. Зразу старші січовики — Нестор Гаморак і Василь Кашубинський, а також ще дехто інший — інформували в „Січи“ новоприбувливих товаришів про життя і студії у Відні. Згодом основано комітет допомоги студентам, яких за час могого побуту у Відні було 50—150 душ. Спершу українські сту-

денти одержували допомогу від загального галицько-буковинського комітету допомоги для воєнних збігців при Ціркусгассе, з якого користали біженці всіх національностей, а пізніше, після оснування окремого українського комітету допомоги під проводом послів Льва Левицького і професора О. Колесси, наші студенти звертались за допомогою туди. За посередництвом і заходами нашого студентського комітету січовики одержували також і надзвичайні допомоги на оплату чесного в університеті, іспитової такси то-що.

З приходом більшого гурта українських студентів до Відня осінню 1914 р. настало в „Січи“ нове життя. На загальних зборах вибрано зимою новий енергійний виділ, а згодом покликано до життя організаційно-освітню секцію, що влаштувала в товаристві низку відчитів і дискусійних сходин. Організаційно-освітня секція висилала теж своїх делегатів до жіночого комітету, завданням якого було піклуватись українськими жовнірами (раненими й хорими), що лежали по шпиталях у Відні і його околицях, їх часто відвідувати, давати їм українські часописи і книжки, а час до часу влаштувати для них якийсь концерт або театральну виставу. Нелегка була праця того комітету, в якому з правдивою самопосвятою трудилися пані: проф. О. Ціпановська, С. Кабаровська, Криськова, Новакова, Г. Федаківна та інші. А нелегка тому, що комітет мусів видержати в цьому напрямі конкуренцію з усякими польськими й німецькими комітетами, а що найприкріше, ще й тому, що наші жовніри з Галичини й Буковини — богзнаким залякані — подавали себе дуже часто при припинанню їх до шпиталів за поляків, чехів, словаків або й румунів. Нераз треба було підходити їх аж хитрощами, щоб добути від них признання до своєї національності.

Завдяки хорові „Січи“, як на ті часи досить численному, з добрим голосовим матеріалом і зіспіваному під проводом диригента О. Кліша, влаштовано на весні і в літі 1915 р. кілька концертів для ранених вояків, між іншим три більші концерти в головному шпиталі, університеті і парляменті, бо й там підчас війни приміщені були ранені. У програму тих концертів входили крім точок мужеського хору також і мішані хори. Залюбки співано „Вулицю“ Ф. Колесси, „Прометей“ Стеценка, пісні Людкевича, Лисенка, як рівнож надпрограмово одну-дві німецькі пісні. Сольо-

баритонове співав о. О. Мартинович, сопранове С. Колодїївна, скрипкове грав проф. Перфецький, а чельове Б. Бережницький. Фортепяновий дострій спочивав завжди в руках невтомилої проф. Ціпановської з Перемишля. Прислухувалися нашим концертам не лише українські жовнірі, але й чеські, польські, німецькі й інші, управа і служба лічниць та часто й німецька публіка. Позатим час до часу появлялись на сторінках віденської преси слова признання для хору „Січи“. Рецензії і замітки про всі ті наші виступи подавав також у віденському „Ділі“ ред. Іван Німчук. Наші тодішні виступи у Відні, а зокрема українська пісня, загально подобалися, а вже для наших ранених жовнірів на чужині були справжньою розвагою в їх горю.

Хор „Січи“ виступав теж при інших нагодах, як наприклад в концертах у честь Шевченка, Драгоманова, або в жалібній академії з приводу смерті М. Павлика. Літом 1915 р. наш хор влаштував концерти також в околицях Відня. Проби до тих концертів відбувалися вже в новій домівці „Січи“ при Терезієнгасе, і з цією домівкою вяжеться багато споминів з життя українських студентів у военній і повоенній добі.

Мимоходом пригадалась мені тут сцена студентських переносин інвентаря „Січи“ зі старої домівки при Бенногасе до нової, зимою 1915 р., причім для перенесення самої тільки січової бібліотеки заангажовано не лише весь виділ, але й більшість членів товариства. У новій домівці відбулися за час мого побуту тричі загальні збори, ціла низка рефератів на актуальні теми, між ними посла Л. Цегельського, посла Е. Левицького, д-ра М. Лозинського і проф. Ст. Рудницького, який мимоходом кажучи, був душею січовиків, а передовсім їх хору. Загальні збори „Січи“ відбувалися тоді доволі часто, залежно від того, чи по нових військових бранках не треба було вибирати й нового виділу, бо старий забрали на военну службу.

Домівка „Січи“ була місцем постійних вечірніх сходин членів і оживлених дискусій на політичні теми, місцем шахових змагань, балачок членів про свої буденні справи, словом — осередком дійсного товариського життя. Бувало зайдеш в якунебудь пору до „Січи“, а вже застаєш при шахових змаганнях товаришів Я. Богачевського з Ол. Грицишином. Останній своїм дотепом вносив завсіди добрий настрій в товариство. Іншим разом по-

бачиш при шаховому столику М. Дубляницю з В. Коченашом, обидва останні були теж виділовими. Часто заставляв я покійного Ромка Навроцького (тоді визначного промовця на зборах чи сходинах „Січи“) при грі в шахи з Е. Храпливим або М. Дольницьким. А вже в кожній порі можна було стрінути в домівці „Січи“ М. Метрипулу, покійного С. Глібовицького, пок. Левинського, або славного бібліотекаря „Січи“ — через кілька каденцій! — тов. Гавдяка, який все нишпорив щось у бібліотеці й терпеливо очікував читачів. Ще сьогодні живо в пам'яті лишилось мені кілька гарно проведених вечорів у „Січи“. Тов. Кокодинський відспівує куплети, а Нестор Нижанківський йому вдатно акомпаніює, за що обидва збирали нераз щирі оплески. Се був типовий тоді „гальгенгумор“, бо ніхто не був певний, чи найближчої днини не впаде знову якийсь несподіваний „мустерунок“ і не забере його на гарматне м'ясо.

Хто заглянув тоді до загальної студентської харчівні біля університету, в обідню пору, чи ввечері, той міг застати самих українських студентів аж при чотирьох столах. Любо ще й сьогодні пригадати собі, як широко гомоніло тоді українське слово в мензі, в якій мають свій початок і ближчі взаєминні українських студентів зі словінськими та болгарськими.

Ще нині мушу згадати з признанням опіку професорів О. Колесси, Ст. Дністрянського, В. Вергановського і Ст. Рудницького над українським студентством, пробуваючим у Відні в рр. 1914—1916. За почином тов. Лисого Володимира влаштовано в „Січи“ підготовчий курс для правників, абсолювентів львівського університету, де д-р Ю. Лещій перевів кілька лекцій карного права, а професор Вергановський цивільну процедуру. Зновуж по вказівкам проф. Дністрянського самі студенти взяли за цивільне право і завдяки його заходам всі курсанти зложили свої іспити таки у Відні, перед окремою комісією.

Осьтак у кількох реченнях накреслив я спомини з життя українських студентів, зорганізованих в „Січи“ в часі мого побуту у Відні. Може й скупенькі ці спомини, та на жаль подрібних дат і цифр зперед стільки літ я не всмілю пригадати собі сьогодні. Що діялось у „Січи“ пізніш, уже після мого виїзду, і як жили тоді наші студенти, це вже мені ближче не відомо. Нехай про це розповідають інші.

Д-р Іван Німчук

ЗА СОБОРНУ Й САМОСТІЙНУ

ОДИН ЕПІЗОД З ЧАСІВ СІЧОВОЇ ІРЕДЕНТИ

В колах української академічної молоді у Відні і серед молодих старшин та однорічних в рядах австрійської армії, а також поміж Українськими Січовими Стрільцями, які приїздили до Відня на довший чи коротший побут, було багато свідомих іредентистів, які навіть серед найтяжчих воєнних умовин не покидали думки про повну самостійність та соборність усіх українських земель. Доказом таких настроїв серед молоді, яка вся гуртувалася біля академічного товариства „Січ“, був між іншим революційний гурток, що оснувався у Відні дня 31-ого травня 1917 р. серед молодих старшин австрійської армії, переважно Українських Січових Стрільців. Цей гурток розвинув у 1917 р. доволі живу, очевидно конспіративну, пропагандійну акцію¹.

Доказом національно-революційних настроїв серед молоді були теж резолюції, ухвалювані на численних студентських зборах у Відні, що відбувалися здебільшого в т-ві „Січ“ (нпр. дня 3. і 19. червня 1917). В тих резолюціях студентство недвозначно домогалося злуки всіх українських земель Австро-Угорщини й Росії в один державний організм, а від українських послів вимагало, аби вони на парламентарному форумі зложили ясну й мужню заяву.

Особливож ясна й різка під тим оглядом була резолюція зборів з 19. червня 1917 р., ухвалена під вражінням постанов тодішнього Українського Національного Конгресу в Києві. Після програмової заяви про злуку всіх українських земель в одно державне тіло, в резолюції видвигнуто домагання, щоб українське питання було обмірковуване як міждержавне, і щоби представ-

¹) Ширше про це див. мою брошуру: „Українська військова організація у Відні в днях перевороту“, Відень 1922, накладом „Українського Прапора“.

ники українського народу, на якого території ведеться війна, були покликані до участі в мировому конгресі. В окремій постанові цих же зборів студентська молодь домогалася від українських послів, аби вони заявили рішучо, що українці не бажають собі під ніякою умовиною залишатися ані тепер ані після війни в ніякій злуці й ніякій залежності від поляків, мадярів і румунів, та застереглися проти віддання якоїнебудь частини української землі під польське, мадярське чи румунське ярмо. Всі без виїмку українські землі — підкреслює молодь в тій резолюції — повинні бути злучені в одній Українській Державі!

Крім того студентські збори з 19-ого червня 1917 р. виступили різко проти надто оглядного становища, яке українські послы заняли в австрійському парламенті у справі жорстоких присудів воєнних судів, а далі у справді важкого положення наших виселенців в таборах і безпощадних військових реквізицій по наших селах. В останній (4-тій) точці резолюції українська молодь висказала обурення послові М. Василькові за його „ганебно-лакейську промову в парламенті, в якій він домагання злуки всіх українських земель назвав сонною мрією“.

Але найкращим викладником настроїв і почувань нашої молоді у Відні в тому часі були, як мені здається, постанови, прийняті однодушно на зборах в товаристві „Січ“ дня 3-ого грудня 1917 р. Автором тих резолюцій був підписаний, тоді старшина австрійської армії (що працював до того в пресовому бюро міністерства війни...). Які наслідки викликало прийняття тих резолюцій, розкажу коротко дальше, а нижче подаю їх повнотою, як важний документ того часу:

1. Українська академічна молодь у Відні, зібрана на довірочних зборах у т-ві „Січ“ дня 3. грудня 1917 р., заявляє в імені своїм і в імені всіх тих товаришів, що деліючи думку про вільну Україну зложили свої молоді голови на різних побоввищах, як також в імені тих, що ще й нині держить їх доля в стрілецьких окопах, що вона стоїть непохитно й невідкично під прапором звдиленої вільної України.

2. Виходячи з цього заложення і беручи під увагу, що австрійське правительство задумує відступити Польщі Східну Галичину й Холмщину, а інші українські території оставити надальше в нестерпних дозовних умовах, українська академічна молодь домагається прилучення всіх українських територій Австро-Угорщини до Української Республіки.

3. Відчуваючи в цю переломову хвилю велику відповідальність перед цілим народом і перед історією, українська академічна молодь кличе весь

Д-р Евген Кобринський
Голова 1886—1887 р.

Д-р Яків Турин
Голова 1888 р.

Роман Сембратович
Голова 1898—1899 р.

Д-р Іван Семанюк
Голова 1899—1900 р.

український загаль, щоб він став разом з молоддю до боротьби за повне зведення і за державну самостійність цілого українського народу. Українська академічна молодь присягає не спинитися перед ніякими жертвами, аби тільки відбити всякі замаху на свободу й цілість української національної території.

4. Українська академічна жолодь, витаючи гарячо близький кінець світової різни, а разом з тим і братовбивчої війни, є певна, що представники Української Республіки на мирових переговорах будуть заступати інтереси українського народу як цілости, в ім'я його самоозначення, і не дозволять лишитись найменшій його частині під чужим ярмом.

5. Українська академічна молодь витає спільну акцію Української Парляментарної Репрезентації з представниками тих слов'янських народів, що борються за право самоозначення і не відмовляють його іншим, і висказує надію, що ті народи піддержать в цілій повноті змагання українського народу до вільного життя.

6. Українська академічна молодь буде піддержувати всі заходи й змагання Української Парляментарної Репрезентації до зєдинення цілої української національної території і звиває її представників, щоби все мали на оці соборність української справи та ставили її всюди ясно і твердо в цілій її ширині. Українська академічна молодь звиває Українську Парляментарну Репрезентацію, щоби ввійшла в безпосередній контакт з київською Українською Центральною Радою. Зокремаж українська академічна молодь домагається від представників українського народу в теперішній сесії австрійських делегацій, щоб вони заступали там гідно велику українську націю та щоб виступили якнайгостріше проти дуалізму, який являється наругою над признаним цілим культурним світом правом самоозначення народів і гальмує всякий поступ та розвій культури угнетених народів.

В часі, коли прийнято ці явно іредентистичні резолюції, був головою „Січи“ Зенон Пеленський. Головував на тих зборах Панас Мидляк, а секретарював Михайло Снітинський, в якого теж і досі зберігся оригінал резолюції, писаний моєю рукою.

Негайно після зборів ті постанови вислано до Львова, для поміщення в українській пресі, а також до студентських кругів. І ось львівська цензура дістала текст тих резолюцій (мабуть через їх конфіскату в пресі), так, що вони в часописах вже не появилися. Але їх проте розповсюднювали у відписах і вони своє таки зробили.

Одначе на тому не скінчилося. Повідомлена про зміст резолюцій львівською поліцією — розпочала в цій справі строге слідство поліція віденська. Почалася нагінка на товариство „Січ“ і на учасників зборів, що прийняли такі протидержавні постанови. Віденська поліція перевела зараз (це було в часі наших різдвяних свят і пізніше) ревізію в „Січи“ і в студентів: Пеленського,

Мидляка, Снітинського, Е. Храпливого, теолога Гладія й інших. Я мешкав тоді з тов. Мидляком, а почувши про ревізію у нього, сховався, як найбільше наражений, до одного військового шпиталю, тимбільше, що саме тоді занедужав на червінку. У шпиталі скривався я кілька тижнів і вийшов з нього аж після заключення берестейського мира (9. лютого 1918).

Одночасно з тими ревізіями замкнуто й товариство „Січ“, а її льокаль при Терезієнгассе, у XVIII. окрузі Відня, поліційно опечатано. Атмосфера в тому часі була між усіма нами дуже понура, коштувало це й немало наших нервів. Говорено, що проти нас відбудеться процес за державну зраду, який безперечно бувби спопуляризував українську справу в кругах усіх воюючих держав, а передовсім у кругах антанти. Одначе до того не дійшло, бо цілу справу уморив згаданий вже мир у Бересті, заключений між Україною та центральними державами. Домівку товариства відчинено по кількох тижнях наново і в „Січі“ поплило життя знову своїм руслом.

На закінчення подам ще одну поголоску, яку ми опісля чули у звязку з тою справою від наших послів (за правдивість її не ручу). А саме, коли голова тодішньої Української Парляментарної Репрезентації президент д-р Е. Петрушевич був раз у цісаря Карла, він мав показати йому відпис тих резолюцій (чи може заявляв, що знає їх зміст). Заінтерпелюваний про це посол Василько признався, що це він передав ті резолюції цісареві, через б. президента Буковини князя Гогенльоге, тоді адютанта ціс. Карла, бо, мовляв, цісар повинен про все знати, зокрема про настрої серед своїх народів. Тими резолюціями хотів пос. Василько, як казав, зазначити цісареві і взагалі відповідальним колам, наскільки українці невдоволені зі свого положення в Австрії та які течії нуртують між молодим українським поколінням.

Поляглим Товаришам

Щедру жертву крові довелося зложити Січовій Громаді у світовій війні й у визвольній боротьбі України. Десятки січовиків — молодше і старше покоління — поклали свої буйні голови на безчисленних боєвищах Європи, багато з них упало в інших погубних обставинах, витворених війною. Але на жаль тільки дрібна частина тих численних жертв, зберіглась у свідомості сучасників. Ми їх імена передаємо тут, на вічну пам'ять грядучим поколінням:

Іван Бойко, студ. мед., помер у Відні в листопаді 1918 р. на грипу, якої набавився підчас організування українських військових частин.

Ілярій Бровко, студ. мед., поляг осінню 1914 р. в Карпатах, в перших боях Українських Січових Стрільців.

Сильвестер Глібовицький, студ. прав, помер у Відні в 1916 р. від наслідків військової служби.

Омелян Гоцький, студ. торгов. академії, активний учасник Листопадового Зриву в Галичині, попав у полон в боях на Великій Україні 1919 р. і був розстріляний в концентраційному таборі під Москвою разом з 15-ти іншими старшинами У. Г. А.

Іван Заставний, студ. агр., поляг у світовій війні.

Мирон Зацерковний, інж. агр., перший голова секції „Земля“, помер у Стульпіканах на Буковині 29. листопада 1918 р. від злиднів військової служби.

Емануїл Козарійчук, студ. прав, помер у Відні 27. квітня 1923 р. внаслідок недуги, якої набавився у світовій війні на італійському фронті.

Димитро Колісник, студ. агр., поляг у світовій війні.

Петро Кузевич, студ. агр., учасник походів і боїв У. Г. А., помер у Відні 4. жовтня 1927 р.

Петро Куровець, студ. мед., син заслуженого голови Т-ва пок. д-ра Івана Курівця, поляг як санітет на італійському фронті, підчас виконання самаританських обов'язків.

Василь Лукач, студ. агр., поляг у світовій війні.

Теофіл Мелень, журналіст, голова Т-ва в 1901/02 р., визначний діяч соц.-дем. партії і заслужений громадянин, поляг як Укр. Січ. Стрілець на стежі під Віктором к. Галича в червні 1915 р.

Евген Саєвич, студ. агр., поляг у світовій війні.

Емануїл Сандул, лікар, голова Т-ва в 1916 р., помер у военній військовій службі 1918 р.

Мирон Тустанович, інж. агр., поляг у світовій війні в боях на буковинському фронті.

Микола Федюшка - Евшан, письменник, старшина У. Г. А., впав жертвою пошести тифу в чотирокутнику смерті, у Винниці в листопаді 1919 р.

Крім цих жертв світової та визвольної війни згадаємо б. січовичку **Ольгу з Левицьких Бесарабову**, яка потерпіла жахливу смерть 12. лютого 1924 р.

ЧЕСТЬ І СЛАВА!

Михайло Володимир

ІЗ ЗАПИСОК ВОГННОГО СТУДЕНТА

Товариш, з котрим я жив на одній квартирі, відїхав. Багато ми разом пережили, разом учились, разом голодували, журба й радість спільна нам була. Він поїхав, бо не хотів довше терпіти злиднів студентського життя.

Казав, що сили, які витрачає у Відні, придадуться деінде.

Сумно мені вечорами. Дивлюся на зшитки і книжки, що їх залишив товариш...

А сьогодні більш, ніж коли, ніяково мені. Дійшли мене вісти, що він згинув у Галичині, в нерівній боротьбі.

Дорогий Товаришу! Вже знаю, де придалися Твої сили.

Мимоволі переглядаю Твої книжки і зшитки і нахожу між ними записки.

Ті записки списані від 1920-ого року. Я вибираю з них важніші місця і переписую. Читайте, кому цікаво!

* * *

... Значить, документи вже є. Урра! Ось дозвіл на вїзд, посвідчення, що я прийнятий до віденського університету.

Паспорт вже готовий. Можна їхати.

Мене хвилює подорожня гарячка.

А опісля лаштування, клунки, від рідні кілька рад на дорогу, прощання, двірець, поїзд і раз-два-три — ритмічні удари коліс. Іду.

Сам собі не вірю. Боже мій!

Після шестилітнього бурлакування, після шестилітньої військової блуканини — університет, бібліотека! Весь день буду камінчиком сидіти над книжкою і читати, читати, читати...

Щонайбільше дам собі після приїзду до Відня зробити візитівки, такий-то і такий студент університету! Таксамо, як один мій товариш.

Сам сміюся зі себе. Який з мене дїтвак! То має бути студент, що йому вже двадцятьшість років.

Поважнію. Розглядаюся по вагоні. Тісно. З початку всі говорять по польськи.

— Пшепрашам, нех сен пан посуне!

Потім тут і там паде якесь українське слово, і за кілька хвилин весь вагон уже зукраїнізований.

Я сиджу коло якоїсь дами. Вона до мене:

— Пшепрашам, ктура годзіна?

— Шеста трийцять.

— Аа, то ви українець!

Це дуже симпатична пані-матка зпід Тернополя, в дорозі до Ярослав.

Завидує мені, що їду за кордон. Потім ще кілька слів розмови, кілька прислонених позіхань, і ми дримаємо.

Опісля Краків. Тут знову паспорти, австрійські й чеські віза, корони, девізи, знайомі, дорогі, любі, а накінець двоє дівчат під опіку.

Далі границі, ревізії, всідання, пересідання. І ми, бо нас уже тільки троє, такі потомлені, що ледви-ледви держимося на ногах.

Маємо дуже погане получення. Що кілька стацій треба пересідати і ждати на двірцях.

Товаришка Зірка і я зараз сідаємо і дримаємо. А Марійка то все за хлопцями заглядає.

Вона все знайде з кимось поговорити. Отак, трошки. То з кондуктором, то з прислугою, то з якимось подорожнім, а зате знає все заздалегідь, що треба робити, щоб вигідно їхати, що чувати в Чехах, а що у Відні.

•

Відень. Ніч. Трамваї. Кватира могого товариша. Витання, радість, вечера з яйцями, мясом і булкою, що то привіз я з хати. Це рідкі нагоди у Відні.

Потім ніч, трохи на ліжку, трохи на кріслі, і я став студентом.

Звичайно, студентом без своєї хати. Бо хати у Відні не так легко знайти. А хочеться дешевої квартири і доброї. Дешеві квартири погані, без вікон, в сутеринах, а добрі дорогі. От і клопіт.

Що-ночі деінде ночую. То на лавці, то на долівці, а часом навіть на канапі. Рано не знаю ніколи, де перебуду ніч. День пересиджу в університеті, а вечір у каварні, так ще найтанше. Добре,

що хоч кожух узяв зі собою, а то замерзби. У Відні студенти по квартирах не палять. За дорого!

Так я одну полу кожуха під себе, другу на себе, і вже сплю. Таки військо придалося на щось. Добра була школа, та трохи за дорога.

Накінець одна добра душа, товариш, приймає мене постійно на ніч, на свою канапу. Але тільки на ніч, щоб не знала господиня. Страх, як віденські господині не люблять комірників з другої руки!

Отже він приходить до мене пізно вночі до каварні, і ми йдемо. На коридорі, по сходах ступаємо рівночасно, щоб господиня не почула четверо ніг. Потім в кімнаті я стою тихо, а він ходить, колиж я ходжу, то він не рухається. Говорити до себе не можна, бо крізь стіну чути.

Раннім ранком будить мене товариш співом: „Пора вже пізна, треба вставати, і мерщій з хати та втікати.“

Співати можна, бо ніхто не знає, до кого це співається.

Я швидко збираюся, потім навшпиньки іду до дверей, тихенько виходжу, жду кілька хвиль, стукаю на коритдорі ногами і дзвоню, начеб я щойно прийшов.

Товариш швидко вибігає, і ми радісно, голосно витаємося. Начеб не бачилися копу літ. Потім уже як денний гість можу спокійно сидіти. А вечером пересиджую в каварні.

Тут обовязково пізнаю нашу еміграцію.

*

В святочнім настрою входжу на університет. Викладові салі, професори, студенти. Коли нема викладів, сиджу в бібліотеці. Рано до полудня, з перервою на обід, опісля знову на викладах або в бібліотеці.

Аж в очах темніє. Так тяжко привикати до сидження, до праці. Навіть до думання.

За мною шість років життя нервами, військовим життям, де треба було волочитися з місця на місце, все в напруженні. А найстрашніші переживання були на Великій Україні.

Та тепер сиджу! Ноги-руки аж терпнуть, на плечі начеб хто цегли наклав.

Кілька годин читаєш з увагою і легко, так захоплюєшся прочитаним, аж гарячку дістаєш зі зворушення. А потім прихо-

дить утома, страшна втома, читаєш одно кілька разів і не розумієш.

Мене вгортає розпука. Я не здібний до праці, до думання. По кількох годинах не можу схопити думки, не можу повторити прочитаного.

Память пропала... Перед війною читав усього раз, два рази одну сторінку, щоб її повторити з пам'яті, нині читаю кілька разів, щоб зрозуміти.

А ще дотого фізична втома. Хати своєї нема, сплю п'ять-шість годин, їжа поганенька. На неї витрачаю майже всі гроші.

Я обчислював, що можу видавати денно найбільше п'ятьдесять нужденних нинішніх корон, а в дійсності видаю майже сто. Коли так буде далі, то доведеться втікати з Відня.

Значить — одинока рада хіба не їсти вечері.

Отже один день без вечері, далі два, три... Ні, не можна видержати!

Ну, так що найтанше? Селедці! Значить, комбінація хліб і селедець на вечеру.

Мене вже в крамниці знають. Як лиш отворю двері, кричить купець на зустріч:

— Добрий день, добродію! Селедця, правда?

Від селедців я вже цілком скис. А воду збанками випиваю. Мені з ослаблення крутиться в голові, не можу навіть читати.

•

Теплий зимовий вечір. Я вийшов з бібліотеки, купив свого селедця, зів таки по дорозі — темно було в бічних вуличках. Не міг видержати з голоду, занадто гострий був запах селедця, і слина в роті збиралась... Кожух грів, тяжів на раменах, і я почав завертатися. Оперся об мур, а в очах замерехтіли вогники. Я почував, що трачу свідомість. На чоло виступив зимний піт, у грудях не стало віддиху.

Попри мене перейшла якась пара, заговорили до мене й почали сміятись, мов з п'яного.

Тоді в мене блисла думка, що я можу вдавати п'яного. Буду міг завертатися. П'яному не дивуються. І я пішов, вимахуючи руками, шукаючи підпори...

Мені полекшало. В хаті зів я пів бохонця хліба, що був на три дні, і випив збанок води.

*

Нема ради. Треба кудись звернутися з проханням підмоги. Голод це страшна річ. Навчить всілякого жебрацтва...

Доходжу до переконання, що я не варт нічого. Я слабкий. Нехай гине все, що слабе. Лишити дорогу тому, що вміє жити, що може жити...

*

Маю вражіння, що моє духове безсилля це наслідок фізичного ослаблення. Треба підождати якийсь час, а потім обміркувати. Наука йде так пиняво. Час утікає. Відень це страшна річ. Коли маєш якунебудь дрібницю полагодити, тратиш зараз пів дня. Такі великі простори, і все їх пішки треба проходити, бо на трамвай не стає грошей. На обід, з обіду, вечір, перевтома, ніч.

У мене вже є своя хата. Далеко від центру, та з вікном на садок. Маю теж лекцію. Вона приносить мені трохи грошей, та забирає багато часу. По лекції я такий утомлений, що вже не здібний до ніякої праці.

*

Те, що заробляю, це зїм. А коли вчитися?

Сиджу ночами над книжкою. Починає дещо прояснюватись.

Один відчит переконав мене, що треба працювати, багато працювати, коли хочеться щось нового сказати.

В мені зродилася думка, яку хочу перевести в життя. Я належу до переходового пропашчого покоління, воєнного покоління. Воно має порвані нерви, вміє лиш гарячково думати, давати почин до якоїсь праці, творити вибухово. Покоління, в якого кожний чин мусить бути подібний до наступу на штики. На такий чин ми підемо й довершимо його.

Одначе там, де треба сидіти, де треба муравлиної послідовної праці — ми там не придаємося.

Відчуваю це на собі. Я хочу кинути свої студії, університет, бо почуваю, що не досягну на тому полі нічого. Відчуваю потребу зважитись на якесь одчайдушне діло. Бо я нікчемнію.

Будь сильний. А якщо ти немічний, так убий себе. А коли животиєш приниженим, то не жалуйся, що тебе копають.

Нехай живе брутальність і безоглядність! Ніколи не прощай! Прощає тільки слабодух.

А коли хто кається?

Пусте. Кається тільки нікчемний.

Відписав мені мій друг, що навіть найсильніші одиниці мали когось, перед ким могли звіритися зі своїх турбот. І тим вони були сильні.

Можливе... Та другого відчутти може тільки ніжна, вразлива, значить слаба людина.

І тому ті сильні одиниці ломилися теж через них, бо все, що само слабе — піддержати тебе не в силі.

Запускаюся дійсно в щиро студентські міркування. Це вже тисячу разів було сказане на різні способи, та що це мене обходить?

Для мене воно щойно тепер нове. І я про це думаю.

Холод, який холод... Гостра цьогорічна зима. Руки в кімнаті мерзнуть. Про писання нема мови. Вода замерзає в кімнаті. Лиш прийду до хати, зараз у ліжко. Перина, на перину коц, на коц кожух.

З холодного воздуха, що його вдихаю в ночі, болить горло, ніс.

Недостає лиш, щоб захоріти! Гарно виглядавби я як хорий в такій студії...

На мене покладають декотрі багато надії. Та чи я зможу щонебудь зробити?

Отже: себе самого слідити.

А коли переконаюся, що я ніщо — треба сказати:

— Дайте мені спокій.

*

Коли я сьогодні стояв під харчівнею, почув я такі слова:

— Що властиво той товариш студіює?

Відповідь: „Не знаю, здається студентську мензу.“

Мене вразили ці слова. А може я вже сходжу до типу такого студента?

Мудро чи не мудро, а я таки запряжуся до сидження, до тої муравлиної роботи. Спробую.

Чи стане мені настільки сил, щоб виконати потім працю?

... Що я стою над берегом, широкої мутної води. А берега другого не видно... І що я кидаюся в каламутні хвилі і пливу. Не видно берега. Пливу мутними хвилями, пливу до другого берега...

Що мені праця, що мені муравлище!

Хто? В ім'я чого маю я себе змушувати? Хай живе радість життя!

Лиш той, хто вміє вбити, вміє також і жити. Бо знає ціну життя.

Лиш той, що не боїться вмерти, має право на життя!

Отже в дорогу! До чину, що подібний до наступу на штики!

* * *

Тут кінець запискам. Товариш мій поїхав, осталася тоска і багато книжок по нім і жмут оцих споминів.

Так, він мав право на життя. А де він впав, і де заплатив за це право своєю смертю?

Ніхто не знає.

Ось вам студент пропадаючого воєнного покоління.

Д-р Ігор Федів

Чому і як основано „Товариство Прихильників Освіти“?

I.

По закінченні світової, а потім і польсько-української війни почало напливати до Відня щораз більше нашого студентства. Невеликий гурток членів „Січи“ починає постійно доповнюватися новими студентами, здебільшого військовими, втікачами з різних таборів полонених та інтернованих. Старі, полинялі австрійські мундури, наддніпрянські френчі, стрілецькі галицькі однострої, цивільні одяги різної якості склалися на рябу, зовнішню картину січових членів тих часів.

Щораз більше утруднені звязки з домом, а то й цілковите відірвання від рідних, почали ставити українське студентство на чужині у скрутне матеріальне положення. Дотого зачали вичерпуватися грошові засоби в тих, що якось зберегли свої скромні ощадности. Треба було шукати помочі.

Першими джерелами, до яких звернулося студентство, був, здається мені, „Допомоговий Комітет для збігців“, на чолі якого стояв пок. посол Лев Левицький, а пізніше посольство ЗУНР. Особливо останнє мусіло піклуватися допомогою студентству, з тієї простої причини, що майже всі січовики були військовими, членами Української Галицької Армії. Спершу все було в порядку. Але згодом засоби посольства почали маліти, допомогу обмежувано і вкорочувано.

Коли я приїхав до Відня, чи-там коли став членом „Січи“, допомогова акція студентству зі сторони посольства ЗУНР вступила вже на доволі непевний шлях.

З кожним місяцем виплата допомог ставала неправильніша, менша, а що гірше — чимраз частіше доходило на тій точці до різних непорозумінь. Студентство обвинувачувало в цьому посольство, чи тодішнього його представника, посла Сінгалевича, а

навряд зі сторони посольства відзивалися голоси на адресу невідповідності і не завжди відповідного поведіння молоді. Відома історія, яку стрічаємо в усіх випадках, коли одна сторона має давати, а друга змушена брати¹.

Про слушність докорів з одної чи другої сторони не беруся рішати, бо я не був свідком тих інцидентів. Але пізніше, коли мені самому прийшлося з доручення „Січі“ порушувати перед посольством справи студентства, до непорозуміння не приходило ніколи. Навпаки мушу підкреслити, що відношення посла Сінгалевича, принаймні під час моїх відвідин, було дуже ввічливе, а навіть, поскільки нагадую собі деякі розмови, були вони, як на посла, не надто офіційні. Однак не вважаючи на чемні задоволення, я відчував деяке напруження і прийшов до переконання, що справа постійної студентської допомоги є для посольства неабияким тягарем. Безконечні торги, засідання, дебати — отримані з витратою часу й енергії — мусіли надійти одним і другим. А що важніше, щораз частіші відмовні рішення й неточність виплачування у зв'язку з грошевою кризою еміграційного уряду — веліли спрямувати допомогую акцію на інший шлях.

Дотеперішній досвід вказував мені виразно, що при підбиранні нових організаційних форм допомоги треба в першу чергу усунути момент залежності від химерних обставин. Найбільше відповідною формою вважав я утворення організації на зразок кооперативи, що мала б охоплювати найширші кола нашого громадянства тому, що не тільки студентство, але й ціле громадянство є — а принаймні повинно бути — зацікавлене в вихованні своєї молоді. Кожний член організації мав вносити назначену членську вкладку. Рівнож і студенти мусіли бути членами товариства і вносити встановлену пайку.

Таким способом капітал мав бути деякого рода постійним національним фондом, з якого могло б користати незасібне студентство. Тількиж, що ця допомога давалася не в формі милостині і беззворотних допомог, а виключно як тимчасова підмога, тобто

¹) У звіті економічного референта на загальних зборах „Січі“ 20. X. 1920 р. читаємо, що за час від березня 1919 р. до липня 1920 р. українські студенти у Відні одержали такі грошові допомоги: від посольства ЗУНР 520.576 корон, від посольства УНР 20.000 корон. — Прим. Редакції.

як зворотна позичка. Кожний позичаючий мусів підписати зобов'язання на зворот пібраної допомоги, одноразовий або ратами, тоді, коли буде на становиску й буде в спроможі сплачувати зятягнений довг.

Таким поставленням справи усунено остаточно з цілої акції деморалізуюче, а для багатьох прикре пятно милостині. З другоїж сторони це дозволяло обчислювати її на довгий протяг літ і на майбутні кадри нашої молоді. Беручи навіть під увагу, що деяка частина довжників виявить слабкість характеру і неоправдано відтягнеться від виконання свого зобов'язання, всетаки можна було бути певним, що більшість його сповнить. А коли пригадати, що теперішня молодь живе менше більше в нормальних відносинах і що потребує допомоги куди менше, ніж студентство в перші повоєнні роки, то хочби й частина відданих грошей творитиме в нинішніх часах доволі поважну рубрику в бюджеті допомогової акції.

II.

Такими міркуваннями руководився я, і думаю інші, пропагуючи заснування допомогової студентської організації. Січовики прийняли плян дуже радо, тимпаче, що обіцявали собі таким чином активну поміч. Вибраний основуючий комітет з великим запалом розпочав підготовчу працю. Та вірний солом'яний українській вдачі, зачав скоро остигати у своєму запалі, чим даліше, тим більше. До цього долучилися й деякі справжні труднощі, які замість збільшити активність, викликали всілякі сумніви.

Розведено дебати, міркування, осторожні калькуляції, недавні прихильники стали зневірюватися. Дійшло до того, що на одному з останніх засідань організаційного комітету, яке відбувалося в бічній кімнаті каварні „Reichsrat“, після оживленої дискусії один з діяльних членів комітету, Я. Дятлів, виступив з внесенням розв'язати комітет... Мале зацікавлення справою, байдужність громадянства, ось що наводив він на оправдання свого внесення. Мовляв, чи варто витрачувати стільки енергії й засновувати окреме товариство задля тих кількох корон, які можна буде насилу придбати?

Внесення Дятлова збентежило присутніх і захитало довіря в успіх розпочатого діла. І не дивниця! Дятлів був добрим про-

мовцем, умів переконувати, а завдяки розсудности, бистрій орієнтації та деякій об'єктивности, мав тоді великий вплив не лише на своїх ідеологічних однодумців (він був душею віденського комуністичного гуртка), але й на загал січовиків. Дотогож саме він був гарячим прихильником студентської самопомогі.

Такий оборот цієї справи зробив на мене прикре вражіння. Перш за все тому, що я побачив, як то легко в нас майже за одним ударом розбиваються всі намічені пляни, щезають бадьорі пориви й стремління. Солом'яний вогонь! Як мало в нас впертости, як мало видержаности у прямованні до наміченої мети, як мало витривалости й послідовности!

Велика в нас тяжкість — в оминанні перепон. Дарма, що ми бачили поза ними і слушність справи, її потребу і навіть користь для загалу. Не треба, на цьому й кінець.

Не було для мене новиною, що психіка товпи, тобто піддатність загалу волі сильної одиниці, не є сумним привілеєм тільки безкритичних, несвідомих мас. Чи раз приходилося й приходиться нам переконуватись, що можна її прикладати також до студентства. І тому не дивував мене зворот в настроях більшости комітетових, хоч усетаки саме від них можна було очікувати більшої витривалости. Зате куди більше вразив мене виступ Дятлова.

Щоб не розводитися багато, скажу коротко, що я не посуджував його у зневірі в доцільність організації; нехайну і для мене несподівану зміну в його поглядах пояснював я собі в цю хвилю цілком чим іншим. Як довго йшла організаційна праця, він не опонував, а навіть співпрацював, надіючись може, що і так з цього нічого не вийде. Бо і справді, опонувати в самих початках булоб надто незручним кроком. Щойно тоді, коли справа дозріла до остаточного вирішення, він повів наступ, щоб не допустити до утворення організації, яка всетаки могла багато причинитися до скріплення позиції емігрантського студентства. Вонож було частиною політичної еміграції, а її піддержання не лежало політичних цілей Дятлова та його однодумців.

Зазначую, що це були мої особисті міркування. Чи Дятлів справді ними кермувався, це інша справа. На це лише він мігби нам дати відповідь. Слушні були мої здогади, чи ні, на всякий випадок вони були останнім товчком до мого протинаступу. Дотогож переконаний в необхідности наміченої організації, рішився я

обороняти раз обраний шлях за всяку ціну. Я відчував, що негативній активності треба протиставити позитивну. А тому, що хвиля була критична, треба було рішатися скоро. Збиваючи коротко нестійність всіляких побоювань і засторог, закінчив я промову заявою, що на випадок розв'язання комітету постараюся допровадити справу до щасливого кінця з іншими людьми і переконаю усіх зневірених в можливості існування допомогової організації. Оця заява, як я і надіявся, досягнула своєї цілі. Рішено приступити до оснування товариства.

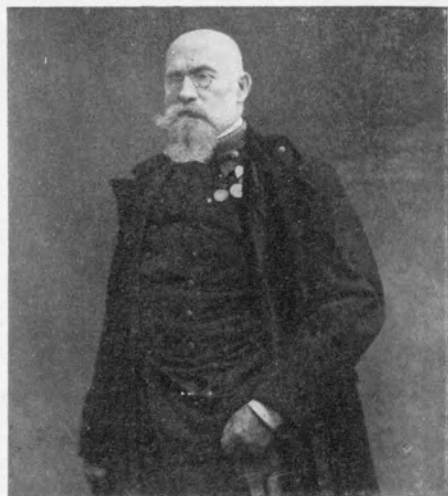
Після цієї кризи вже все пішло гладко. На поширеному комітеті, в якого склад увійшли представники старшого громадянства (проф. Дністрянський, проф. Дорошенко й інші), вироблено проект статутів і намічено назву товариства. Було кілька пропозицій, над якими й розведено дещо довшу дискусію, та вкінці вибрано назву „Українське Товариство Прихильників Освіти“. Мотиви такого вибору були ті, щоб назвою надати організації більше загальний характер, який відповідавби ширшим рамцям діяльності товариства (поруч допомогової акції — культурна праця). По такій підготовці скликано основуючі загальні збори, що відбулися в домівці робітничого т-ва „Єдність“. Збори були добре підготовані, так, що обійшлося без традиційних у нас безконечних балаканин.

Так кінець-кінців основано товариство й воно розпочало свою діяльність. Чи й наскільки воно виправдало покладені на нього надії, це вже не тема моїх споминів. Відповідь на це знайдуть заінтересовані в щорічних звітах товариства.

При цьому хочу відповісти на одно питання, яке може насунутися неодному читачеві. Навіщо я так широко розписувався про заснування цього товариства?

А ось чому:

В нас перейшло просто у звичку при організуванні чогобудь крикати поминальну панахиду таки ще над самою колискою. Коли знайдеться хтось, що не піддається цій зневірі та завдяки впевненості своїй і інших, доведе діло до якогось путнього вислідку, то ще пів біди. Але як діло не вдасться, здебільшого з вини загалу, тоді починаються звісні витицькування, „а що, хіба я не казав?“, „яж відразу таке передбачував“, „яж перестерігав“, „куди нам до такого“ і так далі в безконечність.

Генерал-суддя Захар Павлюх
Поч. член Т-ва, предсідник Ювіл. Зборів.

Проф. д-р Ст. Дністрянський
Голова Т-ва Прих. Освіти 1920–1925 р.

Олександр Сероїчковський
Голова Т-ва Прих. Освіти 1926–1929 р.

Пісенька так добре нам відома! Боляк деструкції, що так часто в різних формах розвивається на організмі нашого суспільного життя. Требаж його на кожному кроці лікувати і на кожному кроці треба з ним вести безпощадну боротьбу. Отак, як переможено його при заснуванні Т-ва Прихильників Освіти.

III.

На закінчення хотівби я хоч коротко згадати про тих, з якими прийшлося мені працювати.

Перш за все з великою пошаною згадую першого й довголітнього голову товариства, проф. Дністрянського. Діяльність цього голови оправдала довіря, з яким віднеслися до нього січовики, вибираючи його керманичем допомогової акції. Нераз, як от і при писанні цих стрічок, стоїть мені перед очима його розяснене, радіоче обличчя, з яким „зрадив“ мені веселу новину, що товариство одержало з Америки першу більшу посилку — основу нашої діяльності. Проф. Дністрянський турбувався справою не лише з обов'язку, але й справді зі щирого серця, переживаючи долю і долю товариства.

Скільки разів треба булоб іти кудись в справах товариства, він ніколи не відмовлявся, не зважаючи на те, що такі „ходження по мукам“ зовсім не належали до приємностей. Аджеж нераз доводилося ждати на всілякі прийоми, а опісля, у добавок усього, часто й відходити з нічим. Та він не зражувався ніколи, був завжди вибачливий, а своїм тактом усмирював нераз і тяжкі непорозуміння.

Згадую про це все трохи довше тому, що наскільки з одної сторони, для добра громадянської праці, не треба боятися видвигати прилюдно шкідливу діяльність тих, які провинилися, чи хочби не сповнили як слід перебраних обов'язків, так знову з другої сторони треба за совісне сповнення громадянської праці віддячитися принайменше справедливим прилюдним признанням.

Згадаю ще інших. Директора Литвиновича, що в початках дав товариству не лише приміщення (пізніше т-во перенеслося до домівки „Січі“), але своїм фаховим знанням поставив вже з самого початку діловодство на належний рівень. Багато праці вложив у товариство тов. Форнальчик, завжди спокійний, тихий і скромний, але совісний і невтомимий працівник. Діяльним

показався також Дятлів, мимо свого скептицизму, про що вже була згадка.

З пізніших часів, коли я вже не працював безпосередно в товаристві, згадаю Т. Марітчака, д-ра І. Німчука, І. Охримовича та І. Школьника. Коли поминув може декого, що заслугувавби на згадку, то вина в цьому виключно нетрівкої людської пам'яті і брак матеріалів, що пригадалиб неоднo призабуте.

В кожному разі, коли тільки на хвилину розкриваю оці поживклі вже картини колишніх літ, з якимось приемним теплом згадую їх і всіх тих, з якими приходилось мені тоді працювати, чи в самій „Січі“, чи в зв'язаних з нею організаціях.

І коли тепер на Рідній Землі приглядаюся громадянському життю і праці поодиноких товариств, і порівнюю їх діяльність, спосіб думання, дискусії і т. п., то приходжу, на жаль, нераз до висновку, що більшість їх, між ними й поважні організації, і гармонійністю співжиття і діяльністю і кругозором — далеко відбігає від того колишнього осередка студентського життя, з його злиднями, але й повного активності і бадьорости, яким на чужині була віденська „Січ“.

Іван Рудницький

ЗАЛІЗНІ СТУДЕНТИ

СПОМИН СІЧОВИКА З 1920—1922 РР.

Явище залізних студентів було відоме й перед війною. Викликували його різні причини, з яких три були найважливіші. Перша — це сіра українська селянська доля, яка нашим студентам дозволяла являтися у Львові хіба раз до року, на університетський запис і інавгураційне свято (та й то не обов'язково!), а решту студій примушувала переводити на селі, в середовищі, яке — делікатно кажучи — мало сприяло здобуванню вищої освіти. Далі успіхи в захоплюванні жіночих сердець, переплітані любовними трагедіями, при чому радісні та сумні пригоди однаково основно руйнували настрої і охоту до гайнування дорогого часу на нудних семінарах, чи дома над скриптами. І врешті — не надзвичайні здібності жертви науки, які з важеньким таки трудом промощували скриптам шлях до твердого лоба... В усякому разі й у передвоєнному Львові тай в усіх, мабуть, університетських містах світа залізний студент мав безперечне право громадянства. Але таких залізних студентів, якими в кількох перших 1920-их рр. була залита віденська „Січ“, знало либонь мало яке студентське товариство в широкому світі.

Не знаю докладно історії цієї нашої найстаршої студентської організації і тому не можу впевнити, чи саме ті часи, про які в цих рядках згадую, були в її історії найцікавіші. Адже 60 літ — це здоровий кусень часу. Здоровий шмат дороги, яка розпочалася недалеко від стовпів, що відмежовували період сну аморфної етнічної маси від процесу величнього національного відродження. Це дорога, яка вела крізь гушавину й дебри національних труднощів і невдач, рідко коли виходячи на затишні левади закріплених здобутків. 60 літ віденська „Січ“ постачала нації кадрів освіченої інтелігенції, і 60 літ доходили до неї туди, на далеку

чужину, відгуки з рідного краю: а серед тих відгуків був і зойк воєнного лихоліття і дужий поклик визвольного пориву і зітхання надій і зловісна тишина цвинтарища, з якого проте невдовзі почали знову долітати голоси пригніченого народного життя. Серед усіх отих відгуків живе вже „Січ“ 60 літ, пережила вона в тих довгих роках напевне неодну цікаву хвилину. І думаю, що навіть дуже совісному хронікареві „Січі“ трудно булоб нині сказати, котра з тих хвилин була справді найцікавіша. Але він напевне погодиться зі мною в тому, що роки 1920—1922 належали до найцікавіших часів в історії „Січі“ і що саме тут заслуга тих залізних студентів, які надали тоді „Січі“ таке своєрідно-оригінальне обличчя, що його студентська організація може мати лише в найбільш виїмкових обставинах.

Такі виїмкові обставини панували тоді у всеукраїнській дійности. А всеукраїнська дійність виглядала тоді так, що крізь українські землі перевалювалася остання хвиля воєнної повені. Ці землі — як довгі і широкі „кістками засіяні і кровю политі“ — припишкли, ждали дальшої дурійки експериментів зі сторони нових своїх панів, і, в тривожному вичікуванні, вислали за кордон нові, останні ряди політичної еміграції. І справді, в другій половині 1920 р., після невдалого київського походу Петлюри й Пілсудського, українська політична еміграція дійшла на чужині до свого шпилью: числом, бундючністю і — суперечками. А центром української політичної еміграції був ще тоді Відень.

Отже існували тоді ще на еміграції, поза національною територією, аж три українські легальні уряди, з яких лиш галицький мав свій осідок таки у Відні, а інші два, УНР-івський (центр у Тарнові) і Кубанський (центр у Празі) мали у Відні найсильніші свої експозитури, чи то у виді офіційних представництв (посольство УНР), чи в особах чільних окремих діячів. Був се час злощасної ворожнечі між галичанами і наддніпрянцями, яка приймала такі абсурдні форми, що тут і там появилися навіть творці спеціальних, дуже штудерних теорій про повну окремішність двох націй, галицької і наддніпрянської! Назверх проявлялася уся штучна термінологічна колотнеча й суспільницька розпорошеність в атомізації політичної еміграції на віденському терені поміж безліч політичних таборів, партій, груп і гуртків. Кожний з тих гуртків мав свій постійний осідок — (не рахуючи кількох офіці-

яльних установ у власних домівках на місці) — в різних каварнях, де в означеній порі можна було напевне найти цілий даний центр, цілу партію чи групу. До таких каварень належали передовсім „Герренгоф“ і „Централь“ на Герренгассе та „Грайлінгер“ на Йосефшtedтерштрассе. В деяких годинах тут, нпр. коло 12-ої у „Герренгофі“, або біля 1-шої в „Централь“, українська мова геть приглушувала німецьку, а віденська каварня подавала на якусь українську політичну біржу, на якій виринали, ліцитувались і гинули політичні сплетні, інтриги, пляни й концепції, яким усім вкупі суджена була одна спільна доля. Виходила теж тоді у Відні сила українських часописів („На переломі“ О. Олеса, „Боротьба“ Семена Вітика, „Український Прапор“ офіційний орган З. У. Н. Р., „Воля“ д-ра В. Піснячевського і ін.), які грали безперечно й позитивну роль доосередочних чинників, але одночасно величезну скількість енергії витрачали на поборювання своїх політичних та особистих противників. Всі спроби організаційного об'єднання еміграції — з них найповажніша це „Всеукраїнська Національна Рада“ — кінчалися невдачею. Був це взагалі може й цікавий, але сумний, дуже сумний час, час прогайнування багато сил, багато людської енергії і здоров'я та багато гроша — без найменшої користі для рідного краю і для найменшого брата...

Але як це завжди буває, і в тому еміграційному нещастю було одно щастя, — серед тодішніх емігрантських тіней були й світляні смужки. Сотки тисячі українських інтелігентів, викинутих воєнною і революційною хуртовиною на брук західньо-європейських столиць, не тільки почали вдихувати в себе європейського духа, але й — учитись, учитись у буквальному розумінні. Сотки недавніх полководців різних військових ступнів аж до найвищих включно, сотки недавніх достойників, серед яких не бракувало й директорів департаментів та міністрів, використало примусову нагоду не лише для політики по каварнях, але й для доповнення чи докінчення колись розпочатих, а війною і революцією перерваних студій по вищих чужинецьких школах. Скрізь в Європі зарілося тоді від українських студентів, і віденська „Січ“ стала одним з найважливіших осередків українського студентського життя.

Не пригадую собі вже докладно, але „Січ“ рахувала тоді — здається — понад 300 членів. Було це дивне товариство, від-

зеркалення тодішніх українських сумних відносин, які перенесли цвіт інтелігенції на чужину й веліли йому вянати без рідного, пілющо-творчого ґрунту та серед взаїмних суперечок. Тож і на „Січи“ варилося наче в китлі. Були там гетьманці й уенерівці, драгоманівці з радянофільськими тенденціями і приклонники галицького уряду, були люди активно діяльні в різних тодішніх емігрантських політичних таборах, ще з непомеркими титулами, zdeґрадованими раптом на скромний титул — студента. А проте — дивна річ! — ріжниць політичних вірувань та соціальних світоглядів не розсаджували „Січи“. Навпаки — на „січовому“ ґрунті ці ріжниць якомсь злагіднювались, нівелювались вони. І хоча улаштувані тоді відчити й дискусійні вечорі приймали інколи досить бурхливий характер, то свідоме чи підсвідоме почуття станової студентської солідарности об'єднувало всіх в одну велику студентську громаду.

Була це громада справжніх залізних студентів. За виїмком нечисленних панночок, не було, здається, тоді молодшого члена „Січи“, як 25-літній студент, 25-літній громадянин, який у кількох останніх роках більше пережив і зазнав більшого життєвого досвіду, ніж перед війною старики. Та й це не були — наймолодші. Були тоді між студентами, членами „Січи“, батьки родин, стурбовані долею дружини й діток, залишених у рідному краю, були професіонали різних фахових ділянок, були, як сказано, ріжні недавні високі урядовці УНР, ЗУНР, чи Української Держави, і було безліч старших, між ними навіть б. шеф генерального штабу армії УНР, тепер голова агрономічної секції...

Цікаві були розмови, ведені у гуртках тодішніх січовиків. Як дуже ріжнилися вони від звичайних студентських гуртків у нормальних часах і відносинах! Здебільша були це спомини воєнних страхіть та дискусії на теми, з якими ті новоспечені чи відогріті віденські студенти стрінулися безпосередньо підчас українського революційного хаосу. В той мент січовики забували, що є студентами, жили великим минулим і незнаним майбутнім нації. Чим далі час минав, тим більше журб робила поступенна ліквідація українських емігрантських варстатів праці, які більшости січовиків давали можливість заробітку і прожитку. Серед таких настроїв суто-університетські справи не забирали багато місця у студентських розмовах. Але це не значить, що нехтовано

наукою! Навпаки — тодішні січовики здобували собі на всіх вищих школах Відня, в яких лише студіювали, як найкращу марку своїми науковими осягами. І не дивниця, — вониж знали, що їх перша молодість уже минула, що вона перешуміла на боевищах, і що небагато залишилося часу на університетські студії. Знаючи теж, що правильна й метка станова організація є поважним допоміжним чинником у студіях, січові залізні студенти тримали „Січ“ на високому організаційному рівні. Це показалося ярко при нагоді підготовчих праць до I. Студентського Конгресу у Празі, в яких „Січ“ відіграла чільну роль.

Не було тоді на „Січи“ молодечої безжурности, тієї веселости, яка часто переходить в розгуканість, тих молодечих поривів, закрашених романтикою і наївністю, і трагедій, перепонених півдіточими сльозами, словом — усіх тих питомих познак правдивого студентського життя, в яке входить та яке творить молодь з неохочими ще матуральними свідоцтвами в кишені. Тодішня „Січ“ нагадувала живо першу „Студентську Громаду“ в 1917 році в новооснованому українському університеті (ще народньому) у Києві: зборище зрілих людей, які знайшлися знову в університетських мурах виключно з волі вищих сил, що кермують інколи дуже химерно.

Але цього характеру „Січ“ довго не зберігала. Щораз більше залізних студентів вертало з дипломами (чи без!) до краю, поважна частина перенеслася до Праги, інші по широкому світі розбрилися, а ті, що залишились, були щораз більше майоризовані молодим — іронічно тоді званим — зеленим нарибком з краю. „Січ“ поступенно відмолоджувалася. Поступенно відходили від неї залізні студенти, несучи в серцях спомин про тих кілька років, навіяний тугою і ніжністю спомин, наче про віконце, крізь яке в останнє гляділи на свою безталанну молодість.

Петро Дереш

БАЛАЧКА

Зовсім сміло можна сказати, що та балачка — це було щось, наче українська ввічливість, сполучена з цікавістю, або терпеливість з пошаною, або хитрість з витревалістю...

І мабуть доволі читачів уже десятки разів було свідками та й учасниками подібних балачок, де це й не булоб. Бувають вони всюди, але еміграція, якій українство завдячує стільки придбань в усіх напрямках, може й тут сміло повеличатися найгарнішими зразками!

Ось один з них:

Другорядна каварня, відвідувана нашими емігрантами з усіх українських земель. За столиком сидить наш бувший консуль в Атенах, пан Енко, про якого говорять, що він тепер без грошей та зате з великими впливами і знайомствами, які можуть бути впливові.

З ним сидить пан Овський, бувший редактор, людина і без грошей і без впливів та знаюча безліч новостей і сплетень.

Приходять і присідаються до столика: пан Тюк, по професії емігрант, і тільки що прибувший пан Ович, колись кавалерійський старшина, про якого відомо з певністю, що він крім козацької слави з фронту зумів привести і грошей купу.

В дійсности пан Енко, підсекретар в стані вічного відпочинку — особа не зовсім впливова та хоче проміняти свої мнимі впливи на гроші, а четар Ович намагається з усіх сил спекатись поголосок про свої гроші і впливи. Другі два, редактор і емігрант, шукають нагоди задурно пообідати. Всі знають себе тільки з поговірок.

Познайомилися і почали розмову.

Енко: Ви з табору до нас загостили, пане сотнику?

Ович: Так, прошу.

Енко: Ну, і як живеться?

Ович: Так собі — помаленько. Бараки, дрти, поганий харч, нудьга...

Енко: Тепер до нас переїхали?

Ович: Переїхав.

Енко: На який паспорт?

Ович: Без паспорта, пішки перейшов границю.

Енко: Не впіймали?

Ович: Ні.

Енко: Все таки — небезпечно. Щож задумуете тут робити?

Ович: Почну студіювати. На експортівку записався.

Енко: Абсурд! Для українця це зовсім безвиглядна комбінація! Куди опісля дінетеся? Скінчите, і щоби щось почати, нема грошей, а чужі нашого не приймуть. Як довго тривають студії?

Ович: Три роки.

Енко: Простіть, що я такий цікавий. Ви маєте якусь стипендію, чи за свої задумали скінчити? На цеж гук гроша потрібно.

Ович: За свої. (Ну й дійсно цікавий, ти, братчику!)

Енко: По німецьки вчитися вам не буде важко?

Ович: Ні.

Енко: Ах, правда! Ви галичанин, то по німецьки мабуть нічого собі вмієте?

Ович: Так трохи...

Енко: Ви служили мабуть в австрійській армії?

Ович: Служив.

Енко: При котрім полку?

Ович: Трохи при 9-ім, опісля при 4-ім, а потім...

Енко: При українській?

Ович: Так.

Енко: І сотником дослужились? Це гарно! А де краще було? В австрійській, чи українській?

Ович: Важко сказати...

Енко: Це ви у Відні перший раз?

Ович: Ні, за війни вже бував.

Енко: І що, змінилося? Гарніше було — правда? Як вам тепер подобається? Кватиру вже найшли? Пристроїлись?

Ович: Найшов (випитує, як на поліції!).

Енко: Гарна? Дорога?

Ович: Так собі, три тисячі плачу.

Енко: О, о! Це дешево! Мабуть тому, що вона без нічого й далеко?

Ович: Ні, тут таки, близенько, на Штроцігассе, зі світлом, прислугою...

Енко: А телефон маєте? Бо тут, знаєте, без телефону — як без руки, Європа, братіку!

Ович: (сердитий: Щоб ти був ще маленький пропав! От причіпилася біда!) — Комуж мені телефонувати?

Енко: Це пустяки! Заведуться знайомі... дівчатка.. тее... овеє... все буде! А що, квартира вільна і відвідини можна принимати? (підморгує) Тут хазяйки на тій точці злющі і зовсім не ліберальні. Уявіть собі, що ми у Відні, в ХХ-ім столітті, а хазяйка вам таку бучу зібе і счинить скандал, що крий боже!

Ович: (Крий, Господи, від таких, як ти! Як його позбутися?) (Тюк і Овський читають.)

Ович: Можна. Хазяйка нічого не скаже.

Енко: Ви вже пробували? Бо вони як винаймають мешкання, то нічого, але попробуй привести когось, то такий крик і лайка, що лиш тікай.

Ович: Думаю, що моя не з тих. А зрештою, кого я приведу?

Енко: Будуть ходити, голубчику, будуть. Тут без того не обійдеться, та ще, щоб такий хлопець, як ви, і без дівчат. Як бжолі до меду, так полетять. А їсти куди ходите?

Ович: До мензи.

Енко: Добре кормлять?

Ович: Так собі. За ті гроші не погано.

Енко: Дорого?

Ович: Обід 30 корон, вечера 25.

Енко: Дешево! А в неділю куди? За місто?

Ович: Ні, ще не був. (— Кави не дав випити спокійно — проклятий.)

Енко: Тут околиці чудові. На Каленберг поїдьте, раджу. В театрі вже були?

Ович: Не вспів ще (витягає папіросницю). — Ви курите, пане посол? Прошу дуже, це ще чеські, дуже добрі. Я до тутешніх не привик. (Закурюють.) Пан посол — наддніпрянець?

Енко: Так.

Ович: А з яких сторін?

Енко: З Київщини.
 Ович: З самого Києва, чи з околиці?
 Енко: З Києва.
 Ович: Давно за кордоном?
 Енко: Від 1917-ого року.
 Ович: Ввесь час у Відні?
 Енко: Був три роки у Греції.
 Ович: Що, гарно там? Краще мабуть, ніж тут?
 Енко: Там більше гроша було, а тут знову більше по домаш-
 ньому.
 Овський (встаючи): Перепрошую (виходить і не вертає).
 Ович: Ви певно жонатий?
 Енко: Жонатий.
 Ович: І діти є?
 Енко: Егеж, хлопчик і дівчинка.
 Ович: Великі?
 Енко: Хлопчикові на семий, а дівчині п'ять літ.
 Ович: То хлопця вже в школу посилаєте?
 Енко: Еге.
 Ович: В німецьку?
 Енко: Авжеж...
 Ович: Добре вчиться?
 Енко: Нічого собі.
 Ович: З родиною важко за кордоном? Дома краще?
 Енко: Звичайно...
 Ович: За домом не тужите?
 Енко: Атож...
 Ович: Дружина ваша — українка?
 Енко: Так.
 Ович: Давно одружились?
 Енко: Дев'ятий рік буде.
 Ович: І цілий час з родиною за границею?
 Енко: Егеж. (І не могло тобі на фронті вязів скрутити?)
 Ович: Ви на який паспорт?
 Енко: На наш, дипломатичний.
 Ович: Ще хіба признають?
 Енко: Не всі. (От чортяка, як пристав на участку!)
 Ович: А що тепер поробляєте?

Енко: Комерсантом став.

Ович: Бачите? А ще казали, що українцеві це не вигідно.
Заробляєте?

Енко: Так собі. (Коли ти, навіжений, перестанеш?)

Ович: На Україну не думаєте вертати?

Енко: Ні.

Ович: Большевиків боїтеся?

Енко: Трохи...

Ович: Залишили там когось з рідні?

Енко: Маму, братів...

Ович: Перепишуетесь?

Енко: Зрідка.

Ович: Як довго лист іде?

Тюк: Перепрошую. (Встає, виходить і вже не вертає.)

Енко: Деколи три тижні, місяць. Неоднаково.

Ович: Цікаво, що пишуть? Забрали їм усе?

Енко: (Яке тобі діло?) Забрали.

Ович: А їх не займають?

Енко: Та так. Трохи сиділи в чека, а опісля випустили.

Ович: Дивно, що не розстріляли... Сюди не можуть пере-
братись?

Енко: Ні, паспортів не дають. Позвольте вам папіроску. Це
турецькі. Я теж до австрійських не можу привикнути. Ви багацько
курите?

Ович: Так, 20—30 штук денно.

Енко: Не шкодить вам?

Ович: Ні, привик.

Енко: Ну, всежтаки дорого?

Ович: Що робити? А ви скільки?

Енко: Я менше. (Опять впіймав!)

Ович: Попробувалиб люльку. Це дешевше і краще.

Енко: Я пробував та покинув. Годі привикнути — гірка...

Ович: Ви-б англійську ще спробували. Вона має в середині
таке перце, що баги не пропускає.

Енко: Нічого не виходить (— тепер вже зовсім пропадати
прийдеться, або втікати, газет таки не прочитав!). Котра година
у вас?

Ович: За п'ять хвиль шеста.

Енко: О, то мені вже пора! Ви залишаєтесь?

Ович: Ні. Також вечеряти треба, а то спізнюсь. (Обидва платять.)

Енко: В Чехії дешевше, ніж тут?

Ович: Не сказавби я.

Енко: Каварні там гарні?

Ович: Всякі бувають...

(Виходять на вулицю.)

Ович: Ви сюди частіше заходите, пане посол?

Енко: Так деколи (— тепер зовсім покину!). Часу мало. Родина... діла... Ви куди тепер?

Ович: На право (— щоб хоч не по дорозі!...).

Енко: А я на ліво (— хвала богу!). Було надзвичайно приємно — (щоб ти пропав!) — познайомитися з вами. Доброго здоров'я!

Ович: До побачення. Кланяюсь, пане посол. Прийдіть колись, побалакаємо...

Теодор Марітчак

СІЧОВА „САМОПОМІЧ“

До найкращих здобутків українського студентства в перших післявоєнних роках належить безумовно організація студентської самопомоги у Відні — славна січова „Самопоміч“, яка заходами й силами самої молоді з малих починів дійшла до видатного розвитку та стала навіть зразком і прикладом для чужинців.

Наша давня й загальна болячка — матеріальне бідкування, дала безпосередній товчок до утворення цієї організації. Правда, матеріальні злидні української молоді, зокремаж університетської, були одною з численних справ, які вже від років турбували наше громадянство. Але це суспільне недомагання передвоєнних років змоглося ще більше, коли трагічний вислід української визвольної боротьби, а далі нестерпні умовини нового політичного режиму, приміненого безпощадно й до святинь науки, кинули маси нашого студентства на чужину.

В особливо важких умовинах доводилося проживати тоді соткам наших студентів у Відні. Але січовики не дожидали бездільно ласкавої долі. Управа „Січи“ повела зразу енергійну акцію в напрямі поліпшення судьби своїх членів, навязала зносини з численними допомоговими установами у Відні, здебільшого чужинецькими, а дещо пізніш, на весну 1920 р., засновано спільним зусиллям студентів і старших громадян „Українське Т-во Прихильників Освіти“. Та проте нераз доводилося тим установам, що взяли на себе завдання допомагати молоді, переживати кризу, нераз у сам день виплати підмог їх каси світили пустою.

І саме ця обставина, як теж і та, що ті підмоги покривали тільки частину бюджету поокремих студентів, зродила серед січовиків ідею студентської самопомоги. Очевидно, сама ця ідея не була ніякою новиною. Вона вже й до того часу, навіть на віденському терені, находила примінення, але в незорганізованій формі. Меткіші січовики заробляли на прожиток лекціями, грою

статистів при фільмових знімках масових оценок та іншими принагідними роботами, дуже часто фізичними.

Своє організаційне оформлення одержала справа студентської самопомогі щойно 31. травня 1922 р., коли то за почином інжиніра Володимира Безкоровайного відбулися перші сходини заінтересованих товаришів. Тогож дня й засновано „Гурток Взаїмної Помогі“, який вже в грудні того таки року переіменувався на „Українську Студентську Самопоміч“ як секцію „Січи“ на окремих, автономних статутах.

Основою цієї нової січової організації стало гасло праці рук самих студентів. Молода „Самопоміч“ усі свої сили відразу скермувала на здійснення цього клича. Практична праця пішла в двох напрямках. Перший, це оснування таких робітень, для яких між січовиками найшлися готові вже аматори-ремісники, друга — це курси для студентів, охочих вивчити якесь ремесло.

Завдяки підприємчivosti перших організаторів „Самопоміч“, тт. Івана Кантиміра, Івана Голембйовського, Теофіля Кучковського, Льва Короля, Р. Гойдиша, Вол. Несторовича, Мих. Бачинського, Кинасевича, Меринди та інших, в короткому часі побудовано цілу низку варстатів і відділів, а саме: шевський, кравецький, фотографічний, фризйєрський, слюсарський, літографічний і годинникарський, а крім того окремий відділ принагідних робіт.

В перших місяцях діяльності всі ті майстерні працювали в дуже несприятливих умовах. Більшість їх не мала відповідного ремісничого приладдя, а ще поганіш стояла справа з приміщенням робітень. За виїмком фотографічного відділу, який завдяки прихильности генерала-судді З. Павлюха користав з його обширного малярського ателіє, та за виїмком фризйєрні, що тулилася кутком у тісній тоді домівці „Січи“, всі інші робітні містилися на приватних кватирах наших студентів. Не краще було з ремісничим приладдям. Спершу самі члени „Самопоміч“ купували найнеобхідніше зі своїх приватних засобів і щойно згодом, за субвенції уряду ЗУНР і „Т-ва Прих. Освіти“, закуплено дещо більше знаряддя, а навіть добру кравецьку машину до шиття. Але все таки мимо цих важких умовин „Самопоміч“ розвивалася так гарно, що вже в перших сімох місяцях своєї діяльності могла виказатися загальним касовим оборотом у висоті 8400 австр. шилінгів.

Як на початкову організацію це успіх неабиякий, тимбільше, коли зазначимо, що вартість гроша була тоді тричі вища, ніж нині та що позатим щонайменше половину наведеної суми заощадили ті товариші, які користали з дешевої праці січових майстерень.

Але де-далі діяльність „Самопоміч“ зачеркувала щораз більші кола, особливож від часу, коли вона по думці ухвали загальних зборів „Січі“ (березень 1923 р.) перебрала на себе всі завдання економічної референтури січового товариства. Поширювалися теж майстерні, до яких частина січовиків відносилася в початках з деяким легковаженням, та опісля, побачивши в них свою користь, передавала туди й собі всі свої орудки. Тоді одною з найбільших турбот „Самопоміч“ стала справа відповідного приміщення її робітень, і в тій цілі після довгих заходів винаймлено окрему домівку, при Грундштайнгассе 41, в якій найшли захист робітні: шевська, кравецька, слюсарська, а опісля ще новозаснована малярська. З тої пори починається доба найсвітлішого розвитку січової „Самопоміч“, з її варстатів користали не лиш українські студенти, але й чужі.

Поруч практичної роботи, якої метою було облекшення матеріяльного положення товаришів, йшла теж інша діяльність, а саме в напрямі ширшої пропаганди ідеї студентської самопоміч. В тій цілі утворено окремий пресово-видавничий відділ, що в нашії та чужинецькій пресі пропагував ту ідею. Видрукувала „Самопоміч“ також цілу серію листівок зі знімками своїх робітень та з відповідними написами в українській та чужих мовах. Крім того делегати „Самопоміч“ і „Січі“ видвигають на зїздах ЦЕСУС-а справу обовязкової дарової праці всіх українських студентів по 2 години тижнево в користь грандіозно подуманої акції студентської самопоміч. Січова „Самопоміч“ бере активну участь в різних економічних міжнародніх зїздах, як нпр. у зїздах „Европейського Студентського Фонду“ в Параді і Жексі, де її звіти, реферати й проекти викликають живе зацікавлення в колах чужинців.

І незабаром січова „Самопоміч“ добула собі такої слави, що зацікавилися нею безпосередно численні чужинці, між ними й представник „Студентського Европейського Фонду“ в Австрії, англієць Донельд Грент (Mr. Grant), якому заїмпонувала зорганізованість та підприємчивість української молоді. І саме завдяки

його прихильності січова „Самопоміч“ ще краще вивінувала всі свої робітні, а крім того заснувала й нові відділи, як нпр. переплетню, позичкову касу, посередництво в закупні книжок, сукна і т. п. Члени „Самопоміч“ намічують ще ширші пляни діяльності, щоб згадати лиш задумане урядження студентської кухні і пральні, а навіть плян будови українського студентського дому у Відні, на який д. Грент приобіцяв поважну грошеву жертву, одначе ні одного з тих проєктів не довелося вже здійснити. Зложилися на те різні причини, а найважливіші були ті, що кількість нашого студентства у Відні почала раптово меншати та що наше громадянство не поцікавилось як слід цими проєктами й не дало своїй молоді ніякої піддержки.

Затеж з тієї підприємливості наших студентів у Відні скористали — чужинці. Щоби скріпити матеріальну основу січової „Самопоміч“, порушену виїздом багатьох наших студентів з Відня, згаданий вже д. Грент навіязує тісніший контакт між українським студентством та німецьким „Віртшафтсамт-ом“ на університеті. У висліді тієї щораз тіснішої співпраці, січова „Самопоміч“ організує німецькому студентству цілу низку варстатів та різних підприємств, доставляючи до них також свої робучі сили. На підставі окремої умови перенесено ще зимою 1923/24 р. славну січову фризієрню до головного університетського будинку, де її до сьогодні веде січовий „стрижий“ Іван Кантимір.

Світлий стан січової „Самопоміч“ не трівав довго, бо тільки до 1927 р. Все таки й за цей короткий час вона може повелічатися загальним касовим оборотом на 38.500 шилінгів (= 5500 ам. доларів). В минулому й сучасному українського студентства нам невідомий другий випадок такої самодопомогової акції і таких поважних успіхів.

Зі зменшенням числа української молоді у Відні, як це вже й зазначено, наша „Самопоміч“ щораз більше тратить свою первісну базу й щораз більше мусить вязатися з аналогічним німецьким підприємством, тобто з „Віртшафтсамт-ом“. В червні 1927 р. обидві наші найважливіші робітні — шевська і кравецька — лучаться з німецькими й працюють вже в приміщеннях „Віртшафтсамт-у“, при Лібіггасе 5. Інші відділи ліквідуються один за одним, а в домівці при Грундштайнгасе, аж до її залишення в 1930 р., працює тільки одна робітня — малярська.

З початку спільні українсько-німецькі робітні ділилися чистим зиском на підставі умовленого ключа, але опісля впливи української молоді змаліли, а німецької так зросли, що довелося наші уділи цілком ліквідувати. Це було тимбільш оправдане, що й матеріяльні вклади німців значно перевищали наші. Але й деякі майстерні „Віртшафтсамт-у“, нпр. шевська і кравецька, продовжували свою діяльність лиш так довго, як довго працювали в них наші січовики-ремісники. Після їх виїзду з Відня довелося німцям ті робітні замкнути, або заступити студентів наймленими ремісниками не-студентами.

Запитаєте — існує ще нині січова „Самопоміч“, чи ні?

І так, і ні. З численних майстерень не існує нині ніодна. А зі січових майстрів хіба тільки один тов. Кантимір, головний організатор і довголітний дійсний провідник „Самопоміч“, людина з багатьома талантами до практичного звання — вінже слюсар, годинникар, рисівник, стрижей, винахідник і кваліфікований кравецький робітник —, у вечірних годинах, після праці в університетській фризієрні, сидить у себе дома за своїм тесаним столиком і неструджено роботає далі і далі ще вносить до січової каси приписаний відсоток свого мозольного труду. Ось вам нині і вся „Самопоміч“, яку не розв'язується формально лише тому, що життєвий досвід наказує піддержувати всяку організацію навіть тоді, коли вона існує собі лиш на папері.

І тільки зразкова фризієрня в головному будинку віденського університету нагадує нам ще нині світлі часи січової „Самопоміч“ та являється й досі проречистим свідоцтвом тої послідовної, зорганізованої та завзятої боротьби, в якій наша воєнна та еміграційна молодь намагалася перемогти і перемагала злидні великої скитальщини.

Д-р Юрій Вітошинський

Взаємини віденської „Січі“ з чужинцями

Не дасться заперечити, що віденська „Січ“, яка в часах свого 60-літнього існування переходила різні фази розвитку, мала великий вплив на скристалізування і поглиблення української національної ідеології та що вона немало причинилася до зазнайомлення чужинців з українським рухом.

Саме віденська „Січ“ була першим статутовим товариством, яке відновило було думку про національну окремішність українського народу, видвигнувши ще в 1848 р. львівською „Головною Радою“ та заснічену опісля наслідком Погодінської обрусительної агітації. Т-во „Січ“ стає від самого свого оснування на ясну та безкомпромісову національну плятформу і не приймає у свої ряди земляків з невиразним національним обличчям. А коли через те стягнуло було на себе гнів та нагінку зі сторони всемогучих тоді як у Відні так і в краю т. зв. старорусинів, чи-там святоюрців, то „Січ“ з молодечим запалом приймає цей визов доморослих галицьких москвофілів і зводить з ними успішну боротьбу не тільки на віденському терені, але й в краю, де перший її голова, Анатоль Вахнянин, стає одним з ініціаторів і першим головою львівської „Просвіти“. І в дальшому не один організаторський почин краю, важливий для національного відродження Галичини, треба завдячити саме віденським січовикам.

Та чи не найбільше значіння віденської „Січі“ лежить у тому, що вона була неначе голосом народньої совісти, вдаряючи в моментах загрози у великий дзвін тривоги та вказуючи нашому громадянству нові шляхи. Згадатиб тут нпр. таку, ширшому загалові невідому подію, як пропам'ятні постанови січового віча з 3. грудня 1917 р., якими проголошено державну єдність українського народу по обох боках Збруча.

Тому й не диво, що кожний січовик так дорожить своїм товариством та чується зв'язаний з віденською „Січю“ навіть тоді,

коли вже давно покинув Відень та перестав бути її активним членом. Як один зі січовиків хочу і я доложити свою цеглинку до цієї пропам'ятної книги славного наддунайського товариства, обмежуючись до одної ділянки його діяльності, а саме до обговорення взаємин „Січі“ з чужинцями.

* * *

Вже на кілька років до оснування „Січі“ пізніші члени цього товариства, студенти і старші громадяни, придбали собі симпатії словянських кол у Відні, мимо кертичної протидії наших галицьких москвофілів. Перший доказ цього прихильного відношення словян до галицьких українців дає в 1866 р. т-во „Slovanský Spěvácký Spolek“, приймаючи активну участь в першому Шевченковому святі, влаштованому гуртком студентів-народовців. Підбадьорені тим першим успіхом, народовці жваво беруться до дальшої праці.

Перш усього січовики розбудовують ті звязки, які вже до того часу навязано у Відні зі слов'янами, особливо ж з чехами, що крім згаданого вже „Spěváckého Spolku“ мали тут іще т-во „Slovanská Beseda“¹. Обидві ці організації мали виключно чеський характер, але заходили туди також інші слов'яне, між ними галицькі поляки й москвофіли, які здобули собі там чималий вплив. Однак в короткому часі січовикам поталанило зазнайомити чехів з українським рухом та вияснити їм різницю між українцями і галицькими псевдо-росіянами. І мимо постійних перешкод зі сторони москвофілів дружні взаємини між січовиками й тими товариствами перетривали десятки років, а хор „Spěv. Spolku“ ніколи не відмовлявся від співучасті в щорічних Шевченкових концертах. До цієї дружби причинився головню диригент хору, композитор Ферхгот-Товачов-

¹) Тут зазначимо, що звязки зі слов'янами у Відні започаткував ще в 1820 р. о. Петро Паславський, сотруди́ник при церкві св. Варвари, який не тільки проповіді виголошував по українськи, але й зумів свою хату зробити осередком товариського життя галицьких поляків та українців, які заїздили до Відня. Сюди заходили теж визначні слов'яне, як нпр. Копітар, Вук Караджіч, Колляр, Людевіт Гай та інші. Особливо Копітар старався вплинути на молоде українське покоління і під його проводом образувався письменник Йосиф Левицький.

ський, який перебуваючи довгий час в Галичині, в гостях у старого В. Федоровича у Вікні, живо зацікавився українським рухом та щиро полюбив наші народні пісні, з яких декілька навіть згармонізував.

В тих часах були у Відні дуже улюблені т. зв. словянські комерси, на яких і „Січ“, витягнувши „жребій“, мусіла дати якусь точку програми, деклямацію, спів, або й промову на політичну тему. Такі нагоди січовики використовували для нашої національної та культурної пропаганди і своїми виступами так спопуляризували ім'я нашого народу і „Січи“, що на всіх словянських комерсах і вечірках тільки одних січовиків витано грімкими оплесками та окликами „живіо“!

До того наближення словян до українців немало причинилися тодішні політичні відносини, від яких однаково доводилося терпіти одним і другим. Тут згадаємо, що в 1883 р. „Січ“ дає у своїй домівці захист сербському т-ву „Зора“, а рік пізніше російським студентам-емігрантам, які оснували були у Відні „Кружокъ студентовъ изъ Россіи“. „Січ“ бере активну участь у величавому святі в честь проф. Мікльошіча, влаштованім 20. листопада 1883 р. (кілька днів після іменування Мікльошіча почесним членом „Січи“) усіма словянськими організаціями у Відні під проводом т-ва „Slovenija“. Згадатиб теж про підготовку словянського альманаха в 1886 р., за головування Евгена Кобринського, який не появився лише задля конфіскати прокуратурою розвідки Драгоманова про політичні пісні українського народу. (Альманах заборонено мабуть за відому пісню про зруйнування запорізької січи в 1775 р. „Ой злетіла бомба, та у Січ упала“, в якій австрійські власти доглянули алузію до подій з 1877 р., коли то при нагінці на українську молодь за соціалізм переведено ревізію у віденській „Січи“, а кількох січовиків арештовано.)

Дружба січовиків зі слов'янами має також реальні наслідки, бо в політичних справах нераз уся словянська кольонія у Відні обороняє січовиків перед напастями різних противників.

Але згодом ця дружба між січовиками й слов'янами значно остигає. Вправді ще неодну вечірку устроює „Січ“ спільно з іншими слов'янами, як нпр. свято в честь Колляра 1894 р., але давнього дружнього духа вже не було. Тут треба підкреслити, що взаємини „Січи“ до того часу обмежувалися майже виключно до

співпраці зі слов'янами, мабуть тому, що січовики знаходили в них більш придатний ґрунт для національної пропаганди, ніж серед німців, які цілком не цікавилися не то східними, але навіть галицькими справами, а вже майже зовсім ні безсильними тоді українцями. Про взаємини з іншими народами, англійцями, французами, скандинавцями і т. д. — тоді ніхто й не думав. Завдяки Драгоманову й Терлецькому січовики мали деякі зв'язки з російськими та німецькими соціалістами і демократами, як нпр. Зібером, Кронаветтером, Пернерсторфером та іншими, але ті взаємини українцям великої користи не принесли.

Таким способом віденська „Січ“ на протязі майже трицяти років вела дуже однобічну слов'янофільську політику. Тим різкіше зазначився розрив з тією політичною лінією в 1897 р., після відомих „баденівських виборів“. Січовиків охоплює нехоть до слов'ян, які у справі тих кривавих виборів однодушно стали по польській стороні. Під впливом великого обурення вони зривають зі слов'янами, може більш радикально як це було потрібно, та палять за собою всі мости, намагаючись наблизити до німців.

Вислідом тих основно змінених настроїв являються резолюції січових зборів з 7. лютого 1898 р. в справі ношення студентських відзнак, які й наводимо тут в повному тексті, як документ часу:

„Українська академічна молодь у Відні заявляє, що не може солідаризуватися з рухом слов'янських студентів з отсих причин: 1.) Події у Празі вважаємо не за боротьбу германізму зі слов'янщиною, але за гнет німців зі сторони чехів, а видану там заборону носити корпораційні відзнаки за порушення академічних і громадянських свобод. 2.) Провідники слов'янського академічного руху, передовсім чехи й поляки, не дають нам запоруки, що стоятимуть в обороні ісповідних, політичних і національних свобод, бо їх заступники в Раді державній в дискусії о галицьких виборах голосували за брутальним гнетом українців і тепер іще виступають якнайгарячіше за автономією країв, суперечною з нашими народними інтересами.“

На довірочних зборах, на яких ухвалено цю резолюцію, проти неї промовляв тільки один бесідник, д-р М. Кордуба, висловлюючи побоювання, що „Січ“ після розриву зі слов'янами лишиться ізольована. І дійсно так сталося — товариство від слов'ян відбилося, а до німців таки не пристало.

„Січ“ продовжує свою негативну політику відносно словян, хоча в товаристві не замовляють голоси, які бажають співпраці з деякими словянськими організаціями, а вже найбільше зі „Sprěvackum Spolkom“, якого відсутність на святі в 100-ліття української пісні (10. грудня 1898 р.) „Січ“ таки відчула. Доказом крайнього напруження являється між іншим також виступлення „Січи“ зі спільного словянського комітету для влаштування свята в честь Пушкіна (1899). Наводимо резолюцію товариства в тій справі, бо і в ній зазначено принципіальне становище „Січи“. Ось вона: „В виду того, що ми не можемо відказати жадному членові комітету рівних прав членських і тимсамим наражуємось на евентуальність, що до керми прийдуть люди, яких ми вважаємо ренегатами, дальше тому, що репрезентована всесловянська ідея, яка голосить загибель слабших словянських народів, є діаметрально противна нашій словянській ідеї, що віщує кращу будучність усім, навіть найменшим народам, загальні збори „Січи“ рішають виступити з комітету.“

Після ухвалення згаданої резолюції січовики придержуються її також при інших нагодах, от-як при влаштуванні словінцями академії в честь Прешерна, зимою 1899 р. Цю негативну політику супроти словян продовжує „Січ“ аж до самої сецесії. Тоді знову наступило деяке наближення, до чого спонукала січовиків справа пропаганди українського університету у Львові. І справді, „Січи“ поталанило приєднати підчас сецесії на українську сторону деякі словянські організації, як нпр. ліберальні товариства „Slovenija“, „Akademický Spolek“ і „Zvonimir“ та клерикальні „Danica“ і „Зора“, ті останні завдяки заходам сецесіоністів-теологів.

Всетаки, бачучи, що словянська дружба часами дуже хитка, січовики шукають за новими союзниками, головнож серед німців. Речником цього напрямку був особливо Роман Сембратович, голова товариства в 1899 р. Цей незвичайно талановитий публіцист, одна з наймаркантніших постатей тодішнього політичного життя Галицької України, бере на себе розпочату Драгомановим працю — зазнайомлення Європи з нашими справами. В тій цілі видає з початку разом зі своїми німецькими приятелями, головнз Антоном Скартом, політичний часопис „X-Strahlen“ (1900), а опісля (1903) місячник „Ruthenische Revue“, останній вже за допомогою українців, а саме послів Василя Яворського з Лемківщини та д-ра Андрія Коса.

Це був перший журнал української пропаганди в чужій мові². Крім того Сембратович співпрацює в поважних чужинецьких часописах, як нпр. „Frankfurter Zeitung“, „Vossische Zeitung“, „Zeit“, „Neues Wiener Journal“, „Volksstimme“ (в якій розпочав свою журналістичну працю), „Le Courrier Européen“³ і в багатьох інших.

У своїх статтях Сембратович безпощадно поборює панславизм та неослявізм, виказуючи їх нещирість і фарисейство, але неоправдано закидується йому слов'янофобство. Проти такого закиду досить пригадати факт, що Сембратович майже напередодні своєї смерті (8. січня 1906 р.) основує разом з проф. Т. Г. Масариком і при співучасті Лукіяна Бруннера політичне товариство „Nationale Autonomie“, якого завданням мала бути перебудова тодішньої Австрії в дусі національної рівноправності.

Після світлого періоду за часів Романа Сембратовича, „Січ“, поскільки йде про пропаганду, не виявляє ширшої діяльності. Одиноким виїмком становить величаве віче слов'янських та німецьких студентів, влаштоване січовиками 10. лютого 1907 р. в справі протесту проти арештування львівських товаришів і з приводу кривавих подій на львівському університеті 23. січня того-ж року. За ініціативою т-ва „Akademický Spolek“ основано тоді у Відні загальнослов'янський комітет для спільної акції в справі слов'янських університетів, а саме чеського в Берні, словінського в Любляні та українського у Львові. Але задля реакційного становища поляків і москвофілів до українців, ті останні з комітету скоро виступили. В тому часі „Січ“ навіязує сердечні зносини з буковинським т-вом „Buchenland“, яке знаходилося під протекторатом відомого політика Миколи Василька та до якого належало доволі багато наших напів понімчених буковинців.

Замітніші виступи січовиків назверх бачимо щойно безпосередно перед вибухом усесвітньої війни, а причинилася до цього, незвичайна внутрішня консолідація в товаристві. Після майже цілковитого занедбання зносин з німецькими та слов'янськими сту-

²) По смерті Сембратовича головним редактором цього журналу, який переіменовано на „Ukrainische Rundschau“, став д-р Володимир Кушнір, теж віденський січовик.

³) Співробітниками цього тижневика, який виходив у Парижі, були м. і. Björnstjerne Björnson, Nicolas Salmeron, Charles Seignobos і Louis Dumur.

дентами зміна на краще настає доперва в 1910 р., і з того часу, як це підчеркує в своєму річному звіті тодішній голова Володимир Зубрицький, товариство відновляє старі звязки та наладжує нові. Доволі живо цікавилися теж тоді січовики новозаснованим міжнароднім т-вом „Forum“ (1912), а два роки пізніше відчитали в політичному „Leo-Gesellschaft“.

В 1912 р. вступає „Січ“ до комітету словянських академічних товариств у Відні. Сталося це головню завдяки пораді посла д-ра Евгена Левицького, що був завзятим пропагатором активізації нашої політики. Надії, звязані з тодішнім комітетом словянських товариств, не сповнилися. Був це один із тих багатьох загально-словянських комітетів, які на віденському терені все наново виринали, здебільшого заходами чехів, щоб по якомусь часі, задля розбіжності інтересів ріжних словянських груп, знову занидіти. Всетаки зносини січовиків з чехами на передодні війни були такі сердечні, що наші делегати являлися завжди на загальних зборах чеського товариства, затеж чеські обовязково приходили на збори „Січи“ та на січові вечірки.

Вибух усесвітньої війни перервав, на жаль, і цю скромну пропагандійну працю.

В довоєнних роках уся зовнішня пропагандійна праця січовиків мала на меті переконати чужинців про національну окремішність українського народу, все наново заперечувану найбільшими ворогами цієї ідеї — москвофілами і поляками. З повстанням української держави наприкінці всесвітньої війни все те основно змінюється. Супроти такого факту, як досягнення своєї держави, пропаганда національної окремішности стає свого рода пережитком і тому звязки з чужинцями ведуться вже в площині національно-державницької пропаганди. Те нове гасло української державности здобуває собі право горожанства теж серед віденських січовиків, до чого немало причинилася діяльність „Союза Визволення України“, організації російських українців-емігрантів у Відні, яка підчас війни вела тут оживлену пропаганду.

Зворотною точкою в тому державницькому напрямку треба вважати постанови січових сходин з 3. грудня 1917 р., про які була

вже згадка на початку цієї статті. Всесвітня війна, а опісля визвольна боротьба українців, не дали січовикам змоги розвинути тоді живішої діяльності.

Колиж після скінчення війни наші січовики вертають до товариства і до студій, застають скрізь змінені обставини. Вони мусять дивитися на поновне закріпощення українського народу в чужі державні організми, коли тимчасом інші, щасливіші народи, недавно ще поневолені, заходилися над влаштуванням своїх держав. Після програної визвольної боротьби, після чотирокутника смерті, ворожих таборів і тюрем, вони всетаки не зневірюються та не закладають безчинно рук, але беруться продовжувати розпочату боротьбу за державність, тільки вже іншою зброєю, а саме оживленою пропагандою між чужинцями.

Як уже попередньо зазначено, війна принесла застій у взаєминах січовиків з чужинцями. Цей стан трівав до 1920/21 р., тобто до того часу, коли „Січ“ оживилася новими, т. зв. воєнними студентами, які негайно забираються до праці, входять у звязки зі словянськими організаціями, виступають активно на міжнародньому форумі та не забувають теж про зносини з німецьким студентством.

Заки приступимо до огляду взаємин „Січі“ з чужинцями на віденському терені, згадаємо дещо про виступи січовиків на міжнародній арені. На перший міжнародній студентський зїзд „Confédération Internationale des Étudiants“⁴, який відбувся в Празі 23. III. до 6. IV. 1921 р., висилає „Січ“ двох делегатів, що входять до загальноукраїнської групи. Склад її був такий: Ігор Федів, Володимир Ганківський (заступники віденської „Січі“), Кость Панківський („Студентський Союз“, Львів), Юрко Рубіс („Спілка студ. українців“, Берлін), Євген Віханський („Укр. Акад. Громада“, Прага), Святослав Лопатинський („Союз“, „Запоріжжя“ і „Православна Академія“, Чернівці) та Євген Слабченко (від студентів-

⁴) Міжнародню конфедерацію студентів С. І. Е. з осідком у Брюсселі заложили представники французького, бельгійського і чеського студентства з нагоди відкриття французького університету в Штрасбурзі. Дійсними членами С. І. Е. можуть бути по статутам тільки центральні студентські союзи країв (pays); вільним членом з дорадчим голосом має право бути студентство, яке не є організоване в центральний союз у даному краю.

емігрантів з Великої України). Представники „Січі“ мали провід усеї делегації і таким способом започаткували репрезентаційну та пропагандійну працю на міжнародньому форумі, ведену опісля Центральним Союзом Українського Студентства (ЦЕСУС). Цей перший зїзд міжнароднього студентського союзу гідний уваги саме тим, що на ньому рішалася справа прийняття численних студентських організацій, між ними й українського студентства. Верифікаційна комісія зїзду, під головуванням поляка Балінського, відкинула прохання української делегації, чи пак відложила його остаточне погагодження до часу „привернення нормального порядку і встановлення сталих границь України“. Тимчасом ще підчас зїзду змінено статут С. І. Е., прийнято в члени студентські організації нейтральних держав, а тимсамим настали теж деякі зміни в проводі союзу. Українська делегація рішила використати ці зміни і дня 5. квітня 1921 р. подає нове зголошення в члени, якого зміст наводимо як документ хвилі:

„Всеукраїнський Студентський Союз. Прага, 4. IV. 1921. Виконавчий комітет Всеукраїнського Студентського Союзу має честь ще раз просити Найвищу Раду Міжнароднього Студентського Конгресу визнати згаданий союз дійсним членом. При цьому зазначаємо, що Україна як держава та її кордони є визначені і узнані миром України з Польщею. Ігор Федів голова, Юрко Рубіс секретар.“

Після довгих дебат у верифікаційній комісії поставлено аж три внесення відносно українського студентства: 1.) внесок югослов'янського делегата на відкинення прохання; 2.) польського на умовне прийняття у вільні члени і 3.) чехословацького на прийняття в дійсні члени. За першим внесенням голосував тільки внескодавець, який заєдно торочив, що українці самі не знають, хто вони такі, тому і приймати їх не можна, інші не дістали більшости. Після цього українська справа перейшла до Найвищої Ради, яка більшістю голосів порішила поставити від себе конгресові два внесення, на прийняття в дійсні або вільні члени. Але ні одно ні друге внесення не одержало потрібної кількості голосів і після такого несподіваного висліді українська делегація устами тов. Ю. Рубіса заложила рішучий протест і демонстративно опустила сальо нарад. Цей енергійний виступ українців велика частина учасників привітала гучними окликами „Vive l'Ukraine!“ На протест делегата

Швеції, який заявив, що тільки через непорозуміння здержався від голосування, і на інтервенцію чеського представника Бофорта, заряджено друге голосування, вже у відсутності українців. Внесення на прийняття в дійсні члени перепало — затеж за прийняттям у вільні члени заявили всі делегати, за виїмком трьох данців, які найбільше побивалися за українцями, та які власне в цей спосіб демонстрували проти голосування. Ми навмисно довше задержалися над цією справою, щоб виявити становище молоді чужих держав до української справи та ще й тому, що цей міжнародний студентський союз має теж деяке політичне значіння. Моральний успіх українців на тому першому міжнародньому зїзді забезпечив їм трівке становище в С. І. Е., що тимбільше треба підкреслити, коли зважиться, що німецьке студентство прийнято до союзу щойно 1928 р. Велику частину цього успіху треба приписати делегатам-січовикам.

Крім цієї праці на міжнародньому полі не занедбували січовики відповідної роботи у Відні. Згадаємо тут про звязки з безчисленними гуманітарними інституціями, які намагалися зарадити голодовій катастрофі в середній Європі та злагіднити жакливі наслідки війни. Ці зносини піддержував з початку економічний референт „Січі“, а відтак січова „Самопоміч“.

Цікавляться січовики також політичними справами, поскільки вони доторкають студентських інтересів. Так нпр. 25. квітня 1922 р. товариство висилає телеграфічний протест до Союзу Народів у справі голодівки 12-ти українських студентів у львівській тюрмі. На цей протест наспіла відповідь від тодішнього предсідника зїзду Союзу Народів, данського міністра Брантінга, який негайно інтервенював у справі львівських товаришів.

Згодом відновлено звязки зі слов'янами, що було доконче потрібне, бо частина слов'ян ставилась до нас неприхильно, як це й виявив празький зїзд С. І. Е. В тій цілі „Січ“ разом з чеськими та югослов'янськими товариствами основує 29. квітня 1921 р. Клуб Слов'янських Студентів, організацію наскрізь товариського характеру. Вже 6. травня Клуб інавгурує своє заснування величавими репрезентаційними вечерницями, на яких були присутні дипломатичні представники Чехословаччини, Болгарії та Югославії, а також віденські послы У. Н. Р. і З. У. Н. Р. Клуб зорганізував кілька секцій, як адміністраційну, культурну, пресову, спортову і т. д.,

влаштував окремі курси словянських мов і мови французької, а далі заснував комітет допомоги російським і українським професорам і студентам, який через С. І. Е. стояв у зв'язку з відомою допомогою акцією Нанзена. Січовики вступили до Клубу під ось-якими умовами: 1.) Всі члени КСС стоять на становищі політичної та культурної незалежності тих націй, яких представники є членами КСС; 2.) всі нововступаючі члени мусять з'ясувати своє відношення (з політичної точки погляду) до тих членів, які цього забажають.

На підставі цієї умови зажадано від польських студентів заяви, що вони не годяться з ворожим відношенням польської молоді у Львові до українців. Тому, що поляки такої заяви не хотіли зложити, їх до КСС не прийнято. Політичні розходження різних слов'янських груп впливають некорисно на розвиток організації так, що вже 1923 р. Клуб Слов'янських Студентів, якого провід при кінці перейшов в українські руки, цілком припинив свою діяльність. Тут зазначимо, що січовики лівих поглядів відразу дуже ворожо ставилися до того клубу, як і взагалі до всяких подібних спроб всеслов'янського об'єднання.

З оснуванням Центрального Союзу Українського Студентства у Празі 1922 р., якому віденська „Січ“ як член-ініціатор зараз підчинилася, наше товариство тратить домінуюче становище на полі міжнародних зносин, тимбільше, що з напливом еміграції також по інших закордонних центрах повстають різні організації інформативного та пропагандійного характеру. Якийсь час наша „Січ“ держиться щоправда на видному місці, але згодом, задля зменшення чисельного стану членів, вона вдовольється вже тільки виконанням репрезентативних обов'язків українського студентства на віденському терені.

Однак добра слава віденської „Січі“ не дозволяє січовикам дивитися спокійно на втрату визначного становища. Так нпр. в липні 1923 р., за головування Т. Марітчака, товариство висилає свого представника на II-ий зїзд „European Student Relief“ у Параді (Угорщина), на якому було 150 делегатів з 32-ох країв. Українська делегація на тому зїзді складалася з таких представників: М. Тютюник (ЦЕСУС), д-р М. Мельник (Прага), П. Кожевників (Німеччина), О. Лупашко (Варшава) і Михайло Бачинський („Січ“, Відень). Делегації вдалося вивести на зїзді цілу низку постанов,

незвичайно корисних для українського студентства. Тут і згадаємо про цю гуманітарну інституцію, що в житті післявоєнних студентських організацій відіграла немалу роль. „European Student Relief“, який опісля змінив свою назву на „International Student Service“, має дуже оригінальний устрій. Ця гуманітарна організація немає ніяких статутів, а її управу не вибирається, як нпр. управу С. І. Е., тільки назначає її згори Світова Федерація Християнського Студентства (Worlds Student Christian Federation), яка свій осідок має в Америці. Американський дух організації I. S. S. проявляється вже в її гаслі „Ut omnes unum sint“, в якому не важко добачити засади християнського братолюбства. І це причина, чому саме ця організація, яка повстала для допомоги т. зв. воєнним студентам, існує до сьогодні, хоча допомогову акцію вже давно зліквідовано. Були ще й інші причини, задля яких I. S. S. тішилася загальними симпатіями, з яких особливо належить підкреслити те, що I. S. S. не робила таких різниць між молоддю побідних і переможених народів, як нпр. С. І. Е. Тому всі елементи, невдоволені з односторонньої політики цієї останньої організації, як нпр. німці, мадяри та інші, горнулися до I. S. S. та намагалися утворити там прихильне для себе міжнародне форум.

Також на IV-ий зїзд I. S. S. в Женеві та Жексі (Франція), що відбувся в серпні 1925 р., висилає „Січ“ на бажання ЦЕСУС-а трьох делегатів, а саме маг. фарм. Дарію Вітошинську, Юрія Вітошинського і Ол. Рудого. Крім них до української делегації входили Микола Масюкевич і Василь Орелецький, обидва з управи ЦЕСУС-а. На зїзді було присутніх 250 делегатів з 35 країв, а крім того майже кожний нарід мав поміж старшими учасниками зїзду своїх визначних політиків та учених. Українська делегація видвинула на цьому зїзді цілу низку справ допомогового і політичного характеру, як нпр. справу українського високого шкільництва в Польщі та в Румунії, тайного університету у Львові, наразенівських пашпортів і т. п. Заходами нашої делегації зїзд ухвалив навіть постанову про необхідність ревізії т. зв. меншостевих договорів. В тому часі виринула була думка, щоб разом з іншими студентами, головню англійцями та німцями, заснувати нову міжнародню студентську організацію, з якої виелімінуваноб шкідливі впливи переможців, особливож прокаженої шовінізмом французької та польської молоді. Цей проект починав уже набирати

конкретні форми, але задля кризи в управі ЦЕСУС-а його, на жаль, довелось залишити. При кінці згадаємо, що на обидвох зїздах I. S. S., в Параді і в Жексі, зорганізовано дуже гарні українські виставки, головно вишивок і гуцульських виробів, які звернули на себе загальну увагу учасників.

Але вернім знову до праці січовиків на полі взаємин з чужинцями у Відні. Три роки після зліквідування Клубу Словянських Студентів, виринає знову думка заснування загальнословянського студентського союзу, але вже не на національній, лише на організаційній платформі. Кожне словянське товариство може стати членом нового Союзу Словянських Студентів і вислати до нього трьох делегатів, з яких один обовязково входить до управи. Ідея цієї конструкції вийшла від болгар, які в той спосіб хотіли влєкшити македонцям вступ до нової організації. Проте не вдалось болгарам виминути національного питання, бо видвигнули його югословяни, які своє приступлення узалежнили від заяви македонців про їх національну приналежність. Колиж македонці заявили себе під національним оглядом болгарами, югословяни до ССС довгий час не хотіли приступити і зважилися на такий крок щойно в 1929 р. До ССС належать болгар, македонці, чехи, югословяни й поляки. Українці, які були одними з основників цього союзу, демонстративно виступили з нього при кінці 1928 р., на знак обурення, що ССС не прислав своїх делегатів на протєстні збори українців, скликані 11. листопада 1928 р. з приводу відомих протиукраїнських погромів в Галичині. Щойно тоді, коли управа ССС писемно виправдалася з відсутности й осудила згадані події, наша „Січ“ знову вступає до союзу, але не надовго. Нову кризу викликає т. зв. пацифікація в осєні 1930 р., на яку січовики відповіли виступлєнням з ССС. Від тої пори Союз Слов. Студ., в якому поруч македонців найбільше працювали українці, занепадає з дня на день, так, що тепер про якунебудь його діяльність не доводиться й говорити. Одначе виступлєння січовиків з ССС цілком не перешкаджає їм піддержувати якнайліпші зносини зі всіма словянськими студентами, за виїмком польських.

Незвичайно сердечного характеру набрали звязки січовиків з литовськими студентами, започатковані ще в 1925 р. Заходами литовського т-ва „Lietuviju Studentu Draugija“ і нашої „Січи“ відбуваються спільні вечєрниці, відчити і прогульки; а 1929 р. засновано

спільний Українсько-Литовський Комітет з метою ще більшого закріплення цих справді братерських взаємин. Січовики бувають часто гостями литовського товариства, затеж і литовців ніколи не бракує на наших прилюдних виступах. На згадане вже протестне віче в листопаді 1928 р. вони не тільки прислали своїх представників, але ще й обширне письмо з різким осудом тих варварських вчинків у Львові та зі словами теплого співчуття для українців.

При кінці згадаємо про наші відносини до господарів міста Відня, тобто до німців. Ті взаємини є незвичайно колегіяльні. Німецьке студентство зачисляє нас до заприязнених народів (*befreundete Nationen*), а звязки з ним можна поділити на дві категорії: культурного і господарського характеру. Економічні взаємини датуються ще від того часу, коли Європейський Студентський Фонд допомагав українцям і німцям. Ті зносини плекає далі січова „Самопоміч“, яка німецькому *Wirtschaftsamt*-ові зорганізувала майже всі його відділи, як нпр. робітню шевську кравецьку і маллярську, а далі переплетню і фризієрню.

З тих господарських взаємин зродилися відтак добрі відносини також до політичного представництва німецького студентства, тобто до „*Deutsche Hochschulkammer*“. Ті товариські звязки з німецьким студентством принесли нам не раз значні користи. Згадаємо тут деякі полекші при вписах і спільні виступи культурно-політичного характеру. До популяризації українського імені багато причинився в 1922—1924 р. славний тоді січовий хор, який влаштував кілька прилюдних концертів. Ще й опісля концерти січового хору здобували нам велике признання і симпатії чужинців, а 1929/30 р. малим успіхом у Відні і на провінції тішилися виступи танкового гуртка січовичок і січовиків.

Підчас щорічних конфліктів між німецьким та жидівським студентством, це останнє намагалося не раз втягнути в той спір також січовиків. У 1922 р. провідники жидівської молоді допустилися такого грубого нетакту супроти українців, що приневолити січовиків демонстративно покинути жидівську мензу, в якій вони до того часу харчувалися. Спроби втягнути українців у жидівсько-німецькі непорозуміння повторяються мало що не кожного року, але січовики, як досі так і надалі, стоять на тому становищі, що вони, як чужинці, які користають з права гостинності, не можуть вступати в цей конфлікт.

„Січ“ у 1920—1921 р.

Посередині, з шаликом почерез плече, Ігор Федів, праворуч Володимир Ломінський.

Кібіци встрявають у гру

Шаховий столик у домівці Т-ва при Терезієнґассе. Знімка з 1923 р.
Світлив Т. Кучковський.

Зі спільних виступів українського та німецького студентства згадаємо велике протестне віче в авлі університету, влаштоване 6. грудня 1930 р. з приводу подій на Шлеську і в Галичині. На вічу промовляли представники ректорату, німецького та українського студентства, а вкінці й делегат литовців, які щойно за намовою січовиків приєдналися до віча. Було це одно з найбільших віч на віденському університеті, бо відбулося в присутності звиш 4000 осіб, у тому числі багатьох професорів і доцентів. Заходами української молоді видруковано інформативні летючки в накладі 2000 примірників з описом подій і фотографічними знімками, які на чужинців зробили потрясаюче вражіння. Звіт з того віча появився майже в усіх віденських щоденниках.

В найновіших часах закріплено звязки з англійськими організаціями „Forum“ і „Friday Club“ та започатковано взаємини з італійським студентством, а значіння „Січи“ так зросло, що сенат університету дозволив на приміщення січової таблиці оповісток у головному університетському будинку (квітень 1931). Тогож таки року, вперше від існування нашого товариства, Шевченкове свято відбулося у святочній салі університету під протекторатом проф. д-ра Ганса Іберсбергера, тодішнього ректора, який і звеличав це свято теплим вступним словом.

*

Як бачимо з того короткого огляду, діяльність віденської „Січи“ на полі взаємин з чужинцями доволі всебічна. Під тим оглядом працю товариства скермовано на правильний шлях і треба сподіватися, що та робота не піде на марно. Скромні самі по собі сили нашої „Січи“ не дозволяють їй поширити цю діяльність так, якби цього бажали самі січовики та якби цього вимагали невідраді обставини на всій Україні, від Карпат аж по Кавказ. Але крапля по краплі, між ними й дрібна січова, розкришить вкінці те, чого не хочемо.

Петро Дереш

ФІЛЬМАРІ

- Добрий вечір!
- Здоров... поважання...
- Славайсу!
- На віки... дай боже!... парафіянине...
- Доброго здоров'я!
- Сервус!... Гаразд!... І тебе привіяло?

Був підосінний вечір, домівка „Січі“ поволі наповнялась. Щораз, витаючись, приходили нові гості. Одні байдуже, мов з мусу, проціджували крізь зуби привітання, відкидали капелюх десь у кут, на вікно або на шафу, брали в руки газету та переглядали її рядки, шукаючи цікавих місць.

Інші входили, широко отвираючи двері, виталися голосно та вносили зі собою шум, гамір та молодість веселих столичних вулиць. Ті прилучувались до гуртків, та заразже встрявали в розмову.

В кутку порпався в книжках бібліотекар, перекладаючи на полицях книжки по порядку, тай лаявся, — тихо під ніс та зате з тим більшим пересердям:

— Повидирали, дерлибися по стінах... А цей, видно, сало з книжки жер, жерлаби тя нужда тай жерла, — підшіптував по рідньому, з притиском.

Біля нього примістився при малім столику секретар, схилив на бік голову, прикусив трохи один бік долішньої губи та полагоджував переписку. На хвилюк підвів носа від паперів, щоб відповісти голові, який повис зі запитом над карком.

— Вже написали, товаришу?

— Написав. Зараз, тільки підпишете, завтра відправлю.

При великім столику йшов бій. Старий філософ-швець грав свою щоденну партію шахів з залізним правником-голярем. Обидва завзялися — на факультет, на Відень і на себе. Зараз після праці в майстерні...

Фільософ підпер лівою рукою чоло і зпід лоба дивився на позиції противника, шукаючи слабину.

— Чорний тисне, — рішуче ствердив кібіц.

— Мой, параграф знаєш? Ще словечко, краєне, і від стола витиснемо аж на вулицю, — сердито втихомирював другий.

Кілька голосів заговорило враз.

— Е, землячки! Вже зійшлися і без сварки не можете? На коридор, до парку!

Стихли.

Правник брав у руку гудзик, що заступав коня і хвилину держав над головою, з підсмішкою дивлячись на фільософа.

— Ну, що? деш?

— Поїдемо в гості... — говорив приспівуючи нетерплячому, і клав з розмахом фігуру на шахівницю.

— А ось татуневі шах, а мамуні гарбуз, і дині по самій середині... шах-шех, гарде цісарисі, а якже!

Фільософ злісно закусив губу. Він знав цю дурну маніру свого партнера — підсмішковуватись та приспівувати при грі, і це його за кожнім разом дратувало. Вже безліч разів через це пересварилися, зарікався грати з ним, та на другий день не видержав і прощав.

Противник співав уже уривки Лазаронського¹ гимну.

„... Хай світ не скаже, що ми слоні,
та голову масти, масти,
масти, ма—с—с—ти—и!“

Шахи розлетілись по долівці і кібіци закінчили партію щоденним фіналом.

— Де-де нашому краєнові шахи грати! Кічки грай, Василю, один з другим, в гудзики..., а не паскудь інтелігентної гри, — обурювався шаховий знавець і складав шахи.

— Хто зі мною? Хто хоче програти?

Та охочі не находилися. До домівки ввійшло п'ять нових гостей. Всі заметушилися, навіть бібліотекар випняв голову з полиці.

— А, а, фільмарі! Витайте гості! Звізди наші ясні прийшли. Щож там? Як? — питали з усіх сторін.

¹) Гимн лазаронів — колись пісня українців, полонених в Італії.

Усі цікавилися і біля фільмарів зробився круг. Ці лише таємничо підсміхались і мовчали.

— Нічого. Знималися тай по всім. Що, хіба не бачили ще, як знімають? Поставить таку скриньку на трьох ногах, крутить ручкою, от і все!

— Лиш не крути ще й ти! Оператором і так не будеш — сердились січовики.

Але Туз мстився за те, що над ним так сміялись цілий тиждень, і тепер чекав, щоб просили. Це він найшов те заняття, і коли прийшов до домівки вербувати статистів, то домівка аж ходила від жартів та дотепів на його адресу.

— Го, го, наш Туз знову вишукав собі легкий хліб.

— Тузе, з таким лицем до фільму? Ти-б виміняв у Гернгроса².

— Для нього мабуть сталеві фільми візьмуть, звичайний трісне від галицького лоба.

Та Туз не зважав. Він відгризався від них, як стара собака від цуциків, ходив тиждень сам статувати, а ось уже другий день ще чотирьох собі придбав. Побачили гроші й повірили.

— Туз усетаки спец від заробітків, — підхвалював, облесно усміхаючись, Кравчук. (Цього тижня він найбільше сміявся.)

— Що, курити хочеш? — питає, подаючи папіросницю Туз.

— О, наш артист неабищо, мемфіси вже курить!

Кілька рук простягнулось за папіросками до фільмарів, що вже засіли коло стола і з достоїнством, дещо погіршливо дивилися на товаришів.

— А в тебе що за синець під оком? Режисер так похвалив?

Запитаний замнявся. Він витягнув зеркальце й дивився з усіх сторін на синяка, що грав веселкою на лівій щоці під оком.

— Посиніло, чорт би його взяв! Від знимки — додав, ховаючи зеркальце.

— Від чого? Якто від знимки?

— Знимали нині бійку в коршмі, і це я там так обірвав.

— А ви як? Хіба напrawdę бились?

— Режисер кричав, щоб вірніше цю бійку представити. Три

²) Назва великого базару у Відні.

рази крутив сцену, і нічого не виходило. Накінець обіцяв, що прибавить нам, щоб лише внести більше руху і вірності...

— І...?

— ...і ми так подбали, що коршма вмить опорожнилась. Якийсь шваб заїхав Туза кріслом по хребті — злосні, що хліб їм відбіраємо —, а ми як взялись за лавиці і лиш ахнули — мало апарат не розбили. По десять корон нам прибавив, а тим по двацять.

— Та як? Чому їм більше?

— А так, що чужинцеві все гірше. Використовують чортяки, от що. Та й тамті хотіли іти на поліцію та судом грозили за те, що їх побили. Всі в синяках, бо Туз лавицею таки добре гатив по крижах. Але знимка буде то, знимка!

Січовики з подивом дивились на п'ятох товаришів, що в мент вирости в їх очах на героїв.

— Наш брат не дасть собі в кашу залісти...

— Це нині весь день лиш ту сцену накручували?

— Ми вже опісля нічого не робили, лише Туз грав ще ролю...

— Туз? Ро—о—лю?

— Ролю, — одноголосно притакнули статисти.

— Тузе, розповіж! — просили.

Він сидів на розі стола й байдуже кутив папіроску. Йому було приємно, що його слава так широко пронеслася та що всі його просять. Середнього росту, чорнявий, мрійливими очима дивився на кружки диму перед собою.

— Тузе!

— Ну, що ви присіклись?

— Оповіж!

— Нема що розповідати. Яка моя роля? Скочив з другого поверху вниз, і вже по ролі.

— З другого поверху? Скочив?

Туз повернув голову в сторону запитів.

— А що? Зі стільця, думав, і за це гроші дали, чи як?

— І нічого тобі не сталося?

— Не бачиш?

Туз уже подобрів. Йому самому хотілось усе розповісти і він лиш чекав, щоб довше просили. Та тепер не витримав.

— Накручували сцену, в якій герой, чи то підгерой, який програв усі гроші в карти, має зіскочити з балкону на вулицю. Артист, що грав цю роль — видно, не дурак — відіграв усе на балконі, задуму, розпуку, нерішучість, та коли режисер кричить: скачіть, то він спокійно обернувся і підсміхається до режисера. Той до артиста : скачіть! Артист до нього : скачіть ви! Я артист, а не скакун, колиж ви хочете, щоб я скавав, то заплатіть стільки-то, а ні, то не скочу.

Висварилися оба, й артист таки ні, не скаче, а режисер ні, не заплатить. І тоді режисер, щоб не спустити зі свого, рішив, що статист зробить цю штуку дешевше.

Прийшов до нас, і саме я підійшов йому під смак. В мене й постава того артиста, навіть ще й подібні ми до себе трохи. Питає мене, чи буду я скакати з другого поверху.

— Куди? — питаю.

— На вулицю! — кричить сердито. — Але там полотно тримають, не бійтесь, вязів не скрутите.

— Скількиж даєте?

Він назвав суму. Саме на місяць студентського життя, на хату й мензу, ще й папіроски будуть.

— Скочу!

Одягли мене у фрак, помалювали лице, і, нуж, — скачи!

Вийшов я на балкон, дивлюся вниз і ... стало страшно. Полотно там тримають, але ануж? ... Не віриш. За високо стало мені нараз і маркотно. Кости за пару корон ламаю, як скочу — а ні, то голодую цілий місяць. В голові, мов в улию, думка думку гонить, а я все ще не можу рішитись — скакати, чи ні. Підійшов знову на край балкону, глянув униз, і знову в голові закрутилося ... Позичати будеш цілий місяць, розповідати свою біду за пару корон, бо хто зна, чи буде якась праця ... Режисер кричить ...

— Далі, далі, їдемо ... Не грайте, а скачіть!

Я всетаки ще не можу, та коли він знову зверещав, щоб скакати, я лиш згадав усю свою минувшину, ціле життя блискавкою майнуло перед очима, а далі перехилився через поручча і — скочив.

— Цікаво, про що ви думали в той мент, пане товаришу — питав філософ, простягаючи руку до Тузової папіросниці.

— Про те, як це приємно гостити своїми папіросками хочаб і неприємних людей. Куріть, куріть, друже, це я не про вас.

— І заплатили? — перебив секретар.

— Заплатили...

— То ви-б товаришу, вкладку, вже за півроку...

— Підійди! Як чорт по душу, так він по гроші лізе. Хай докінчить уперед. От публіка!

— Скільки дали?

— Казав уже, що вистане на місяць.

— Значить добре, Тузе.

Туз сердито глипнув очима.

— До-бре! Наш краян зараз — добре-е-е-е!

— Чогож ще тобі треба? Скочив, гроші дістав, і бувайте здорові, а ти ще невдоволений. Чому?

— Мав я ще почути, що режисер казав в ателіє тому артистові. От, каже він йому, і думали, що не обійдемося без вас? Обійшлись прекрасно. Треба було бачити, як цей статист грав ту вашу ролю. Що за міміка, яке переживання, кольо-саль-но-о! От артист, не те, що ви...

Туз сумно звів голову.

— Щож, Тузе? Ти піди до нього, може візьме тебе і дасть якусь ролю. Заробиш.

Туз махнув рукою.

— Питав уже — свої засіли. Куди там емігрантові? Хіба, що лиш з поверха скочити...

ПОЧЕСНІ ЧЛЕНИ ТОВАРИСТВА

(В хронологічному порядку іменування)

Наталь Вахнянин
Д-р Юліян Целевич
Дамян Гладилевич
Д-р Юліян Пелеш
Д-р Конст. Менцінський
Іван Струмінський
Юліян Лаврівський
Лев Шехович
Іван Комарницький
Йосиф Ганінчак
Михайло Драгоманів
Володислав Бачинський
Юліян Медвецький
Д-р Іван Пулюй
Д-р Мелітон Бучинський
Д-р Іван Качковський
Єротеї Пігуляк
Ізидор Громницький
Петро Огоновський
Дмитро Людкевич
Мирон Зарицький
Д-р Сильвестер Дрималик
Д-р Франц Мікльошіч
Д-р Іван Горбачевський
Д-р Щасний Сельський
Д-р Іван Кос
Д-р Ярослав Окуневський
Кость Панківський
Д-р Льонгін Озаркевич
Д-р Омелян Огоновський
Д-р Ізидор Шараневич

Володислав Федорович
Михайло Димет
Остап Терлецький
Д-р Теофіль Окуневський
Д-р Йосиф Ковшевич
Д-р Константин Ікалович
Д-р Володимир Кобринський
Д-р Ізидор Шухевич
Д-р Іван Куровець
Д-р Євген Озаркевич
Іван Франко
Д-р Євген Кобринський
Д-р Андрій Бурачинський
Софрон Недільський
Д-р Микола Подлуський
Д-р Євген Мисула
Д-р Орест Зарицький
Д-р Михайло Зобків
Д-р Зиновій Левицький
Юліян Романчук
Михайло Грушевський
Д-р Зенон Кузеля
Д-р Євген Олесницький
Д-р Станислав Дністрянський
Володимир Винниченко
Володимир Левинський
Ольга Кобилянська
Д-р Євген Петрушевич
Захар Павлюх
Богдан Лепкий
Богдан Бережницький

Теодор Марітчак

МИНУЛЕ ВІДЕНСЬКОЇ „СІЧІ“

ЗАСНУВАННЯ ТОВАРИСТВА

Хоча віденська „Січ“ ніколи не була політичним товариством, проте саме політичні події в її минулому відігравали чималу роль, що-більше — вони мали на її розвиток рішачий вплив. Також і само заснування товариства не вільне від політичних моментів. Воно тісно вязеться з двома важливими політичними подіями, які теж у життю всього українського громадянства мали значіння переломових хвиль та про які необхідно згадати тут бодай кількома словами.

Ті дві події — це розрив галицького громадянства в 60-их роках на два протилежні табори, москвофільський та народовецький, а далі поширення конституційних свобод у колишній Австрії в 1867 р. До партійного розриву прийшло в Галичині в 1867 р., після проголошення у львівському „Слові“ програмової москвофільської заяви, яка в частині галицького громадянства викликала живе обурення. Проти загрозливих тенденцій москвофільського руху повстає головно молодь, люде без імені і без минулого, що дають почин до національного відродження Галицької України. Нечисленні були ряди того молодого народовецького руху, але тимбільший був їх ідейний порив, і народовці, мимо несприятливих обставин і мимо загальної зневіри, стають до очайдушної боротьби на два фронти, проти русифікації і польонізації, за національні і громадянські права свого народу. Поширення, чи радше відновлення конституційних свобод у 1867 р. оживило надії народовців, а коли в листопаді тогож року появилася свободніший закон про товариства, вони заходяться коло оформлення народовецького руху в рамцях нових організацій. І саме віденська „Січ“ — це перша статутова організація галицьких народовців.

Два дні після проголошення згаданого вже закону про товариства, 17. листопада 1867 р., збирається тодішня наша колонія у Відні, щоб і собі використати зміну політичного курсу та заснувати свою організацію. Але тутже на тих перших зборах,

що відбувалися в салі ресторану „Цур гольденен Енте“, відразу виявляється непримиримість поглядів між москвофільською більшістю та народовецькою опозицією. Підчас обговорювання проєкту статута приходять до оживлених та бурхливих виступів. Народовецька меншість намагається перевести в статуті деякі поправки, але надаремно. Доходить до того, що предсідник зборів поважився відібрати слово речникові опозиції, Наталеві Вахнянинові, і тоді народовці, за почином студента Остапа Волощака, демонстративно покидають салю нарад. Ті, що лишилися, залишили свою москвофільську організацію „Русская Основа“, затеж сецесіоністи порішили утворити окремішнє народовецьке товариство і негайно забралися до діла.

Вже після сецесії провідники віденських москвофілів намагалися злагіднити своє становище й приєднати народовців до свого гурта. Зараз же на другий день після згаданих зборів вони звертаються до народовців з окремим письмом, в якому пробують виправдати поступок предсідника сходити. Водночас у тому ж письмі ясовують свою програму, наскрізь москвофільську, і подають народовцям руку до згоди в ім'я великого спільного діла, мовляв, „перед нами стоїть отвором половина Європи й половина Азії“. Але не менш ясно та недвозначне було вже тоді й становище народовців. На приманчиве запрошення противників вони відповіли обширним листом, в якому складають заяву щодо національної окремішності українців, а свою співпрацю роблять залежною від прийняття їх домагань, з яких найважливіше — це рішуче відкинення всякої „великоруської уніформи“. Та на цих програмових заявах ті намагання об'єднати обі групи так і покінчилися.

Тимчасом невеличкий гурток віденських народовців заходиться біля заснування свого товариства. Вибирає окремий статутівий комітет, до якого увійшли Наталь Вахнянни, Лев Шехович і Юліян Целевич, та який виготовляє статут проєктованої організації й переводить усю підготовчу роботу. Протягом короткого часу проєктовано статут до затвердження долішньо-австрійському намісництву, якому тоді адміністративно підчинений був Відень, і вже не баром, 9. січня 1868 р., відбуваються перші установчі збори товариства, яке й названо іменем „Січ“.

Так отже партійний розрив у Галичині, а далі злагіднення політичного режиму в Австрії були тими важливими подіями, що

головно причинилися до заснування віденської „Січі“. Кажемо головно, бо ще надовго до того отвертого розриву і до проголошення нових свободніших законів серед української кольонії у Відні утворився був доволі рухливий гурток народовців, що себе називали „січовиками“. Але це т. зв. доісторична доба віденської „Січі“, про яку, на жаль, маємо мало відомостей, тай то лиш у пізніших, дуже скупих споминах її членів. Від них ми знаємо, що цей гурток у березні 1866 р. влаштував, при допомозі інших словян, у великій салі „Цум грінен Тор“ прилюдне свято в 5-і роковини смерті Шевченка. Було це взагалі перше українське свято в честь Шевченка, що небаром поширилося й на Галичину, щоб згодом стати загально-національним святом усіх українців. З віденського гуртка народовців вийшов теж почин до масових протестів у 1867 р. проти введення польської урядової мови в Галичині та проти систематичного засилання українських урядовців на захід.

Тут згадаємо, що в деяких публікаціях, наших і чужих, находимо рік 1867 як дату заснування товариства. Це постільки годиться з правдою, що не лиш ініціативні сходи основників „Січі“, але теж і її перші установчі збори, якщо рахувати по старому стилю, відбулися поправді ще 1867 р. Самеж товариство числить свої роковини від дати установчих зборів, тобто від 9. січня 1868 р.

В часі свого заснування „Січ“ нараховувала доволі значне число членів, бо 27¹, здебільшого студентів. Першим головою

¹) Тут подаємо список перших членів товариства, в тому порядку, як вони вписалися на лісту перших загальних зборів: канд. проф. Дамян Гладилевич, студ. торг. ак. Євген Ціпановський, ст. мед. Микола Подлуський, канд. проф. Юліян Целевич, канд. проф. Наталь Вахнянин, ст. філь. Михайло Подолінський, апікар Вінкентій Лопачинський, ст. філь. Іван Вахнянин, ст. прав Лев Шехович, Віктор Лукашевич, ст. мед. Константин Менцінський, ст. філь. Юстин Гапонович, ст. філь. Остап Волощак (пізніш професор віденської політехніки), ст. мед. Борискевич (пізніш проф. унів. в Грацу), д-р прав Комарницький, лікар д-р П. Алексевич, надов. секретар Іван Вітошинський, ст. прав Струмінський, ст. техн. Осип Ганінчак, Віктор Раставецький, Юліян Медведький (пізніш проф. політехніки у Львові), Степан Шеманський, Володислав Бачинський, д-р теоль. Юліян Пелеш (пізніш перемиський єпископ), ст. мед. Іван Качковський, ст. філь. Євген Кропивницький, студ. Йозефінума Константин Спріпер.

товариства установчі збори бажали вибрати Льва Шеховича, та коли він відмовився від тієї почеси, вибір упав на Наталю Вахнянина, що як організатор українського хору у Відні здобув собі велику популярність серед своїх і серед чужинців. Але і з ним товариству не пощастило. По двох місяцях Вахнянин мусів зложити головування задля несподіваного виїзду до Львова, так, що молодій січовій громаді вже в березні довелося вибирати нового провідника, яким став Юліян Целевич.

Перші провідники „Січи“ виявили себе вмілими організаторами й керманічами. Вони щасливо перемогли всі початкові труднощі й перепони, про які ще буде мова, і під молоду січову організацію поклали трівкі основи.

Невиясненим остається до нині питання, хто піддав ту щасливу думку, щоб нове товариство назвати іменем „Січ“. Не маємо про те ніякої згадки ані в документах товариства, ані в пізніших споминах його основників, а щодо назви, то вона не була тоді така поширена, як нині. Мабуть котрийсь з основників, може Вахнянин, та напевно котрийсь львовянин, піддав цю назву за прикладом народовецької молоді у Львові, де ще на кілька років перед заснуванням статутової віденської „Січи“ існувала нелегальна організація під такою самою назвою. Але хто-б там і не був тим хресним батьком віденської „Січи“, одно певне, що тій молодій громаді, овіяній духом національного відродження, при припинанні тієї назви була на думці колишня Січ за Дніпровими порогами, як символ, а zarazом і гасло боротьби за права обезправненої черні. Тій основній ідеї, мимо важких часами кріз та хвилин упадку, віденська „Січ“ остала завжди вірна.

ПЕРШЕ ДЕСЯТИЛІТТЯ (1868—1877)

Початкова діяльність „Січи“ була дуже скромна. Вона не виходила поза рамці діяльності подібних словянських організацій у Відні, від яких наша „Січ“ — мимоходом кажучи — взяла теж головні точки статута, тобто обмежувалася до оживлення й піднесення товариського життя. Щотижневі сходини членів, які задля браку фондів на власну домівку відбувалися покищо в провізоричнім льокалі, а далі вечірки з деклямаціями, співами й танцями, на які приходили теж запрошені гості, українці й чужинці, час до часу більший прилюдний виступ — все те

служило тій цілі. Проте й така скромна по собі діяльність в тодішніх часах являлася великою новиною, особливож серед нашої віденської колонії, та скоро почала приєднувати „Січи“ симпатії загалу, а з тим і нових членів.

Ясно, що такий несподіваний розвиток молодого народовецької організації був не під лад москвофільським провідникам. Вони як могли заходилися знищити „Січ“ і з тою метою почали обстріл товариства зі сторінок своєї преси, не перебираючи притім у засобах. Особливож нікчемна була перша така стаття якогось анонімного віденського дописувача, поміщена у львівському „Слові“ з 29. лютого 1868 р., в якій січовиків запідозрили у зв'язках з кн. В. Чарторийським з Парижа, що влаштував у Відні польське кореспонденційне бюро, а саму „Січ“ названо „польсько-українським товариством“. За тим першим наступом пішли й далші, і так „Січ“ відразу опинилася в центрі оживленої часописної полеміки. Багато енергії й часу довелося витрачувати першим січовикам, щоб відбити успішно всі ті затії, такі небезпечні в початках кожної організації. Але спільні зусилля в обороні власного гнізда вийшли їм тільки на користь, бо витворили між членами товариства такі дружні й щирі відносини, які й для пізніших товаришів стали прегарною січовою традицією.

Не вважаючи на зовнішні перешкоди, праця в „Січі“ значно оживилася. Вже два місяці після установчих зборів, 13-ого березня, товариство влаштовує перший прилюдний виступ: величаві вечериці в честь Маркіяна Шашкевича. На тому святі, між іншими точками програми, січовий хор відспівав нові композиції Лисенка, зложені й прислані ним з цієї нагоди. Це доказ незвичайного зацікавлення нашого громадянства виступами молодого товариства.

Впоряд із тою оживленою діяльністю, яку в дечому спинюють матеріальні недостатки товариства, йде ширша пропаганда української справи між чужинцями, яка в перших роках, та ще довго опісля, велася майже виключно між слов'янами, здебільшого між чехами й словінцями. Ті слов'янофільські симпатії тодішніх січовиків находять свій найяскравіший вислів у маніфестаціях „Січи“ з приводу закладин національного чеського театру в Празі та з нагоди похоронів Колляра.

Велика рухливість і підприємчивість товариства добувають йому признання не тільки своїх людей, але й чужинців. Скоро

зростають його сили і вже в другому році свого існування молоді „Січ“ покидає своє бурлакування по різних тимчасових льокалях та винаймає першу власну домівку, при Гонзагагасе 14. Збільшуються теж прилюдні виступи товариства, з яких зокрема щорічні Шевченківські свята стають справжньою маніфестацією українства перед чужинцями. В рр. 1871 та 1872 святкують січовики роковини скасування панщини.

В тих часах у „Січі“ починається нове життя. Ще 1870 р., за почином тодішнього голови Бучинського, в товаристві основується окремий гурток „товаришів просвіти“, що своїм завданням ставить видавництво популярних книжечок для народу. Члени гуртка навіязують зносини з нашими виднішими діячами в краю і жваво беруться до праці. Незабаром появляється перша така книжечка, а саме „Співаник для господарських діточок“ Федьковича (1870 р.). Гурток товаришів просвіти приготував ще інші видавництва, між ними українську частину словянського альманаху, заініційованого чехами, але, на жаль, на виконання тих плянів не найшлись потрібні фонди. Не довелося ще тоді січовикам розвинути в тому напрямі ширшої діяльності, але це й були початки живого літературно-наукового руху, що незабаром мав захопити собою всю січову громаду.

До того незвичайного оживлення, яке в історії віденської „Січі“ починає цілком нову добу, прийшло щойно рік пізніше, під впливом знайомства деяких січовиків з двома політичними емігрантами з Придніпрянщини — Драгомановим та Подолинським.

З Драгомановим знайомляться січовики літом 1871 р., підчас його переїзду через Відень. Драгоманів живо зацікавився січовою громадою і цей звязок піддержував аж до своєї смерті. У тому ж приблизно часі зазнайомлюються січовики зі Сергієм Подолинським, що теж у переїзді на захід, у січні 1872 р., на коротко зупинився у Відні. І він увійшов у звязок з деякими членами товариства та ще й скріпив його пізніше оживленим листуванням. Знайомство січовиків з цими новими людьми викликало в товаристві правдивий переворот. Своїми листами й порадами Драгоманів зумів розбудити серед січовиків зацікавлення до нових суспільних і літературних кличів, Подолинський — до політично-революційних. І от перед січовиками, яких світогляд не виходив

поза невибагливі рамі національної романтики й сентиментального слов'янофільства, розкрився нараз широкий світ нових ідеалів. В товаристві пішли оживлені дебати й дискусії, з яких особливо виступи Остапа Терлецького, головного звязкового між січовиками та Драгомановим і Подолинським, запалюють молоді уми й витворюють бадьорі, боеві настрої. Всі захоплюються гарячковим бажанням добути щонайширшої освіти, зрозуміти всі важливі проблеми життя і поглибити своє знання, щоб якнайскоріш стати будівничими нового ладу. Щораз частіше відбуваються в „Січи“ сходини членів з відчитами й рефератами, а в скромному досі студентському товаристві куються широкі пляни літературної, наукової, видавничої та політичної діяльності. Важко переглянути нині увесь той об'єм праці, до якої виконання поривалося тодішнє покоління січовиків, розбуджене Драгомановим і Подолинським до великих громадських діл. Та не було здається такої ділянки людського життя, до якої воно не намагалосьб доложити своїх рук.

Для тої розентузіязмованої громади надто тісні видаються небаром постанови дотеперішнього статута. І ось загальні збори „Січи“ 3-ого травня 1873 р. рішають зміну статутів товариства на літературно-наукове. Цю зміну ухвалено на внесення тодішнього голови д-ра Івана Пулюя, але головно причинився до того гострий на слова Терлецький, що часами легко іронізував собі з товарисько-забавового характеру „Січи“, називаючи її „забавним товариством“. Одначе січовикам довелося ще довгий час підодждати на реалізацію цієї постанови. Задля деяких формальностей, тай то щойно після кількох доповнень проекту нових статутів, австрійські власти затверджують зміну аж по двох роках, 25-ого жовтня 1875 р. Та ще й до того часу почалась у „Січи“ жвава наукова й літературна праця, для якої дуже заслужилися д-р Пулюй, Петро Скобельський, Бабій та інші.

Вимогам оживленої діяльності не відповідає вже теж і дотеперішня домівка товариства. „Січ“ переноситься до обширнішого, двокімнатного льокалю при Шлессельгассе 20, де 1-ого жовтня 1874 р. відкриває дбайливо влаштовану читальню. Завдяки жертвенности Драгоманова, чи радше київської Громади, а також Терлецького, збільшується січова бібліотека, яка з кількадесяти томів у перших роках дійшла в 1874 р. до 924, а 1876 аж до 1307

чисел. По словам Драгоманова, який живо цікавився цею книгозбірнею та дбав про її систематичне доповнення, січова бібліотека була тоді найбагатша на українські книжки в усій Австрії.

В ціли більшого заохочення членів до літературної та наукової праці, „Січ“ розписує конкурс з грошовими нагородами на оригінальні наукові й літературні твори. На перший такий конкурс наспіли чотири праці, з яких нагороджено розвідку Гарасимовича про хемічну аналізу. Негайно після затвердження нового статуту, який давав товариству змогу вести видавничу діяльність, заходами „Січи“ появляється перший том історії І. Маркевича, в накладі 1000 примірників. Вслід за тим друкує „Січ“ своїм коштом чотири книжечки поезій Шевченка в популярному виданні для народу, в загальному накладі 18.000 примірників. Було це перше масове видання Шевченкових поезій для Галичини. Товариство приготує до друку ще другий том історії Маркевича й „Популярну Антольогію“, написану й зложену самими січовиками, але тих праць не довелося вже видати.

Не забуває „Січ“ і про товариське життя, влаштовуючи часто вечірки, спільні прогульки в околиці Відня і т. п. Відгукується теж на всі актуальні справи, підкреслюючи тим свою незвичайну рухливість. Так нпр., коли в березні 1874 р. основується у Львові Наукове Товариство ім. Шевченка, „Січ“ висилає на свято відкриття привітну телеграму й приступає до товариства як член-основник, вплачуючи приписаний грошовий пайок, досить високий як на тодішні часи. Окремим привітом заманіфестувало товариство свою радість з приводу відкриття хорватського університету в Загребі.

На цьому місці згадаємо про тодішню політичну діяльність революційного напрямку, хоча та справа з товариством вяжеться тільки посередньо. Керманичем тої акції був С. Подолинський, а виконавцем невеликий законспірований гурток січовиків, в якому головну роль відігравав Терлецький. Заходами цього гуртка виходять у Відні чотири брошури революційного змісту, здебільшого переклади з російського, призначені нібито виключно для придніпрянської України. Частина тих брошур мабуть туди й дійсно доходила, але більшість їх застрявала по дорозі таки в Галичині й розходилася там у колах середньошкільної молоді. За одну з тих бромур, а саме за книжечку „Правдиве слово“, австрій-

Управа січової „Самопоміч“ в 1923 р.

В сидячому ряді третій зліва інж. Вол. Безкоровайний, четвертий англієць Дональд Грент.

Січова фризівня в 1923 р.

Голить Ів. Кантимір, стриже Ів. Кирстюк.

ські влади потягнули Терлецького до судової відповідальності, обвинувачуючи його в поширюванні соціалістичних ідей, що тоді було однозначне з державною зрадою. Був це один із перших соціалістичних процесів в Австрії (1876), однак покінчився він тільки конфіскацією цілого накладу брошури — Терлецького звільнили.

Старше громадянство в краю з острахом дивилося на тодішню „Січ“, вважаючи її гніздом неоправних ворохобників. Затеж серед галицької молоді „Січ“ мала славу поступового товариства й тишилася загальними симпатіями. Тому теж і незвичайно скоро зростають сили віденської „Січи“, в 1876/77 р. вона числить уже 48 членів.

Відома нагінка на українську молодь за соціалізм припинила нагло цей світлий розвиток товариства. Після перших арештів серед нашої молоді в краю, літом 1877 р., пішли поліційні репресії також серед січовиків у Відні. В домі товариства і в приватних кватирах січовиків віденська поліція перевела основний трус, Остапа Терлецького і Щасного Сельського арештували та скованих і під жандармськими штиками, наче злочинців, перевезли до львівської тюрми.

Після таких подій життя в „Січи“ цілком завмерло. І не диво! Аджеж товариство втратило своїх провідників, а інших січовиків стероризовано поліційними допитами й трусами, отже чимось, що тоді не було ще для галицьких українців таким щоденним хлібом, як нині. Всі дожидали тоді розв'язання „Січи“ як осередка соціалістичної чи-там революційної акції, але до цього не дійшло. Австрійсько-польським властям досить було, мабуть, й тої компромітації, якої вони напители собі голосним на весь світ процесом Павлика і тов., що замість високих тюремних кар покінчився відносно дрібними присудами. Віденської „Січи“ влади не розв'язали. Але всетаки діяльність товариства й без того припинилася так основно, що на протязі майже двох років у протоколах не записано ні одної стрічки! Так сумно кінчала „Січ“ своє перше десятиліття.

Та проте, саме ця доба творить найсвітліший момент в минулому віденської „Січи“. Тих кілька років оживленої діяльності товариства, особливож в р. 1874—1877, багато причинилося до поглиблення й поширення культурного і політичного руху на

Галицькій Україні. І хоча своїх молодечо широких плянів тодішні січовики не перевели всеціло в життя, то вони всетаки були перші, що вказали нашому громадянству шляхи зорганізованої громадської праці. А ще важніше те, що саме у віденській „Січі“ завдяки Драгоманову й Подолинському наладжено тоді перші безпосередні звязки між австрійськими та російськими українцями. І ще довгі роки опісля це товариство було одним звязковим, впливаючи таким способом на розвиток українства по обох боках Збруча. І власне роля, яку в тому розвиткові довелося відограти віденській „Січі“, поставила це товариство на визначне місце поміж нашими організаціями.

„СІЧ“ ВІД НАГІНКИ ДО РОЗВ'ЯЗАННЯ (1877—1893)

Віденська „Січ“ за час свого шістдесятилітнього існування перебула неодну прикру хвилину, але криза, викликана в 70-их роках поліційною нагінкою на галицьку молодь, найтяжча і найдовша зі всіх. Від літа 1877 р. до кінця 1878 р. товариство існувало лиш на папері, ніякі засідання управи, ані навіть сходини членів тоді не відбувалися. Щойно з початком 1879 р. „Січ“ підводиться з того упадку й заходиться влаштувати в березні величаве Шевченкове свято, щоб таким прилюдним виступом зазначити свою життєздатність. Та виявилось, що товариство надто довіряло спокійній, здавалосяб, атмосфері і цілком не числилося з великим зацікавленням поліції саме щодо Шевченкових роковин. Перед відкриттям свята, коли вже всі гості були на салі, присутній комісар поліції — очевидно не з власної попуки, а по наказу згори — заборонив свято, нібито за незгідність програми зі статутами, та в дійсности, як пізніш виявилось, за пісню „Косарі“, яка високим властям видавалася чомусьто дуже небезпечною для публичного і державного порядку. Але тим разом попала коса на камінь. Тодішній голова „Січі“, Іван Дольницький, і не думав бунтуватися проти поліційного розпорядку. Затеж, повідомляючи присутніх про ту несподівану заборону, запросив усіх гостей на приватні сходини до сусідньої реставраційної салі, де вже без ніяких перешкод виконано всі точки програми наміченого свята.

Згадуємо про цей інцидент, бо він виявляє нам непохитний намір тодішніх січовиків рушити нарешті з мертвої точки і, не

вважаючи на перешкоди, обновили діяльність товариства. І справді від тої пори „Січ“ оживлюється з дня на день так, що вже за головування енергійного й підприємчивого Ярослава Окуневського товариство проявляє незвичайну активність. В 1880 р. є вже намагання поширити діяльність „Січи“ й навязати її до кращих традицій в минулому. В товаристві основується літературний гурток, який переводить збірку на окремий видавничий фонд „Січи“, підпомагає львівське видавництво „Дрібна Бібліотека“, піддержуючи з ним тісні звязки, влаштовує літературні дискусії і т. п. Заходами того гуртка зложено матеріали до української частини „Словянського Альманаха“, але і з тим виданням не поталанило. Австрійська прокуратура skonфіскувала альманах за розвідку Драгоманова про політичні пісні українського народу.

В тому ж часі віденська „Січ“ починає грати визначну роль в життю нашого студентства в межах тодішньої австрійської займанщини. Вона дає почин до першого зїзду галицької та буковинської молоді, що відбувся в Коломиї 17-ого вересня 1880 р. при участі представників усіх існуючих студентських організацій, яких тоді було чотири („Академічний Кружок“ і „Дружний Лихвар“ у Львові, „Союз“ у Чернівцях і „Січ“ у Відні). Проводив на тому зїзді голова „Січи“ Я. Окуневський. І на другому зїзді молоді (Коломия 1884 р.) віденська „Січ“ заступлена була своїми делегатами. Крім того січовики беруть живу участь у відомих мандрівках молоді, а головним організатором першої такої мандрівки (1883 р.) був саме Остап Терлецький. При цій нагоді й згадаємо, що підчас тієї мандрівки відбулася під проводом Терлецького тайна нарада в справі заснування центральної студентської організації, чи радше нелегальної студентської ексекютиви, однак з цього пляну нічого не вийшло. Та проте тодішні січовики своєю рухливістю здобули собі в колах краюї молоді загальне признание й велику пошану.

Був час, коли нашої „Січи“ загрожувала добровільна ліквідація. Сталося це в 1879 р., коли то під впливом поліційних переслідувань усієї молоді — народовців за соціалізм, а москвофілів за іреденту — в тих обидвох таборах поширилися дуже сильні консолідаційні настрої. Перше обєднання перевели обі групи у Львові, а за цим пішла й молодь у Відні, де ще 1878 р. поліція закрила була москвофільську „Р. Основу“ за висилку

одної нельояльної телеграми. Тут обидві сторони погодилися на тім, що разом заснують нове товариство „Молода Русь“, а після прийняття статутів властями — „Січ“ має сама розв'язатися. Але на щастя до розв'язання „Січи“ не прийшло, бо долішньо-австрійське намісництво не дозволило на заснування нової організації. Тоді частина москвофілів, між ними й пізніший провідник галицьких москвофілів Вол. Дудикевич, приступила до „Січи“ за ціну писання протоколів товариства етимологічним правописом. І отой етимологічний правопис в січових книгах, це й одинокий слід тієї угоди, яка довго не тривала, бо вже в 1881 р. москвофіли зі „Січи“ виступили, а рік пізніше заснували своє т-во „Буковина“.

На цьому місці зазначимо, що відношення січовиків до москвофілів і поляків — останні мали у Відні т-во „Огніско“ — були завжди в залежності від даного моменту. Кожний протиукраїнський виступ одних чи других, викликавав щось у роді „тактичного союзу“ з групою, яка під хвилю не була надто агресивна. Очевидно, за таке — скажимо — лявірування годі робити тодішнім січовикам докори, хоч робиться їх за те колишнє минуле цілком непотрібно ще нині, і то іноді з дуже поважної сторони. До гострого розриву між січовиками й москвофілами прийшло на вечерниціх, влаштованих 20. листопада 1883 р. в честь проф. Мікльошіча всіма словянськими організаціями. На тих вечерниціх представник москвофілів Вол. Дудикевич, тоді голова „Буковини“, виголосив таку обидливу протиукраїнську промову, що спровокував нею присутних на салі січовиків до різкого протесту. Вчинився великий заколот і страшна буча, гості порозбігалися, і так свято у честь великого ученого покінчилося прилюдним міжсловянським скандалом. На другий день управа „Січи“ порішила зірвати всякі зв'язки з москвофілами, про що й повідомила всі інші словянські товариства. Затеж дружнє було відношення січовиків до чеської, сербської та навіть російської молоді. Так нпр. в 1883 р. управа товариства дозволила користати з домівки „Січи“ сербській „Зорі“, а рік пізніше прийняла в комірне новозасновану організацію російських студентів-емігрантів.

До незвичайного оживлення в товаристві приходять за дволітнього головування Івана Курівця (1883—1885). Тоді „Січ“ двигается до тих вершин, на яких ми бачили її у кращих роках

першого десятиліття, а за часів д-ра Евгена Кобринського (1886/87)) товариство може повеличатися найкращими успіхами як щодо своєї діяльності, так і щодо кількості членів (52). З тодішніх прилюдних виступів товариства особливо величаво випало Шевченкове свято в 1884 р., на яке прибуло звиш 300 гостей та наспіло 40 привітних телеграм. В 1885 р. влаштовано ще вечерниці в честь Костомарова. Припадаючі незабаром 20-ті роковини заснування товариства задумують січовики відсвяткувати виданням окремої пропам'ятної книги, а коли це виявилось неможливим, виданням короткої історії „Січи“ і праці Терлецького про розвиток української літератури в Галичині. На жаль і цього наміру не вдалося зреалізувати, так, що роковини пошановано лише ювілейним концертом і спільним комерсом при участі 200 осіб.

Духовим провідником тодішньої „Січи“, може більше ніж передтим, був знову Остап Терлецький. Втративши задля свого політичного процесу посаду бібліотекаря при віденському університеті, він опинився на становищі приватного секретаря кн. Ліхтенштайна, жертвуючи весь свій вільний час січовій громаді. Майже кожного дня в пополудневих або вечірніх годинах можна було його застати в домівці товариства. Тут він з правдивою самопосвятою піклується січовою бібліотекою, якої він був головним творцем та впорядчиком, дає молодшим товаришам поради в студіях і приватній лектурі, заводить розмови на культурні й суспільні теми, словом — стає душею тодішнього січового гуртка. Дотогож небуденні особисті прикмети Терлецького, його тактовність у поведінці, незвичайно лагідна й отверта вдача, а далі велика толерантність і товарискість — все те причиняється до приєднання йому симпатій в кожного, хто тільки раз опинився в його оточенні. Тим-то й вплив Терлецького на вироблення й оформлення світогляду тодішніх січовиків був незвичайно сильний. І хоча з тієї школи не вийшли піоніри соціалізму, як цього бажав собі Драгоманів та може й дехто інший, хоч сам Терлецький за цим ніколи не побивався, то всетаки вона дала галицькій землі цілий ряд визначних діячів, що впродовж свого пізнішого життя остали послідовними демократами і вільнодумцями. Як найбільше маркантних представників того покоління віденських січовиків, що в першій половині 80-их років, так

сказатиб, виховалося під безпосереднім впливом Остапа Терлецького, згадаємо покійних вже нині д-ра Івана Курівця і д-ра Ярослава Окуневського.

Той постійний зріст „Січи“, що зазначувався у 80-тих роках, не трівав довго. І знову була це зверхня, політична хуртовина, що нагло перервала розвиток товариства й спричинила новий його упадок. Маємо на думці новий політичний напрям в Галичині, т. зв. нову еру, тобто політику угоди українців з поляками, започатковану 1890 р. частиною народовецької партії. Більшість січовиків різко осудила ту політичну лінію, яка українцям не давала майже нічого, затеж полякам мала забезпечити політичну гегемонію в Галичині. Опозиційний рух віденської „Січи“ скоро поширюється в краю, на що новоерівська меншість товариства відповіла неплаченням вкладок, а далі виступленням зі „Січи“ та заснуванням свого окремого товариства „Громада“ (1891). Одночасно з тим розколом віденські новоерівці повели проти „Січи“ живу часописну кампанію в краєвій народовецькій пресі, представляючи товариство якимось збіговищем неробів. Опущені своїми, ішли січовики зі союзниками на часі, тобто з москвофілами, що теж гостро виступили проти нового політичного курсу. До такого наближення спонукав нашу „Січ“ ще й конфлікт, який вона саме в тому часі мала з польським т-вом „Огніско“, з приводу якого польська преса й собі накинута мокрим рядом на січовиків, помагаючи таким способом новоерівцям руйнувати віденську „Січ“. Правда, угодові тенденції скоро виявилися наскрізь нереальними, й новоерівські провідники сами зліквідували свою політику, але в рядах розколої та розгаряченої молоді ще довго не могло бути мови про об'єднання. Відбилося це не тільки на новій „Громаді“, що ледви животіла, а згодом так і завмерла, але й на старій „Січи“, в якій всі ті події викликали загальне пригноблення й великий упадок духа. Особливо дошкульно далися відчуті товариству матеріальні труднощі, задля яких його діяльність на короткий час значно підупала.

Та не проминуло ще гаразд одно лихо, а вже прийшов новий удар. На „Січ“ упало підозріння, що деякі її члени брали участь в добре відомій демонстрації проти митрополита Сембратовича на віденському північному дворці. Справа викликала великий розголос, поцікавився нею особисто цісар Франц Йосиф I. Дня

15. червня 1893 р. поліція перевела в „Січі“ основну ревізію і після короткого та ще дотого безуспішного слідства розв'язала товариство 27. червня 1893 р. Але цим разом січовики не далися. Управа товариства внесла відклик проти того розпорядку, а за допомогою наших парламентарних послів, головно през. Юліяна Романчука і д-ра Теофіля Окуневського, вдалося вв'язати його уневажнення. Дня 31. грудня 1893 р. товариство відновлює свою діяльність, після піврічної, примусової перерви.

Та і в тій добі існування товариства, віденська „Січ“ не переставала бути звязковим між австрійськими та російськими українцями. Не було тоді мабуть ні одного українця, що переїздяючи через Відень, не заходивби у „Січ“ з порученням від давних знайомих і не знайомився із січовою громадою. Імя товариства було добре відоме в найширших колах галицького й придніпрянського громадянства. Дружні взаємини вязали січовиків з родиною Озаркевичів, особливо з Наталею Кобринською, яка під впливом розмов з О. Терлецьким написала свої обидва перші твори „Пані Шумінська“ і „За ддя кусника хліба“ і їх на „Січі“ вперше читала. Незвичайно сердечні відносини вязали січовиків зі сестрою Драгоманова, письменницею Оленою Пчілкою, а далі з її дочкою, Лесею Українкою, що лікуючись в початках 1891 р. у Відні, мимо важкої недуги бувала в „Січі“ майже щоденним гостем і на пращання дарувала товариству вишивані рушники. Щиро турбувалася січовим товариством Оріся Антоновичівна й багато, багато інших, що на коротший чи довший час попадали у Відень. Тривали тоді та ще пізніше сердечні звязки з деякими визначними діячами, як ось з Драгомановим, затеж перервалися вони з київською Громадою, що побиваючись за „нову ерою“ та надаремно виславши на втихомирення січовиків проф. В. Антоновича, не могла їм забути їх опозиційного становища. Отак мале й непомітне по собі студентське товариство було наче тим острівцем у чужому морі, до якого всі радо причалували та на якому одні одних пізнавали.

Добру славу мала „Січ“ не тільки між своїми, але й між чужинцями. Шукали тоді в тій „Січі“ моральної підтримки переслідувані чужою владою і тровлені своїми добрими людьми польські соціалістичні діячі, як от Гнат Дашинський, Софія Дашинська-

Голінська та інші, з яких деякі в наших часах так ганебно записалися в пам'яті західно-українського громадянства. Користали тоді і пізніше з гостинності віденської „Січи“ також російські політичні емігранти.

Та зі зростом і закріпленням організаційного руху в Галичині віденська „Січ“ поступенно тратить своє передове становище, добуте їй в часах Терлецького. Згодом, вже при кінці 80-их років, вона перестає відігравати провідну роль також і в житті галицької молоді та сходиться до ряду льокальної студентської організації. Все таки і так „Січ“ добуває собі помітного репрезентативного місця, а іноді, хоча вже тільки переходно, доходить до значіння передового студентського товариства.

„СІЧ“ ЯК ЛЬОКАЛЬНА ОРГАНІЗАЦІЯ

В 90-их роках товариству доводиться переживати важку внутрішню кризу. Крім згаданої вже партійної суматохи і прикрої несподіванки зі сторони поліції, складаються на це ще інші обставини, теж зовнішні і від членів товариства цілком незалежні. Найважливіша з них — це заснування на львівському університеті медичного факультету, подія, що багатьох студентів відтягає від студій у Відні, а тимсамим і нашої „Січи“ забирає головний контингент її членів, якими в більшості майже завсіди були саме медики. Некорисно на стан товариства впливає теж скасування у Відні 1893 р. українського семінара, т. зв. Барбареум, питомці якого в критичних хвилинах підпомагали „Січ“, навіть тоді, коли духовні влади забороняли їм вступ до цього товариства. Все те підриває самі основи існування „Січи“ і доводить до того, що з початком шкільного року 1893/94 вона починає діяльність з 11-и членами! Був це момент найнижчого чисельного стану віденської „Січи“ за весь час її існування аж до наших днів. І не важко собі уявити, яка могла бути ота діяльність в таких умовинах. Деякі з того невеличкого і зневіреного гуртка дораджували тоді розв'язати „Січ“, інші думали про об'єднання з „Громадою“, що теж ледви животіла, ще інші покидали взагалі цікавитися судьбою товариства.

І треба було аж двох років великих зусиль, щоб якось щасливо пережити ці часи хвилевого занепаду. До підйому духа й оживлення в товаристві причинився тоді найбільше Іван Бережницький, голова „Січи“ в 1894/95 р., який в тому напрямку не щадив

ні труду ні часу. І головню його заходами в товаристві знову починаються правильні сходи членів, а час до часу є змога і влаштувати якісь вечерниці або скромне свято. Управа товариства подбала теж про впорядкування січової бібліотеки, досить нарушеної попереднім розладдям, а далі навіть про відчити й реферати, на які приходили й члени інших словянських організацій. Між тодішніми прелегентами в „Січі“ бачимо д-ра Василя Щурата, д-ра Мирона Кордубу, Романа Сембратовича, д-ра Евгена Левицького та інших відомих в нас опісля письменників, учених і політиків. В звязку з такою діяльністю зростає серед січовиків зацікавлення до літературних та наукових справ так, що незабаром (1896 р.) в товаристві основуються два гуртки: літературний під проводом поета Сильвестра Яричевського і правничий під кермою д-ра Е. Левицького. Збільшується теж і чисельний стан товариства, який доходить майже до 30 членів і на тій висоті, за виїмком 1900/1 р., остає аж до часів сецесії, щоб опісля зрости ще більше.

Незвичайно живо відгукується тодішня „Січ“ на всі важніші події. І так нпр. товариство бере участь у спільному словянському концерті в користь жертв жахливого землетрусу в Любляні (18. травня 1895 р.) і займається переведенням збірки на ту ціль. На першу вістку про смерть Драгоманова управа „Січі“ запоряджує для всіх членів чотиротижневу жалобу, а згодом товариство влаштовує величаву академію, присвячену памяти свого незабутнього опікуна.

Впоряд з тією діяльністю в „Січі“ йде жива підготовка до гідного відсвяткування 30-тих роковин заснування товариства. Справа це не легка, бо січовики задумали велике діло — видати з тої нагоди окрему пропамятну книгу і таким способом здійснити мрію багатьох своїх попередників. В тій цілі утворено окремий редакційний комітет, що занявся збіркою матеріалів, затеж управа товариства заходила коло роздобуття необхідних грошових фондів. Завдяки тій підготовці в ювілейному році появилсь перший „Альманах Січі“²⁾, а крім того влаштовано ювілейну вечірку.

²⁾ „Січ“ — альманах в память 30-их роковин основанія товариства „Січ“ у Відні — коштом і заходом товариства, Львів 1898 р., стор. 244 малої вісімки. До редакційного комітету належали: д-р М. Кордуба, С. Яричевський і Р. Сембратович.

Роки 1894—1897 творять цікавий виїмок щодо відношення „Січи“ до інших словянських організацій. Коли в попередніх роках те відношення підлягало водно великим змінам від одної скрайности в другу і „війна“ з одними викликувала „союз“ з іншими, то тепер настала доба загального замирення на всіх фронтах, до москвофільської „Буковини“ і польського „Огніска“ включно. — Члени „Буковини“ брали участь у всіх виступах „Січи“, приходили греміяльно на січові відчити і пильно користали із січової читальні та бібліотеки, зате січовики заходили до „буковинців“, особливож на їх Свят-Вечір, а на зборах „Буковини“ представник „Січи“ мусів бути обовязково. Рівнож і з „Огніском“ піддержувано товариські звязки. Словом, були це часи всесловянської ідилії і зловісного спокою перед великою бурею.

І справді буря прийшла. Викликали її ославлені баденівські вибори в 1897 р., що потрясли всім нашим громадянством і спричинили голосний протест проти варварських вчинків тодішньої австрійсько-польської влади. Запротестували теж у віденському парляменті українські послы, та коли прийшло до голосування над внесенням недовіря для уряду, то виявилось, що крім українців заявили за ним німецькі соціал-демократи, а зі словян тільки один словінець. Зокремаж усі чеські послы, на яких українці числили, голосували за урядом або абсентувалися і таким способом допомогли перемогти опозицію. Після такої подвійної лекції всесловянського братерства, яку українцям дали отак одночасно поляки та чехи, серед нашого громадянства, головнож в колах молоді, щораз частіше почали відзиватися критичні голоси. Замість безвиглядного хитання між слов'янами, які майже без виїмку найшлися в одному протиукраїнському фронті, пропаговано наближення до німців, сподіючися добути в демократичних німецьких колах сяку-таку підтримку. Речником того нового курсу в „Січи“ був пок. Роман Сембратович, відомий опісля публіцист і редактор місячника „*Ruthenische Revue*“ (пізніше „*Ukrainische Rundschau*“). Безпосередню притоку до зірвання зі слов'янами дав чесько-німецький спір у справі ношення студентських відзнак на університеті у Празі, який довів до заколотів також на університеті у Відні. На довірочних сходах української молоді, відбух у тій справі дня 7. люня 1898 р., більшість січовиків заявила за німцями, осуджуючи одночасно брехливе слов'яно-

фільство поляків і чехів. Ухвалені в тому напрямку різкі постанови сходилин оповіщено в своїй та німецькій пресі, де вони були живо коментовані. „Січ“ зірвала тоді не тільки з поляками і чехами, але і з москвофілами, що проголосили солідарність з першими. Цим разом товариство заборонило москвофілам вступ до свого льокалю і зліквідувало з ними всякі звязки, яких ніколи більше вже не відновлено. Одначе головної своєї мети, наближення до німців, цей рух тоді не досягнув, через що „Січ“ опинилася між двома протилежними таборами.

Така нагла зміна політичних поглядів не відбулася без деяких суперечок у самому товаристві, бо частина січовиків не погоджувалася з новим напрямком. Одначе до різких виступів з цього приводу не дійшло. Більший заколот в товаристві викликала незабаром після того інша подія, спричинена простим непорозумінням. Підчас свята в 50-ліття скасування панщини прийшло на Замку у Львові до бурхливого конфлікту між українською молоддю і москвофілами. Віденська „Січ“, на основі неточних відомостей про цю справу, висилає телеграму проти молоді. Це викликало у львівській пресі цілу низку лайок на „Січ“, а в самому товаристві внутрішню кризу, яка довела навіть до уступлення тодішнього голови д-ра М. Кордуби.

Упродовж кількох дальших років сили товариства значно слабнуть. Причинилася до того головню та обставина, що „Січ“ перестає тоді бути самотнім українським товариством у Відні. Ще 1896 р. утворюється тут робітниче т-во „Родина“. Старше громадянство, за почином д-ра Олександра Кулачковського, оснóвує небагом своє касинове т-во „Кружок Земляків“ (перемінене після війни на т-во „Українська Бесіда“), повстає теж соціалістичне робітниче т-во „Поступ“ (тепер „Єдність“), а далі читальня „Прогресу“, „Кружок Техніків“ та інші. З огляду на такі змінені обставини виринає думка, щоб „Січ“ перемінити на чисто студентське товариство, яким вона фактично й була від самого початку. Багато дебатовано над тим проектом, але кінець-кінців лишилось усе при старім, головню тому, щоб з невеликого числа членів не втратити ще й не-студентів.

Кризу товариства поглиблює нова фаза боротьби „ембріонів“ зі „старшими“, що в 1897 р. спричинила уступлення тодішнього виділу (д-р Олекса Петровський), відтак була дещо притихла, а

тепер вибухла з подвоєною силою. Але коли нарешті „ембріони“, очевидно вже постарівшись, дійшли до „влади“, то виявилось, що навіть найкращі наміри одиниць не завжди вінчаються бажаними успіхами. Розчарувався в своїх надіях навіть сам провідник „ембріонів“, д-р Іван Семанюк (відомий опісля під літературним іменем Марко Черемшина), який, ставши головою „Січи“, не багато міг причинитися до поліпшення тих невідрадних відносин. Були в тій боротьбі, окрім особистих, безумовно також моменти політичні, як відгомін тодішньої партійної ферментації в Галичині, та на жаль для їх висвітлення не маємо ніяких даних.

В таких умовах годі було й думати про якусь ширшу діяльність. Навпаки, стан „Січи“ ще й погіршується через загальну байдужність і товариство в 1900/1 р. має тільки 14 дійсних членів, хоча наших студентів у Відні було тоді значно більше. Тому й не диво, що всі сили того невеликого гурта витрачаються на вдержання домівки товариства, що при такій кількості членів цілком не легка справа.

ВІД СЕЦЕСІЇ ДО ВІЙНИ (1901—1914)

Гасло боротьби за український університет у Львові, вигнене на зїзді молоді ще в 1899 р., причинилося незабаром до великого оживлення всіх наших студентських організацій, між ними й віденської „Січи“.

Вже осінню 1901 р., з приїздом до Відня нового гурта студентів, Теофіля Меленя, Михайла Лозинського, Романа Перфецького та інших — настає в „Січи“ й новий рух. На першому пляні поставлено очевидно університетську справу. Товариство влаштовує цілу низку довірочних нарад, прилюдних зборів, рефератів і відчитів в ціли спопуляризування університетської акції на віденському терені. Найкращим успіхом увінчалось велике прилюдне віче, влаштоване 25-ого листопада 1901 р., на якому було присутних звиш 300 осіб, між ними багато чужинців і майже всі наші парламентарні послы.

Це оживлення степенується з загостренням університетської боротьби у Львові й доходить до вершин з приїздом великої групи львівських сецесіоністів (12. січня 1902 р.). Вже саме бурхливе прийняття, яке січовики й наша віденська колонія зготовили сецесіоністам перед Північним двірцем (на двірць поліція їх не

допустила), мало характер прилюдної маніфестації. Зараз же основується окремий комітет для пропаганди університетської справи, ради скріплення вже передтим започаткованої акції. Мимо перепон зі сторони поліції, яка не дозволяє на прилюдні виступи в цій справі, відбуваються численні віча під фірмою загальних зборів „Січи“ (нпр. велике віче 4. лютого). Але після ще двох зборів, 6. березня і 11. квітня, та після відкликання сецесії ця гарячкова діяльність припинилася.

Для самої „Січи“ сецесіоністи великої користи не принесли. З трьох соток сецесіоністів, що приїхали до Відня, тільки незначна їх частина вписалася до товариства, а ще менша в товаристві працювала. Воно по часті і не дивно, коли зважити, що всі вони були свято переконані про скору перемогу університетської акції і тріумфальний поворот до Львова, тим-то і в січову роботу надто не втягалися. І добре сталося, бо всяка організаційна праця вимагає постійності, а міжтим подавляюча більшість сецесіоністів вже з кінцем літнього семестра виїхала з Відня, щоб ніколи вже туди не вернути. Все таки деякі з них остали і значно скріпили проріджені ряди віденських січовиків, передаючи їм і свої бадьорі настрої.

Впоряд з університетською акцією, ще під час сецесії, товариство працює теж в інших напрямках. Особливо гарно розвивався „Науковий Кружок“, що за пів року влаштував 20 відчитів, а далі січовий хор, який часто виступав не тільки в українських, але і в чужих, словянських організаціях. З прилюдних свят незвичайно величаво випав Шевченківський концерт, влаштований 21. лютого 1902 р. в одній з найкращих віденських саль, у Ронахера, в якому брав участь відомий співак М. Менцінський. Управі товариства багато уваги присвячують теж налагодженню внутрішнього діловодства та впорядкованню бібліотеки, особливо ж за головування Романа Перфецького (1902), який і започаткував ту реорганізацію.

Цей видатніший розвиток „Січи“ триває ще й після сецесії, але вже не довго. Внутрішні невзгоди, головню боротьба між соціалістами й народовцями, т. зв. боротьба світоглядів, а далі особисті суперечки знову ослаблюють товариство. У звіті голови на загальних зборах 1904 р. читаємо, що товариство успішно не розвивалося, а саме задля непорозумінь між товаришами, частих

змін управи, а далі задля викликаних тим матеріяльних клопотів. І тільки з тих причин не появився альманах „Січи“, намічений в 35-ліття заснування товариства. Згодом розстрій в товаристві змагається ще більше й зимою 1904/5 р. доходить до стану цілковитої анархії, що потягає за собою уступлення цілого тодішнього виділу. В звязку з тим зростає матеріяльна скрута „Січи“, яка два рази, літом 1905 р. і в 1906 р., мало що не довела до ліквідації товариства. Тоді то виринула була думка, ратувати товариство продажню цінніших книжок зі січової бібліотеки, і хто знає, чи не булоб дійшло до того, якби деякі старші громадяне, головню тодішні послы Юліян Романчук та Василь Яворський, не подали „Січи“ помічної руки. Але ті критичні хвилі мали теж і свої добрі наслідки — вони спонукали січову громаду до творчої праці над загроженим товариством.

До значнішого оживлення приходить в товаристві від осені 1906 р., коли то за часів головування незвичайно тактовного Омеляна Бачинського злагіднюються не тільки особисті непорозуміння, але й політичні. В тій спокійнішій атмосфері „Січ“ поволи приходить до себе. Щораз частіше відбуваються сходини членів товариства з рефератами, а незабаром основується осібний науково-літературний кружок, що під проводом Остапа Грицяя влаштовує цілу низку відчитів, здебільшого на тему нових літературних напрямків. Щиро займаються тодішні січовики також іншими українськими організаціями у Відні, особливож робітничими, а для робітничої молоді уряджено в „Січи“ окремі курси, як нпр. курс українознавства ведений Богданом Чайківським і лекції бухгалтерії зорганізовані Амброзієм Березовським.

Внутрішнє життя „Січи“ стоїть далше під знаком боротьби світоглядів. Міряються зі собою дві групи січовиків: народовецька більшість і опозиція, зложена зі симпатиків лівих галицьких партій, здебільшого радикальної. Опозиція, хоча чисельно значно менша, була добре зорганізована та однодушна у своїх виступах і тому нераз тріумфувала над більшістю. Живу картину тих обидвох груп та їх дужання змальовує нам на сторінках оцього збірника у своїх цінних споминах один з активних сучасників, д-р Лука Мишуга, до яких ми й відсилаємо шановних читачів. Тут підкреслимо тільки, що й серед тої більшости нуртували дуже сильні опозиційні настрої, що — попри такт

Омеляна Бачинського, а пізніш інших провідників — впливало на злагіднення тієї боротьби світоглядів. Тим і оправдується те, що радикальна меншість дуже часто приходить до керми в товаристві. Це відношення сил не змінюється аж до самої війни, притім і форми тої партійної боротьби остали надалі наскрізь товариські та культурні.

Живо відгукується тодішня „Січ“ на всі актуальні події дня. В 1907 р. заходами товариства, відбулося величаве віче в справі відомої голодівки українських студентів у львівській тюрмі, в тому ж часі січовики разом з іншими слов'янами протестують на окремих зборах проти денаціоналізаційного режиму на Мадярщині і т. п. У зв'язку з цим оживленням зростає теж і чисельний стан товариства, яке в 1908 р. гуртує вже 83 членів, та ще й з року на рік то число збільшується. І знову виринає думка, щоб товариство перемінити на студентську організацію, але всі заходи „Січи“ в тому напрямі розбиваються об спротив австрійських властей.

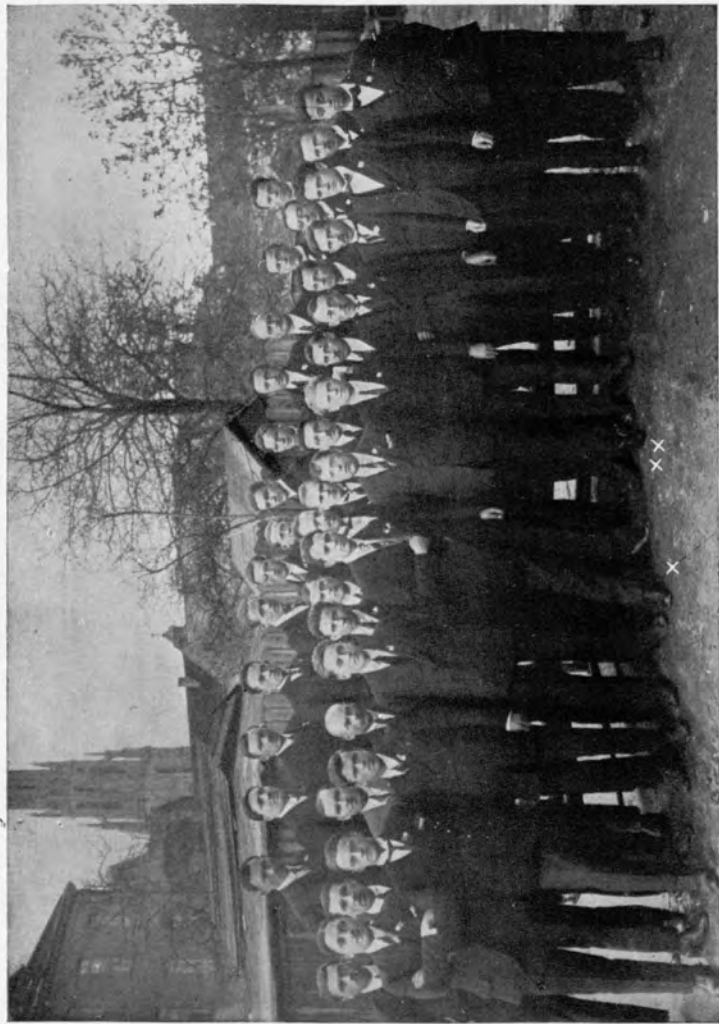
В досить зрівноважених, хоча ще й не цілком сконсолідованих відносинах зустрічає січова громада 40-ліття заснування свого товариства, влаштовуючи з цього приводу скромний, але духом сердечности овіяний комерс. Крім того заходами товариства та під редакцією д-ра Зенона Кузеля й Миколи Чайківського появилася нова пропам'ятна книга, другий альманах „Січи“³, в якому поруч цілої низки наукових і літературних праць уперше зібрано начерки історії майже всіх існуючих тоді наших студентських організацій.

Багато уваги присвячують січовики бібліотеці товариства, яка ще з часів Остапа Терлецького була гордістю віденської „Січи“. Та прийшлося попрощатись з великою частиною того скарбу. При реорганізації книгозбірні Романом Індишевським у 1906 р. перемогла думка, щоб усі цінніші книжки передати Науковому Т-ву ім. Шевченка у Львові, де вони моглиб краще придатися, ніж у студентському товаристві, що зійшло на становище льокальної організації. Кермуючись тим, тодішні січовики передали згаданому товариству частину цінних книжок у 1906 р.,

³ „Січ, альманах в пам'ять 40-их роковин основання товариства „Січ“ у Відні“ —, зібрали й видали Д-р Зенон Кузеля і Микола Чайківський, Львів 1908, стор. XII + 538.

а відтак ще в 1908 р., одержуючи зате в обмін деякі його видання. Крім того іншими висортованими книжками або дублетами підпомогла „Січ“ бібліотеки наших віденських організацій. Січовики, заняті організаційною працею у своїм та інших українських товариствах, не багато мають часу на піддержування звязків з чужонаціональним студентством. Відносини до словян, з якими наладжено контакт ще підчас сецесії, доволі офіційального характеру, за виїмком новозаснованого польського поступового т-ва „Spójnia“, яке часто і радо користало з домівки „Січи“ (1908). Делегати „Січи“ заходили на збори польських робітничих організацій і були присутні на зїзді польської закордонної молоді. Затеж ніяких звязків не відновлено ні з москвофілами, ні з „Огніском“. Якось забулася і справа наближення до німців. Що більше, в 1909 р. січовики заявляються за оснуванням італійського університету в Трієсті, тобто підбирають в тій справі становище, протилежне німецькому.

Тимчасом „Січ“ зростає з року до року, притім до товариства прибувають теж перші наші студентки. Згадаємо тут імя студ. мед. Іванни Фільц, першої жінки, що ввійшла до управи товариства, бо і та подія викликала була деяку опозицію (1909). Згодом січовички виявили себе в організаційному життї цілком не гіршими від січовиків, а підчас війни були хвилини, коли саме на них спочивав майже весь тягар праці в товаристві. Та проте головою віденської „Січи“ жінка ні тоді, ні взагалі ніколи досі не була, але не можуть тим похвалитися теж інші студентські організації. В життї студентських товариств, наших і чужих, відомий нам тільки один такий випадок, про який тут і згадаємо, бо він всетаки гідний уваги, хоч і до віденської „Січи“ не відноситься. Ота незвичайна честь належить т-ву „Січ“ у Грацу (Стирія), де короткий час, в перших місяцях 1914 р., головою товариства була пок. Софія Галечко. Була це дуже енергійна і підприємчива жінка, з великим організаторським хистом, а притім з незвичайно живою та буйною уявою — прикмети, які рідко коли ходять в парі. Але мимо того і проти неї счинилася була опозиція, а коли весною 1914 р. прийшло в Грацу до обєднання між „Січю“ і товариством січових сецесіоністів „Україною“, заснованим ще 1913 р., то в договорі поміщено тайну клявзулю, що жінка не може бути головою „Січи“. На тій клявзулі обстоювали головнo члени „України“, що не

Січовий хор у 1924 р.

Посередині диригент Іван Охримович (х), впорядчик хору Іван Школьник (хх).

тільки пропагували гасло четверної абстиненції, але й були, бодай тоді, завзятушими антифеміністами.

Але вернім до віденської „Січи“. В 1910 р. товариство поновляє заходи щодо зміни статутів і нарешті після безчисленних відкликів (справа опинилася аж в міністерстві!) влада затверджує новий статут дня 3. квітня 1911 р. Від тої пори „Січ“ являється студентською організацією також формально. Офіційна назва товариства звучить „Товариство українських студентів Січ“, але її ніхто не вживав і не вживає, бо загально прийнялась більш популярна назва „Українське Академічне Товариство Січ“. З постанов нового статута помітна є стаття про припинання членів, яка приналежності до товариства не робить вже залежною від австрійського горожанства, як це було передтим. Гідна уваги є теж інша постанова, якої ухвалення було проявом тодішніх демократичних настроїв. Маємо на думці прославлений § 9. січового статута, який членам товариства забороняв брати участь у двобоях та аж до наших часів давав притоку до частих конфліктів, бо в „Січи“ бували й прихильники давніх т. зв. лицарських традицій. В крайньому випадку вони радили собі в той спосіб, що перед двобоєм виступали з товариства, а по якомусь часі вписувалися наново.

З прийняттям нових статутів у товаристві починають основуватися фахові гуртки, або т. зв. секції. Першою секцією стає „Земля“, гурток студентів земельної школи, що ще в 1908 р. зорганізувався в окреме товариство, а тепер приєднується до „Січи“. Як чергова фахова секція повстає 1912 р. гурток медиків, а рік пізніше основується т. зв. секція експортівців, тобто гурток студентів високої торговельної школи (тоді експортова академія). Завданням тих гуртків є дбати про фахове формування своїх членів, давати їм поміч у шкільних підручниках і скриптах і т. п.

В тій атмосфері творчої праці починає розвиватися й умовне життя. В 1911 р. основується „Научний Кружок“, в якому живу діяльність розвинули Кость Кисілевський, Остап Гамерський, Нестор Гаморак та інші. Вже в перших місяцях свого існування той гурток влаштував у товаристві 17 відчитів, а крім того сходини, присвячені пам'яті Л. Толстого. Осібний гурток січовиків, що опісля уконституувався під назвою „Просвітно-організаційний Кружок“, розвиває в тому ж часі живу відчитову акцію в робітни-

чих товариствах „Поступ“ і „Родина“. З інших виступів тодішніх січовиків згадаємо величаве свято в 50-ліття смерті Шевченка, влаштоване разом з іншими віденськими товариствами, і жалібні сходи 2. липня 1911 р. в перші роковини смерті Адама Коцка.

Однак до найсвітлішого розвитку дійшло товариство щойно в двох останніх передвоєнних роках, тобто від 1912 до 1914 р. Тоді то наша „Січ“ розвинула подивугідну, всебічну діяльність, досягнула найвищого досі щабля організаційної справності, а життя в товаристві вдаряло приспіненим живчиком. Крім зазначених вже гуртків успішно розвиваються і працюють ще й новозасновані, як нпр. „Просвітно-організаційний Клуб“, „Драматичний Гурток“ та інші. На незвичайно високому рівні стоїть тодішній січовий хор „Бандурист“, який своїми виступами добув собі признання навіть такого вибагливого знавця співу, як Модест Менцінський. Кожний з тих гуртків має свою окрему ділянку праці, і власне та доцільність у методах організаційної роботи являється характеристичною ознакою тодішньої „Січі“.

Вузькі рамці цієї статті не дають нам змоги приглянутись точніше діяльності всіх тих гуртків. Тому згадаємо лише про найважливіші, а саме „Просвітно-організаційний“, „Научний Клуб“ і „Статистично-інформаційну Комісію“. І так перший влаштував у 1912/13 р. в різних українських організаціях 46 відчитів і курс українознавства для української ремісничої молоді, а в наступному році 23 відчити і курс німецької мови для нашого робітництва, ведений Лукачем, з якого скористало 40 осіб. Заходами того ж гуртка закуплено великий скіоптikon до висвітлювання рисунків і діаграм при відчитях. По кільканадцять відчитів кожного року влаштовує теж „Научний Клуб“, але ті відчити, як рівнож численні наукові екскурсії призначені були для січовиків. В цілком іншому напрямку працює новозаснована „Статистично-інформаційна Комісія“, це щось в роді економічної експозитури „Січі“. Вона веде скромну позичкову касу, кооперує часописи й журнали, розпродує добродійні марки „Рідної Школи“ й переводить усі принагідні збірки, як нпр. на пам'ятник Шашкевича, на ювілейний фонд Франка та на інші цілі.

Помітна подія в житті тодішньої „Січі“ це заснування „Клуба ім. Драгоманова“, в якому гуртувалися січовики соціалістичних та радикальних переконань в цілі „образування своїх

членів у всіх областях науки, а головню в суспільно-політично-економічній“, як зазначено в правилнику того кружка. Установчі збори гуртка відбулися 30. травня 1913 р., першим головою вибрано Володимира Юринця. Кружок влаштував до кінця року 8 відчитів, а в слідуячому, до війни, 2 відчити і свято в честь Михайла Павлика. Мимо невеликого числа членів, усього кільканацять, вплив цього кружка в товаристві був дуже сильний. Та проте про загострення політичних суперечностей в „Січі“ не приходитьсь говорити й тоді, бо товариство стоїть на становищі станової студентської організації, а партійно активніші одиниці находять собі поле до вдячної праці в тих нестудентських товариствах, які відповідають їх політичним переконанням.

Відгукується тодішня „Січ“ на всі важніші справи загально-студентського чи громадського характеру. Делегати товариства беруть участь у всеукраїнському студентському зїзді у Львові (1913), у відкритті львівського „Національного Музею“ і в ювілейному святі Франка. З чужих справ помітна є резолюція т-ва за оснуванням другого чеського університету (1913). Уважно прислуховуються січовики теж до політичних подій і забирають щодо них голос, як нпр. велике віче з приводу мармароського процесу (26. січня 1914 р.). Ще в осені 1913 р. січовики організують у Відні „Стрілецьку Дружину“, тобто один із тих перших військово-руханкових гуртків, що незабаром мали стати основою легіону Українських Січових Стрільців. Задля політичної орієнтації товариство постаралося навіть про політичних дорадників зпоміж наших парламентарних послів, як про це довідуємося з річного звіту голови Михайла Білика. З тих політичних інформаторів найбільшим довірям січовиків, тоді і пізніш, тишився д-р Евген Левицький, один з ідеологів т. зв. опозиційної групи національно-демократичної партії. З того часу між тою групою, що гуртувалася біля президента д-ра Петра Петрушевича, і січовиками настає ідейне зближення, яке не остало без впливу на деякі пізніші виступи віденської „Січі“.

Своєю всесторонню діяльністю тодішні січовики добувають товариству загальне признание і щирі симпатії віденської колонії. Особливож щиро відноситься до „Січі“ українське робітництво у Відні, якого делегати завсїди приходять на загальні збори товариства. А самі збори „Січі“, які задля великої кількості членів

відбуваються у винаймлених на це окремо салях, стають важливою подією в житті віденської колонії і стягають рік-річно численних гостей, між ними наших визначних політичних і культурних діячів. Тодішня „Січ“ зберегла свою давню популярність не тільки в Галичині, але й на Придніпрянщині. Українці з б. Росії, які переїздили через Відень або попадали туди на довший побут, обов'язково заходять в нашу „Січ“. В лютні 1914 р. знайомиться з товариством академик Федір Корш, якому січовики влаштували щирий прийом.

Бурхливі військові події переривають той світлий розвиток „Січи“, і в один мент ставлять товариство віч-на-віч з цілком зміненими умовами і новими завданнями. Все-таки і за тих кілька років спокійнішого розвитку віденська „Січ“ встигла вже видати нашому громадянству цілий ряд вмілих організаторів і совісних працівників, які не заломили ані не заклали рук і в часі всіх пізніших змін і перемін.

ВОЄННІ РОКИ, СІЧОВА ПРЕДЕНТА (1914—1918)

Годі уявити собі більшого спустошення в колі організаційного життя, над те, що його у всіх товариствах викликала світова війна. А вже найбільше потерпіли організації молоді, яку молох війни відірвав від шкільної лавки та яка раптом, не очунявши гаразд, як і коли це сталося, замість книжки побачила у своїх руках смертоносну зброю. Опустили й завмерли студентські товариства, а коли тут і там траплялися гуртки, що намагалися підхопити увірвану нитку і прясти її далі, то була це даремна, сизифова праця. Війна була сильніша від усіх тих намагань. Жертвою воєнних подій стала й наша віденська „Січ“... А коли й мимо того вона встоялась проти всіх супротивних хвиль, так це сталося знову завдяки воєнним обставинам. Виїмкові умовини воєнного буття, яких не знали попередні покоління і не знають теперішні, витиснули своє тавро доривочности й випадковости на всій тодішній діяльності „Січи“. І ще довго після війни товариство не дійшло до зрівноваження від наслідків тої хуртовини, що грянула в липні 1914 р.

Хоча вже кілька років перед війною політичні відносини були дуже напружені, проте сам вибух війни прийшов для загалу несподівано, як грім з ясного неба. В ту пору січовики відпочивали

вдома на феріях, а домівка товариства, як звичайно в тому часі, була замкнена. Тимчасом уже в липні проголошено мобілізацію, більшість молоді опинилася в австрійській армії, деякі пішли добровольцями до Українських Січових Стрільців, а небавом Галичина й Буковина стали тереном завзятих боїв. Хто в таких обставинах мав час або й охоту думати про студентське товариство, та ще й десь там на далекій чужині? Але невдовзі стало й воно в пригоді. Між тисячами українських збігців з Галичини й Буковини, яких гнали на захід воєнна хуртовина, страх перед засланням в Сибір, або перед австро-мадярськими воєнними судами — між тисячами тих утікачів було й багато студентів, що задля молодого віку або з інших причин не мусіли повнити військової служби. Десятки тих студентів-збігців попали у Відень, який став тоді осередком нашої воєнної еміграції, а тут і застали готову вже організацію, саме нашу „Січ“, полишену й опущену старими членами.

Не легко прийшлося відновляти діяльність товариства. З давніх членів, а було їх перед феріями 126, вернуло не більш десяти, в тому числі тільки двох виділових. Про нормальне функціонування товариства не могло бути й мови, бо ані виділу, ані загальних зборів не можна було скликати. Ба! січові шафи з протоколами й документами були позамикані, а виділові, в яких були ключі, не вернули. В тих виїмкових обставинах ніхто не оглядався на формальности. Управу доповнено зпоміж новоприбулих студентів не-січовиків, шафи відчинено без ключів, а далі зачалось припинання нових членів, воєнних збігців.

Перші „воєнні“ збори товариства, що відбулися щойно 15. грудня, носять теж усі признаки того виїмкового часу. Майже всі січовики — це щойно прийняті новики, що опинилися у віденській організації лише внаслідок воєнних подій. Крім них на зборах багато гостей і делегатів від різних українських товариств і установ. Всі присутні повстанням з місць ушановують пам'ять І л я р і о н а Б р о в к а, першого віденського січовика, який поляг на полі бою. Промови бесідників сповнені повагою і зрозумінням моменту. Адже з огляду на захоплення краю російськими військами віденська „Січ“ доходить до значіння одинокої тоді репрезентантки зорганізованого українського студентства! Під вражінням того незвичайного моменту нововибрана управа товариства жваво

береться до праці. Відновляють свою діяльність давні гуртки, засновуються навіть нові (правничий у грудні 1914, філософічний в березні 1915), але праця якось не клеїться. Ще найкраще розвивається акція відвідин хорих і ранених жовнірів по віденських лічницях, яку ведуть січовики спершу самостійно, а відтак у рамцях загального комітету. В лютні 1915 р. „Січ“ полишає стару домівку при Бенногассе 29 і переноситься до обширнішого льокалю при Терезієнгассе 15, в яким перебуває до наших днів.

Але всі ті намагання оживити діяльність товариства здебільшого даремні. Причиною того часті військові бранки, які раз-по-раз забирають „Січи“ десятки членів. Правда, на їх місце приходять нові, але й ті ще не встигли запізнатися ні з товариством ні з роботою, а вже їх забирають на гарматне мясо. Внаслідок тих безчисленних бранок управа „Січи“ в двох перших воєнних роках змінювалася аж шість разів! Серед таких умовин годі було й думати про якунебудь систематичну працю. Дотогож матеріяльні клопоти відрізаної від рідні молоді, життєві труднощі у Відні, а далі непевність завтрашнього дня — все те в рядах січової громади викликувало знеохоту і пригноблення.

До тих найважливіших причин розстрою причинилися ще й гострі непорозуміння в товаристві з приводу т. зв. допомогової акції. Незасібні студенти, як зрештою всі інші воєнні збігці, діставали тоді невелику матеріяльну поміч від Допомогового Комітету для збігців з Галичини й Буковини, що містився при Штроццігассе 32. Посередничав у тому окремий студентський комітет і саме задля його господарки в 1915 р. приходило в товаристві до важких конфліктів, а раз, у липні, довело до уступлення всього тодішнього виділу. Неповинною жертвою тих непорозумінь упали тоді протокольні книги товариства, з яких видерто 6 листків, позбавляючи отак січових літописців найбільш автентичного джерела для вияснення тих мало відрадних подій. Але може й добре, що так сталося.

Випадковий склад тодішньої „Січи“ і часта зміна членів впливали теж некорисно на саме товариське життя. Після відвоювання великої частини Галичини австрійськими військами (літо 1915 р.) цей пливкий стан дещо устійнюється. Багато студентів вертає до краю, у Відні остає невеликий гурток, який починає таку діяльність, на яку дозволяють обставини. З фахових

секцій оживився правничий гурток, що зимою 1915/16 р. влаштував підготовчі правничі лекції, на яких викладали професори С. Дністрянський, І. Вергановський і Ю. Лещій. „Кружок ім. Драгоманова“ дав кілька відчитів і влаштував свята в честь Павлика (15. березня) і Драгоманова (3. липня). Під кінець 1915 р. обновив свою діяльність „Просвітно-організаційний Кружок“, влаштовуючи в короткому часі 34 відчитів, здебільшого в робітничих товариствах. За головування Василя Терпелюка управа „Січі“ запрошує референтів зі старшого громадянства, між якими бачимо проф. Степана Рудницького, проф. Кирила Студинського, Богдана Лепкого, посла Евгена Олесницького, Льонгіна Цегельського та інших. Тодішній січовий хор і драматичний гурток влаштовують численні концерти і театральні вистави у військових лічницях для ранених і хорих українців. Товариство шанує смерть Франка окремими жалібними сходинами (2. червня 1916), а коли розбилися намагання влаштувати жалібну академію разом з іншими організаціями, „Січ“ береться до того діла сама, уряджуючи величаве свято Франка в салі Концертгавзу (9. липня). Вдячне завдання довелося тоді сповнити січовій бібліотеці, що була самотнім джерелом, де численні збігці могли визнати книжку на рідній мові і радо з неї користали.

Особливо живий відгомін знаходять у „Січі“ актуальні політичні події і тодішня молодь, яка несе щедрі данини крові, почувається в праві видвигати свої домагання різкіше, ніж у мирних часах. Вже 12. квітня 1915 р. відбуваються в товаристві великі сходи, на яких ухвалено постанову про потребу заснування загальної політичної установи, що стояла б на сторожі прав усього українського народу. Резолюції сходів, разом з обширним меморіалом, переслано управам усіх політичних партій і деяким організаціям і вони справді немало заважили на утворенні Загальної Української Національної Ради. Тут згадаємо, що на цей меморіал січовики не дістали відповіді від ніякої партії. Лише відома нам уже опозиційна парламентарна група ухвалила проект відповіді, зредагований д-ром Цегельським, однак з тактичних причин його таки не вислала. Зате частина тої відповіді, під заголовком „Основна часть із відповіді молодіжи“ була поширена в кількох відписах, і являється нині рідким і цінним документом того часу.

У травні 1916 р. відбувається в „Січі“ студентське віче в справі українського університету у Львові, яка знову стала предметом політичного крамарства і митарства. Водночас обмірковується в порозумінні з львівською „Академічною Громадою“ і з Українськими Січовими Стрільцями плян утворення тайного езекутивного комітету молоді, що як загальний контрольний орган мавби займатися всіми актуальними питаннями, політичними, економічними і культурними. Так нпр. у програмі того комітету, яку накреслено в усіх подробицях, порушено справу відбудови українських сіл, понищених війною, заведення українського шкільництва на Волині, яка тоді була окупована австрійськими військами, далі справу належного вивінування Українських Січових Стрільців, переведення санітарних реформ у таборах збігців (Гмінд) та інші. Але задля виїзду багатьох січовиків з Відня проєктованого комітету тоді не основано, та всетаки деякі справи порушено на студентських вічах, або посередньо в нашій пресі.

В яких ненормальних умовах доводилося тоді працювати студентським організаціям, про те найкраще свідчить перегляд членської книги „Січі“, переведений в січні 1916 р. В тому часі товариство мало 83 дійсних членів, у тому числі 16 студенток, та зате аж 217 членів у завішенні, тобто таких, що мусіли виїхати до війська. Але й між дійсними членами було багато військових, що приїхали до Відня на короткий час, на лікування або на научну відпустку. І чим далі, тим гірше було, бо війна добиралася до останніх людських резерв, відриваючи молодь щораз більше від її основних завдань і від організаційного життя.

Маніфест австрійського цісаря з 4. листопада 1916 р. про відокремлення Галичини, виданий впоряд з маніфестом Німеччини та Австрії про утворення польської держави, вплинув на зміну настроїв австрійських українців і теж в нашій „Січі“ викликав відповідну реакцію. На цьому місці слід підкреслити, що в „Січі“ вже й до того часу відзивалися доволі критичні голоси у відношенні до тодішньої Австрії. Вже в перших місяцях війни, під вражінням ганебних воєнних присудів, Талергофу, таборів збігців і т. п., в переписній книзі товариства появляються анонімні сатиричні замітки, а то й довші віршовані твори (нпр. „В честь ляндртурмаків“, „Січовикам-талергофцям“), з виразними анти-мілітаристичними, а подекуди й протидержавними тенденціями.

Після маніфесту ті неприхильні настрої зросли ще більше, мимо того, що в тодішній війні осередніх держав проти царської Росії українцям не було вибору. В „Січі“ почались відчити й дискусії на тему сучасного політичного положення, та з таким вислідом, що Команда Станиці УСС у Відні наказом з 5. грудня 1916 р. заборонила стрільцям ходити до товариства, з огляду на „політично-агітаційні“ реферати, які там відбувалися. Заборона прийшла цілком неслухно, бо реферати не були ані революційні, ані агітаційні, а хіба навпаки, здебільшого дуже песимістичні, як нпр. два голосні відчити Віктора Левицького („Circulus vitiosus“ і „Finis Ucrainae“), які й дали безпосередній привід до згаданого наказу, подиктованого Військ. Командою м. Відня.

З вибухом революції в б. Росії знеохочене до всього та зневірене товариство оживає новими надіями, й картина січового життя основно змінюється. Особливож революційні події на Великій Україні викликають тут незвичайний підйом духа. З великим одушевленням приймають січовики вістку про заснування в Києві Української Студентської Ради і на окремих зборах (25. квітня 1917 р.) живо дебатують над змістом привітної телеграми, приймаючи вкінці один з проектів бурхливими оплесками і повстанням з місць. З розвитком революції на сході Європи опозиційні досі настрої серед січовиків перемінюються в отверту протидержавну іреденту. Члени товариства беруть участь в заснуванні тайного військового комітету, що пропагує розв'язання легіону У. С. С. як зайвої вже формації, агітують за переходом січових стрільців і вояків-українців австрійських частин на Україну і ведуть іншу підпольну акцію.

Виявом тих нових настроїв були теж резолюції студентських зборів з 3. і 19. червня 1917 р., в яких молодь домагалася злуки всіх українських земель в один державний організм. Одначе найбільш ярким та явним проявом січової іреденти були збори 3. грудня й ухвалені на них постанови. На тих зборах, після доклада невідомого⁴ референта на тему „Теперішня пора

⁴) Хоч і не давні ті часи, то проте багато подробиць тої справи остало невідомим для загалу. В документах товариства, ві зрозумілих зрештою причин, нема про це ніякої згадки, а з учасників зборів одинокий д-р Іван Німчук забрав у тій справі прилюдно голос, подаючи у своїх спогадах між іншим також повний зміст резолюції.

й академічна молодь“, прийнято обширну резолюцію, в якій як програмову точку видвигнуто домагання прилучення всіх українських земель Австро-Угорщини до Української Республіки. Резолюцію, за підписами президії зборів — Атанаса Мидляка та Івана Снітинського і тодішнього голови „Січи“ Зенона Пеленського, переслано деяким політичним установам і до кількох редакцій, між ними і до наших львівських щоденників. Був це акт незвичайної революційної відваги, тимбільше, коли пригадаємо, що осередні держави, отже й Австрія, стояли тоді на вершку мілітарної сили і що були це часи воєнного режиму, який не знав пощади.

І справді, на наслідки не довелося довго ждати. Львівська цензура конфіскує текст резолюції і робить донос до поліції, а вслід за тим віденська поліція переводить трус у кількох учасників зборів і в самому товаристві. Переписку й книги „Січи“, до каталогів бібліотеки включно, забрано на поліцію, діяльність товариства застановлено, а домівку при Терезієнгассе поліційно опечатано. Проти самих учасників зборів поведено слідство за злочин головної зради. В студентських колах було бажання, щоб допустити до судового процесу і в той спосіб спопуляризувати українську справу, але з огляду на кількох військових учасників зборів, яким загрожував воєнний суд, цю думку залишено. Тому й поліційне слідство дещо проволікалося, а згодом, на інтервенцію наших парламентарних послів, та головню завдяки берестейському мирові, слідство припинено по наказу згори. „Січ“ відновлює діяльність 11. березня 1918 р., після майже двомісячної примусової перерви.

Саме на ту пору поліційного опечатання домівки припадали 50-і роковини заснування „Січи“. Про відсвяткування того моменту в таких умовах не могло бути й мови, та зрештою хто знає, чи саме ті мовчазні роковини не були найкращі з усіх.

Останні місяці світової війни не принесли ніякого поліпшення організаційного стану товариства. Навпаки. Кількість членів дальше маліє, одні йдуть до війська, інші й без бранки забираються з Відня, бо тут умовини життя щораз прикріші так, що при кінці війни „Січ“ не проявляє майже ніякої діяльності і тримається тільки завдяки запопадливості кількох одиниць. Організаційна нитка почала знову рватися, як врилася вже не раз за тих кілька воєнних років.

Замикаючи огляд тої доби підкреслюємо, що були це наскрізь виїмкові часи, до яких оцінки треба прикласти виїмкову міру. Один з активніших тоді січовиків, д-р Маріян Гавдяк, ось-як характеризує тодішній стан в листі до Ювілейного Комітету: „Воєнні випадки впливали негативно на молодь. Під політичним оглядом була комплетна дезорієнтація. Матеріальне бідкування та несвідомість, що буде завтра, чи не треба буде йти до війська, витворювали рід психічної депресії, на яку терпіло багато тодішніх студентів, а також і ціле товариство. Через сварки, що іноді доходили до великих розмірів, „Січ“ зі справдішнього огнища всього студентства, що опинилося на чужині, а не служило при війську, сходила поволи на теплий у зимі закуток, де можна було лише партію шахів заграсти“.

Оцінка безумовно вірна. Але всетаки між сварками й шаховим столиком, між книжкою і стрілецькими окопами була ще й січова іредента, свідоме стремління до означеної мети, яку так ясно освітило полум'я війни та революції.

ДВА КРИТИЧНІ РОКИ (1918—1920)

Чим даліш продовжувалася світова війна, тим нагальніш рідшали ряди студіюючої молоді і тим основніш завмиralи студентські організації. Занепадала з дня на день і наша віденська „Січ“. При кінці світової війни гуртувалося в ній вже тільки 18 студентів, яким в умовинах воєнного лихоліття небагато часу лишалося на організаційну працю. Але всетаки і в тому нечисленному гурті бурхлива осінь 1918 р. наводить незвичайно живий відгомін.

Вже в половині місяця жовтня, коли щораз виразніш зарисовувалась катастрофа осередніх держав, в „Січі“ відбуваються довірочні наради студентів і військових, на яких живо обговорювано завдання молоді в зв'язку з назріваючими подіями. Недовго після цього основується тайний військовий комітет, що заходиться біля зорганізування у Відні українського військового представництва та української військової станиці. В працях того комітету січовики проявляють велику активність. Пополудні 1. листопада, на першу вістку про відновлення української державности на наших західних землях, відбуваються в домівці „Січі“ при Терезієнгассе спонтанні збори усієї віденської кольонії, щоб саме тут, у студентській організації, привитати ту радісну, історичну хвилю.

В неспокійних днях розвалу австро-угорської монархії і творення нових національних держав, про нормальне життя в „Січі“ не могло бути й думки. Наказом хвилі стає тоді для всіх цілком щось іншого, а саме опіка над нашими здемобілізованими жовнірами й негайна збройна допомога Галичині, загроженої новою війною. Стара австрійська армія знаходилася тоді в стадії самочинної нагальної демобілізації — сотки тисяч жовнів різних національностей кидали зброю та опускали фронт, бажаючи за всяку ціну щонайшвидше дістатися в рідні сторони. На площах перед залізничними двірцями у Відні товпилися десятки тисяч таких жовнів, дожидаючи днями й ночами, в голоді й холоді, черги на транспорт. Між ними було багато українців, з італійського та балканського фронту, які дуже часто падали жертвою несовісних спекулянтів, або ворожих агітаторів. І саме тими нашими жовнірами заопікувалися по дружньому тодішні січовики й делегати українських робітничих товариств. На всіх віденських двірцях встановлено постійний дижур, гуртовано українців та відставляювано їх до української військової станиці в бувших артилерійських бараках при Ляерштрассе (10. дільниця). Там організувалися транспорти поворотців до краю, а з добровольців формувалися нові військові частини для скріплення Української Галицької Армії. До тієї праці доложили й тодішні січовики своїх рук. Ту свою добровільну службу вони повнили з правдивою самопосвятою, серед лютих тоді морозів і нераз — як про це читаємо в протоколах товариства — з порожнім шлунком. Один січовик, студ. мед. Іван Бойко, підчас тієї служби набавився грипи й запалення легенів і наложив так своїм молодим життям.

З огляду на такі обов'язки, що далеко відбігали від нормальних студентських завдань, не було ні часу ні спромоги займатися самим товариством. Не було тоді й думки про університетські студії, бо всі високі школи у Відні були замкнені задля нестачі палива і світла. Зимой 1918/19 р. домівка „Січі“ цілком опустіла, вона перестала вже бути навіть теплим закутком.

Щойно весною 1919 р. в товаристві настає деяке оживлення, але й тоді січовики не думають про те, щоб налагодити діяльність свого товариства, а навпаки, щоб „Січ“ цілком зліквідувати. Причиною тих ліквідаційних настроїв було гарячкове бажання

січовиків, виїхати щоскоріш до Галичини, щоб там доложити своїх рук до великої будівлі обновленої державности. Дня 17. травня відбуваються вже навіть надзвичайні загальні збори в справі розв'язання „Січі“. — „Бо й на віщож здалося нам товариство на чужині, коли незабаром прийдеться нам, чи не всім, покинути Відень і вертати в рідний край?“ — так мотивував той намір тодішній голова, Дмитро Цибрівський. Одначе до розв'язання товариства таки не дійшло. На зборах перемогла практична думка, щоб на випадок виїзду студентів з Відня діяльність товариства тільки припинити, а майно передати в тимчасовий депозит посольству Західно-Української Народньої Республики.

Дальші воєнні події на західно-українських землях, відступ У. Г. А. за Збруч і ворожа окупація, перекреслили ці шляхотні наміри горстки тодішніх січовиків. Лише деяким із них поталанило завчасу передістатися на терен збройної боротьби, рештаж остала у Відні, піддержуючи по силам товариство, яке незабаром мало збільшитися новим напливом студентів.

Тут знову мусимо відійти від властивої теми, щоб в'яснити причини нового зросту „Січі“. Починаючи з середини 1919 р. Відень стає осередком української політичної еміграції і на тому становищі вдержується кілька років. Поруч соток звичайних собі громадян, які опинилися на віденському бруку внаслідок воєнних подій або й простого випадку, перебуває тут цілий ряд відомих діячів, які в політичному чи культурному життю відігравали і подекуди ще й тепер відіграють визначну роль. Не будемо називати їх поокремо, вистарчить, коли зазначимо, що серед тої масової еміграції у Відні находилися майже всі наші діячі, які в письменстві, науці чи політиці добули собі імени і значіння. До Відня переносять свою діяльність різні українські видавництва, як „Дзвін“, „Вернигора“, „Чайка“, „Чорногора“ та інші, основуються й нові. Як гриби по дощі множаться різні організації, загального, гуманітарного, в першу чергу політичного характеру, а впоряд із тим появляється тут цілий ряд українських часописів і журналів. І як кожна політична еміграція, так теж і оця була незвичайно чутка на всі політичні події, жила майже всеціло в крутіжу партійних спорів і взаїмних обвинувачень. Всетаки, те незвичайне оживлення, яке вона принесла зі собою, передається

теж існуючим вже й до того часу нашим організаціям у Відні, між ними й студентській „Січи“.

Чисельний стан товариства поволі збільшується, хоч і не надто, бо подавляюча частина молоді була ще при зброї або в таборах полонених. Після довшої перерви починаються в „Січи“ наново правильні сходи членів, сяк-так впорядковується читальню й бібліотеку, а далі відбуваються й відчити. Зі старших громадян, що живіше зацікавилися тоді невеликою ще січовою громадою, згадаємо редактора Івана Проця, Володимира Калиновича і Володимира Пежанського, які влаштували в товаристві кілька відчитів і дискусійних сходів. Очевидно, що й молодь живе тоді під вражінням бурхливих подій на українських землях і підходить до них по своєму. Дня 2. листопада 1919 р. в салі робітничого т-ва „Єдність“, в ресторані „Ан дер Гільбен“, відбувається величаве віче українського студентства з протестом проти нової влади в Галичині, яка „опирається на багнетах і тому ніколи не буде нами признана“ (перша точка резолюції). Віче відбулося під почесним головуванням січового діда проф. Івана Горбачевського, а промовляли на ньому, крім наших бесідників, також представники чеського, югословянського й жидівського студентства. В тому ж часі в тіснішому гурті студентів і старших громадян обговорюється справа оснування у Відні університетських курсів і стипендійного фонду. Під впливом трагічних подій на Великій Україні та жорстокого окупаційного режиму на західно-українських землях загал тодішньої еміграції, головнож з Галичини й Буковини, попадає в апатію та зневіру. Те пригноблення передається теж січовикам. Зима 1919/20 р. це хвилини найбільшого упадку духа в нашому товаристві, яке мимо доволі значного числа членів (51) вдержується при життю лише завдяки заппадливості одної людини, а саме тодішнього голови Володимира Ломінського. Про ширшу діяльність „Січи“ в тому часі не доводиться й говорити, задля особистих спорів підупало також товариське життя.

Але матеріяльні злидні тодішньої молоді не дозволили їй сидіти довго з заложеними руками. Невеликий гурток студентів і старших громадян береться відважно до діла, і після кількох нарад у квітні 1920 р. основується окрема допомогова інституція: „Т-во Прихильників Освіти.“ З малих початків це товариство

розросло згодом до поважної і загально відомої організації, яка соткам наших студентів допомогла до успішного покінчення студій. Працювали в ній на протязі кількох років січовики, а зі старших громадян довголітній голова т-ва проф. С. Дністрянський, лікарі д-р Андрій Бурачинський і пок. д-р Ярослав Окуневський, Олександр Сероїчковський, Айтал Вітошинський, Юліан Романчук юніор, Ярослав Литвинович, д-р Дмитро Коропатницький, д-р Наполеон Бігарі, д-р Іван Турин та інші.

Міжтим „Січ“ раз-у-раз збільшується новими студентами, почали теж прибувати перші студенти-військові, здебільшого утікачі з польських таборів полонених. Мимо того діяльність товариства була ще доволі слаба. З колишніх фахових гуртків не обновили діяльності ніодин. Затеж багато часу й енергії йшло на безконечні політичні дискусії. Для прикладу згадаємо про одні загальні збори, які протягом цілих п'ять тижнів (грудень 1919 і січень 1920) дебатували над тим, чи вислати делегатів до еміграційної Всеукраїнської Національної Ради, яка мала бути чимось в роді українського парламенту на чужині та з якої нічого вийти не могло і не вийшло. Зазначимо, що в тому часі, січень 1920 р., ґрунтується в „Січі“ комуністичний гурток з метою „комуністичної самоосвіти його членів“, як це зазначено в протоколах товариства.

Засоби „Січі“ тоді вже настільки скріпилися, що товариство починає думати про оснування центральної студентської організації і в тій цілі навіязує контакт з молоддю в інших еміграційних осередках і в краю. Як прояв зовнішньої активізації „Січі“, що почалася головню завдяки підприємчivosti Ігора Федева, підкреслимо тут участь товариства у 18. конгресі „Вільної Думки“, що відбувся в Празі у вересні 1920 р. Так отже після двох років занепаду, спричиненого зовнішніми подіями, віденська „Січ“ приходить спровола до себе, а оснування Товариства Прихильників Освіти та висилка делегатів на згаданий конгрес, це перші признаки того оздоровлення.

ВІЙСЬКОВА ЕМІГРАЦІЯ, НОВИЙ РОЗЦВІТ „СІЧИ“ (1920—1925)

До незвичайного оживлення віденської „Січі“ та до буйного розцвіту товариства дійшло в роках 1920—1925, під впливом тодішньої військової та студентської еміграції. Трагічний вислід

української збройної боротьби з одної сторони, а з другої нечувані репресії займанців західно-українських земель супроти нашої молоді, приневолювали тоді сотки українських студентів шукати знання й захисту на чужині, головнж у Відні, що на короткий час став був тоді осередком української політичної еміграції.

Вже в перших місяцях 1920 р. починають прибувати сюди нові студенти, здебільшого бувші військові, одначе масовий приїзд зазначається щойно від літа цьогож року й тріває безпереривно майже до кінця 1922 р., збільшуючи кожного дня ряди січовиків новими членами. Від листопада 1920 р. до листопада 1921 р. чисельний стан товариства дійшов від 104 до 305 членів, тобто збільшився майже втриє, а літом слідуячого року досягнув найбільшої досі висоти — 378 членів. Були це в переважній частині т. зв. военні студенти, старші віком, яким військова служба й воєнна хуртовина забрали найкращі дні життя і перервали університетські студії на кілька років. Одні приїздили безпосередно з розбитого українського фронту, інші — і тих була більшість — втікали сюди з польського полону, ще інші прибували з Італії, яка до 1920 р. не випускала на волю полонених австрійських українців, а деякі надтягали аж з Малої Азії та з інших далеких країв, словом звідусіль, куди тільки военні події розвіяли тодішнє молоде покоління. Під впливом пережитих подій витворилися між тодішніми січовиками щирі й дружні відносини, а добутий при війську організаторський досвід допоміг їм оновити життя в товаристві та довести його в короткому часі до світлого стану.

Першою журбою більшости тих воєнних студентів було найти дах над головою, облататися й добути хочби найменшої матеріальної безпеки, бо багато з них, особливо полонені, приїздили до Відня в жалюгідному стані, в дрантивих військових одностроях і нераз без шага в кишені. Очевидно, всім тим мусіла турбуватися управа товариства й тому не диво, що січові протоколи тих часів переповнені звітами з усіляких допомогових акцій та бідканням на матеріальні теми. Заснування „Товариства Прихильників Освіти“ облекшило управі те завдання, одначе тільки частинно, бо „Січ“ дальше приневолена була вести допомогову акцію місцевого характеру, тобто відносно харчів та одягів. Спершу провід цієї акції спочивав у руках економічного референта, одначе скоро виявилось, що така праця перевищає сили

Вистава „Гриця“ у Відні

Аматорський гурток „Січи“ і роб. Т-ва „Єдність“, який відіграв цю драму в 60-ліття „Січи“.

одної людини⁵ і вже незабаром — 1922 р. — утворено окрему економічну комісію під проводом економічного референта, відповідалу перед управою „Січи“. Та в часі найвищого чисельного стану товариства показалося, що й те не вистарчає на злагіднення студентських злиднів. В травні 1922 р. кількох січовиків основує „Гурток Взаємної Помочі“, що незабаром — за ініціативою інж. Безкоровайного — перемінився в „Українську Студентську Самопоміч“. Завданням тої січової секції, що зорганізувалася на автономних правах, було давати охочим до ремесла студентам заробіток, а іншим дешеву працю. І справді, січова „Самопоміч“ в короткому часі уряджує свою славу фризйєрню, основує робітні шевську, кравецьку і малярську, на які винаймає окремих льокаль (при Грундштайнгассе 41), а крім того посередничить у підшукуванні для своїх членів іншої фізичної роботи. До всіх тих досягів „Самопоміч“ дійшла майже виключно власними силами і щойно своїми зразковими робітнями звернула на себе загальну увагу. Що більше, вона спонукала тим німецьке студентство піти на такий самий шлях студентської самодопомоги! Загал січовиків радо користав з робітень „Самопоміч“, які працювали значно дешевше від інших, а неодному січовикові-ремісникові та організація дала змогу покінчити університетські студії.

Ми умисне задержалися дещо довше над матеріальною сторінкою життя тодішньої „Січи“, щоб зазначити невідрадіні умовини, серед яких доводилося перебувати еміграційному студентству, та виказати подивугідну підприємчивість тодішніх січовиків, які в найбільш критичних моментах і в чужому оточенні самі шукали й находили собі пораду.

Міжтим у нашій „Січи“ кипить гарячкова праця в інших напрямках. Фахові секції товариства, які на протязі воєнних років майже цілком завмерли, обновлюють свою діяльність і гуртують січовиків по факультетам. Перша відновлює свою працю стара секція студентів-агрономів „Земля“, за нею йдуть експортівці, медики, філософи, правники, техніки й студенти ветеринарії, основуючи чи-там обновлюючи свої фахові гуртки. Найбільша

⁵⁾ Економічним референтом „Січи“ в 1921 р. був Дмитро Формальчик, а в рр. 1922—1924 Петро Пришляк. Обидва вони з правдивою самопосвятою виконували свій важкий обов'язок.

з них, це секція експортівців, яка в 1922 р. нараховувала 123 членів і впродовж кількох років з власних засобів винаймала для себе окрему домівку (при Верінгергіртель 156) так, що січовики розпоряжали тоді трьома льокалями. Крім тих секцій основуються різні нефахові гуртки, з яких на цьому місці відмітимо „Гурток Студенток“ (основ. 8. грудня 1921 р.), що об'єднував 42 січовички і до року розв'язався, бо перемогла серед них думка, щоб не відокремлюватися від товаришів. Повстають в „Січі“ також численні кружки для якоїсь спеціальної цілі, як нпр. стенографічний, есперанто, англійський і. т. п. Лише до спортивного руху не має товариство великого щастя. Два рази організується руханково-спортова секція, вперше 1921 р., а опісля 1924 р., але за кожним разом вдержується при життю не довше, ніж один рік.

Діяльність усіх тих гуртків і кружків складається на незвичайне скріплення січового життя, яке вдаряє сильним і повним живчиком. Під впливом загального оживлення в товаристві часто відбуваються відчити й дискусійні вечорі, влаштовувані заходами товариства, або секцій, або поокремих січовиків. Найбільше зацікавлення викликають відчити на актуальні політичні теми, а дискусії після них бувають нерідко доволі бурхливі. Не маючи спромоги наводити на цьому місці всіх відчитових тем і референтів, обмежуємося до подання загального числа рефератів. І так в 1921 р. в товаристві влаштовано 21 відчитів, в 1922 р. 27, в 1923 р. звиш 30 (крім серії докладів, влаштованих заходами „Драгоманівської Громади“), а в 1924 р. 48. З поміж старших громадян між референтами тих часів бачимо проф. Михайла Грушевського, проф. д-ра Стан. Дністрянського, проф. д-ра Степана Рудницького, д-ра Костя Левицького, Петра Карманського, д-ра Осипа Турянського, Володимира Левинського, Павла Христюка, Сергія Шелухіна, д-ра Ол. Марітчака й багатьох інших. Тут зазначимо, що на деякі відчити, як рівнож на загальні збори товариства, які в тих часах відбувалися дуже часто, доводилося „Січі“ винаймати окремі, просторі салі, бо власна домівка була вже за тісна.

Серед січовиків розбуджується теж зацікавлення до літературних і видавничих справ. І так заходами літературно-наукового кружка в лютні 1921 р. починає виходити під редакцією І. Федева

студентський місячник „Молоде Життя“, якого появилось 5 чисел. При співучасті драгоманівців появляється у Відні в січні 1922 р. журнал „Наш Стяг“ (орган галицької комуністичної молоді за кордоном, вийшли 3 числа). Два роки пізніше кількох січовиків видає сатиричний ілюстрований журнал „Єретик“ (6 літографованих чисел). Крім того січовики, відповідно до своїх партійних переконань, працюють в тих чи інших українських часописах та журналах, яких тоді у Відні не бракувало. Час до часу появляються в „Січі“ різні літографовані або й друковані односторінки, летючки, відозви і інша принагідна література, здебільшого полемічного характеру.

Життя в товаристві не обходиться без гострої нераз боротьби на тлі політичних розходжень, аж надто зрозумілих при тій кількості членів. В тодішній „Січі“ були симпатичні майже всіх українських партійних груп, від гетьманців до комуністів, були теж прихильники різних політичних орієнтацій і комбінацій, але тільки прихильники лівих поглядів мали свою ідеологічну організацію — „Громаду імені М. Драгоманова“ (популярно „Драгоманівська Громада“), що повстала в квітні 1921 р. зі згаданого вже комуністичного гуртка при „Січі“. Спершу позиція „Драгоманівської Громади“, яка гуртувала симпатиків різних соціалістичних угруповань під комуністичним проводом, була дуже слаба. Переважаюча частина воєнних студентів, що здебільшого були свідками т. зв. воєнного комунізму на Україні, відносилася до того кружка неприхильно. Становище „Драгоманівської Громади“ скріпилося щойно в 1922 р., після ревізії національної політики комуністичної партією, і тоді вона мала в „Січі“ чималий вплив, значно більший ніж це виказувавби її чисельний стан (34 членів). Все-таки тоді й пізніше майже всі дискусії в товаристві, які сьак-так доторкають політичних справ, ведуться під знаком завзятої боротьби між „націоналістами“ і „драгоманівцями“, а неодні січові збори представляли собою мініятуру справжнього парламенту і то — треба признати — може не найгіршого. Тут і там траплялися вправді гостріші інциденти, які в двох випадках довели навіть до уступлення голів (Деркача в 1922 р. за „лівий“ і Бачинського в 1924 р. за „правий“ ухил), але на загальну боротьбу ведеться в наскрізь товариських формах і до некультурних виступів ніколи не доходило.

Тодішня „Січ“ намагається в головному придержувати лінії станової студентської організації і вона справді найбільшу свою увагу звертає саме в тому напрямку. Починаючи з 1920 р. у віденській „Січі“ ведуться підготовчі праці над оснуванням централі всього українського студентства, і в тій цілі товариство навіязує зносини з іншими студентськими організаціями, які кінець-кінців доводять до празького конгресу західно-українського та еміграційного студентства (20—27. червня 1922 р.), що завершився утворенням ЦЕСУС-а. На той конгрес „Січ“ вислала 8 делегатів, а на зїзди ЦЕСУС-а в січні 1923 р. (Прага) і червні 1923 р. (Данціг) по двох. Січовики живо інтересуються судьбою тайних Високих Шкіл у Львові і в 1922/23 р. накладають на себе добровільно щомісячний університетський податок, з якого зібрали й переслали до краю кругло 100 доларів, суму доволі велику як на ті часи й тодішні умовини життя емігрантського студентства. Крім того з рамени „Січі“ йдуть заходи в справі признання студій на УВШ університетами у Відні і в Грацу, побільше з позитивним вислідом. Особливож дуже прихильно віднісся до цієї справи філософічний деканат віденського університету офіційним письмом з 13. червня 1923 р. за підписом проф. Юнкера. Як широко розросли тоді агенди такої студентської організації як наша „Січ“, про це найкраще свідчать такі факти, що вона мусіла інтервенювати в справі припинання українських студентів на університет у Грацу, на гірничу академію в Леобені, а навіть клопотатися про дозвіл на вїзд до Австрії, який тоді був дуже утруднений.

Поруч цієї праці в товаристві, з якої ми зазначили тільки головніші справи, січовики находять ще досить сил на діяльність в інших українських організаціях у Відні, як нпр. в „Товаристві Прихильників Освіти“, „Військовім Допомоговім Комітеті“, в робітничих товариствах „Єдність“ і „Родина“, в „Українській Бесіді“, „Західно-Українському Товаристві Ліги Націй“, січовички в „Жіночому Союзі“ і т. д. „Січ“ бере теж участь в різних принагідних комітетах, як нпр. в комітеті допомоги голодним на Україні, що під проводом проф. Грушевського розвинув був у Відні живу гуманітарну акцію (1922/23). Находиться теж час на відновлення звязків з чужинецькими студентськими організаціями, занедбаних підчас війни. Особливо приязні були зносини з чеським, болгарським, македонським і литовським студентством.

Тісні взаємини, хоч тільки економічного характеру, вязали „Січ“ з німецькими „Віртшафтсамт’ами“ на високих віденських школах і зі союзом жидівської молоді „Юдеа“. Рухливість „Січи“ в зв’язках з чужим студентством зазначається також висилкою січових делегатів на міжнародні зїзди „Европейського Студентського Фонду“ в Параді на Мадярщині (14.—25. липня 1923 р.) і в Жексі у Франції (4.—12. серпня 1925 р.).

В квітні 1922 р. товариство випадково попадає в конфлікт з віденською поліцією, а саме з приводу відомої демонстрації проти польського міністра закордонних справ Скірмунта в готелі „Імперіаль“, довершеної трьома старшинами У. Г. А. Два атентатчики були членами „Січи“ і на тій підставі віденська поліція переводить в домівці товариства строгу ревізію, забираючи притім усі протокольні книги, переписку, а навіть чисті блянкети. Одначе після двократного переслухання тодішнього голови „Січи“ Вол. Ганківського, поліція незабаром усі ті річи товариству звернула, а слідство проти „Січи“ застановила.

Значно більшого шуму ніж та справа наробив незабаром голосний конфлікт „Січи“ з жидівським студентством з приводу мензи. Більшість наших студентів, для яких — як зрештою для інших чужинців — німецька менза була тоді недоступна, харчувалася в жидівській, за що та остання одержувала від різних гуманітарних організацій відповідний еквівалент. Колиж осінню 1922 р. на віденських високих школах прийшло до традиційних німецько-жидівських заколотів, то в сіоністичному щоденнику „Моргенцайтунг“ з 30. листопада появилася на цю тему передовиця, в якій між іншим обкинено грязюкою українське студентство, закидаючи йому, що воно їсть жидівський хліб, а проте нібито виступає проти жидів. Кілька днів опісля (3. грудня) в тижневику „Дер Морген“ появился ще й обидливий фейлетон проти української молоді. Вже на першу статтю січовики, які в німецько-жидівських непорозуміннях заховували строгу нейтральність, відповіли спонтанно загальним бойкотом жидівської мензи і після безуспішних домагань в напрямі відкликання нічим неоправданих клевет до неї більше не вернули. Справа набрала великого розголосу, визначні жидівські та українські діячі намагалися її мирно зліквідувати, але даремно, бо серед загалу січовиків панувало сильне огірчення.

Відгукується тодішня „Січ“ теж на важливі політичні події, долучаючись до протестних акцій нашого громадянства в справі західно-українських земель, а на відоме „рішення“ з березня 1923 р. відповідає студентським вічем (24. березня).

Незвичайну рухливість проявляють січовики в уряджуванні різних прилюдних виступів, як нпр. щорічного Листопадового Свята (разом з іншими нашими товариствами), студентських репрезентативних вечерниць і т. п. Але найбільш величаво відбуваються в тих роках Шевченкові свята, переведенням яких займаються виключно січовики. Для прикладу зазначимо, що в 1923 р. Шевченкове свято відбулося в одній з найкращих віденських концертних саль, Музікферайн, і при співучасті таких визначних мистців, як Любка Колессівна, оперовий співак Олександр Носалевич, артистка київського театру Дорошенкова і челіст проф. Богдан Бережницький. Не менш імпонуючо випало свято в 1924 р., у середній салі Концертгавзу, в якому взяла участь відома п'яністка Володимира Божейко, оперовий співак Михайло Голинський, Бережницький та інші. У всіх святах, концертах і вечірках виступав теж славний тоді січовий хор, мужеський і мішаний, знаменито вишколений довголітнім його диригентом Іваном Охримовичем. Короткий час, в 1923 р., диригентом був Лев Туркевич. Тут зазначимо, що хор „Січи“ здобув собі тоді велику популярність своїми концертами й вечорами української пісні, влаштованими майже в усіх віденських високих школах, між іншим у святочній салі університету (10. травня 1924). Крім того січовий хор виступав на провінції, як нпр. в Лінцу підчас посвячення нової катедри (1. травня 1924), де незалежно від того дав ще й окремо прилюдний концерт. Український спів, мабуть вперше і востаннє, лунав тоді також у прастарому соборі Стефана, підчас понтифікального богослуження греко-католицьких єпископів (18. листопада 1923). Про всі ті виступи січового хору фахова критика, наша й німецька, висловлювалася з великим признанням.

В роках військової еміграції буйно розцвітало життя віденської „Січи“. В її домівці при Терезієнгассе від самого ранку нераз до пізньої ночі панував оживлений рух, а в пополудневих годинах то й на вулиці перед січовим льокалем можна було бачити гуртки студентів, для яких в обидвох кімнатах товариства

не було місця. Тісні були тоді й рамці старого статута, і їх кілька разів поширювано (1921 і 1922 р.), щоб товариству дати формальну підставу до всесторонньої діяльності. Управа „Січі“ складалася в тих часах з 12-ти виділових, в тому двох писарів і двох бібліотекарів і всі вони мали досить до діла. Крім того працювали й фахові секції, з яких майже кожна мала свою фахову бібліотеку, найціннішу секція медиків. „Січ“ піддержувала тоді оживлений зв'язок з ЦЕСУС-ом і майже зі всіма організаціями нашої молоді, перш усього в т-вом „Січ“ у Грацу і т-вом „Молот“ в Леобені, а своєю позитивною діяльністю здобула собі трівке становище не тільки в життю всього українського студентства, але й серед чужого. Навіть політична еміграція, розбита на дрібні ворогуючі групи, відносилася з признанням до праці „Січі“ й січовиків. А для самої воєнної та еміграційної молоді тодішня „Січ“ була не тільки осередком товариського життя, але вона на протязі тих кількох років заступала їй як могла рідну хату і втрачену батьківщину.

Але й те життя віденської „Січі“, на загал гармонійне, не завжди встелене було самими рожами. Траплялися внутрішні кризи, з яких найважчу викликали події не у віденському товаристві, а сецесія лівих угруповань з ЦЕСУС-а на зїзді в Подебрадах (літо 1924), за якою пішов розкол також в льокальних організаціях. Січовики лівих переконань, згуртовані в „Драгоманівській Громаді“, намагалися відтягнути „Січ“ від ЦЕСУС-а, а коли більшість на це не погодилася, вони виступають з товариства і засновують свою „Студентську Громаду“. Цей розрив не вийшов на користь ні одній ні другій стороні. В „Січі“ не стало опозиції, яка не раз давала товчок до якоїсь нової акції, самаж „Студентська Громада“ — після виїзду багатьох її членів з Відня — скоро заниділа.

ОСТАННІ ЧАСИ

Буйний і світлий розвиток віденської „Січі“, що його викликали відомі події на західно-українських землях, не трівав довго. Скінчився він вже після кількох років, разом з неминучою ліквідацією військово-студентської еміграції. Явище зовсім зрозуміле. Воєнні студенти, які не зі своєї вини потратили на війні багато цінного часу, попри всю свою працю в товаристві добре пильну-

вали студій, і по їх укінченню масово покидали Відень. Приходили на їх місце, правда, молоді товариші і наша „Січ“, так сказатиб, обновлювалась, але прибувало значно менше, ніж відходило. Чисельний стан товариства обнижувався так нагально, що в 1927 р. замість колишніх соток було в „Січі“ вже тільки 71 членів, а далі з року до року ще менше. Крім того Відень вже раніш перестав бути осередком нашої політичної еміграції, що теж вплинуло на ослаблення українського життя у Відні взагалі, а віденських українських організацій зокрема.

Та проте, неслухно булоб на підставі тих змін говорити про перерву в діяльності „Січі“, або про організаційний занепад. Навпаки, треба справді подивляти ту невелику громаду січовиків, яка мимо діймаючого чисельного зменшення виявляє незвичайну інтенсивність в дальшій праці над товариством. Правда, нашій „Січі“ довелося тепер ліквідувати її численні секції та гуртки. Січова „Самопоміч“ мусіла шукати кооперації з німецьким студентством, якому зорганізувала цілу низку робітень, між ними фризієрню на університеті. Приходилось переводити ще інші необхідні обмеження, але всетаки товариство власними силами удержує свою дотеперішню домівку і гідно репрезентує українську молодь на віденському терені.

Находяться в нинішній „Січі“ сили на більші прилюдні виступи, з яких щороку відбуваються Листопадові Роковини, Шевченкове свято і репрезентаційні вечерниці. Крім того січовики ведуть дальше працю в т-ві „Прихильників Освіти“⁶ і по своїм силам підпомагають інші наші організації, за виїмком „Єдности“, яка находилася в зв'язках зі „Студентською Громадою“.

Заходами й коштом січовиків приміщено в 1927 р. на кам'яниці „Бернардгоф“ (Скодагассе 9, напроти Штатттеатру) мраморну пропам'ятну таблицю в честь Куліша і д-ра Івана Пулюя, які там працювали над українським перекладом біблії. Святочне відслонення таблиці відбулося 15. травня, при численній участі віденської кольонії. Але й ця справа не обійшлася без традиційних у нас інцидентів. Задля одної дрібної помилки в тексті напису, яку запримічено щойно після відслонення таблиці та яку опісля справлено, в кількох львівських часописах появились

⁶) В 1930 р. це товариство зліквідувалося, передаючи всі довжні скрипти нововаснованому т-ву цієїж назви у Львові.

напасти на статті анонімних віденських дописувачів, які до дійсної помилки прибрехали ще цілу низку вигаданих. Ті статті викликали в „Січі“ велике обурення, а на віденському терені започаткували черговий конфлікт, загострений опісля ще іншими подіями.

Недовго після того національні товариства у Відні порішили відсвяткувати спільно роковини смерти Франка і, проти волі „Січі“, запросили до співучасті також соціалістичну „Єдність“. „Січ“ погодилася з таким рішенням більшості, але коли прийшло до переведення свята, тоді всі товариства відпекалися від співпраці з соціалістами, за виїмком „Січі“, яка не хотіла зломати свого приречення. У висліді свято Франка відбулося заходами двох ворогуючих досі організацій — „Єдности“ і „Січі“, що деяким колам з національного табору дало притоку до нових нападів на січове товариство. Проти віденської „Січі“ поведено таку оживлену кампанію, що не тільки деякі громадяне у Відні, але й деякі кола старшого громадянства й молоді в краю говорили про це товариство як про „експозитуру червоного Кремлю“. І не тільки говорили, але й ставились негативно до всіх починів товариства і таким способом віденська „Січ“ попала під тихий бойкот задля Франка... Тоді то роздор на віденському ґрунті дійшов до того, що для вшанування письменницького ювілею Ольги Кобилянської треба було основувати окремий комітет (осінь 1927), до якого представники товариств належали як приватні особи. Але й з тим святом не дуже повезло — на цей раз під бойкот попала Кобилянська задля січовиків.

В таких обставинах і серед таких настроїв довелось віденській „Січі“ зустрічати 60-ті роковини свого існування. Та проте, мимо всіх перешкод, товариство гідно пошанувало свій великий ювілей. В домівці „Січі“ відбулися з цього приводу пропам'ятні святочні збори, а крім того влаштовано прилюдну ювілейну академію у великій салі німецького т-ва інженерів і архітектів (25. березня 1928). Місяць опісля спільними силами „Єдности“ і „Січі“ виставлено з великим успіхом народню драму „Ой не ходи Грицю“, якою завершено ювілейні обходи. Товариство задумало пошанувати ювілей також трівким пам'ятником — виданням окремого збірника, однак стільки перешкод лежало на шляхові до здійснення тієї думки, що аж по кількох роках зусиль довелося їх перемогти.

В найновіших часах життя товариства пливе значно спокійнішим руслом. Ворогування на віденському терені припинилося і „Січ“ знову співпрацює з національними організаціями. Зрівноважується теж чисельний стан товариства і хоча впав нижче пересічного довоєнного стану, всетаки виносить приблизно 45 членів. Але мимо цього скромного числа товариство належить до найактивніших наших організацій у Відні й знаходить досить сил не тільки на свою внутрішню працю, але й на ширшу зовнішню діяльність. Полишаючи опис та оцінку останніх років майбутнім літописцям товариства, відмітимо тут дві важніші події: великі протестні збори 11. листопада 1928 р., влаштовані з приводу відомих погромів у Львові, та імпонуюче віче в авлі віденського університету, уряджене німецьким студентством і січовиками 6. грудня 1930 р. з приводу т. зв. пацифікації в Галичині і на Шлеську.

Нові політичні обставини й нові умовини життя на західно-українських землях впливають гальмуючо на дальший розвиток „Січі“ і щораз більше відрізають її від того животворного пня, що на протязі довгих десятиліть посилював організм товариства заєдно свіжими соками. Але ті нові умовини накладають на теперішніх і майбутніх січовиків нові обовязки, обовязки тяжчі й важливіші, але й вдячніші ніж багатьох попередніх поколінь. Перед віденською „Січю“ відкриваються нові сторінки історії, і хочеться вірити, що вони будуть записані згідно з її славним минулим.

Чисельний стан „Січи“

Чисельний стан товариства підлягав завжди деяким змінам, а вже найбільшим підчас світової війни і в перших післявоєнних роках. Тому виказ членів наводимо в двох окремих рубриках.

Число членів по шк. рокам до війни:

1869/70	28	1884/85	45	1899/00	14
1870/71	25	1885/86	48	1900/01	20 (?)
1871/72	22	1886/87	52	1901/02	42 (+ 100)
1872/73	29	1887/88	50	1902/03	68
1873/74	41	1888/89	51	1903/04	74
1874/75	45	1889/90	45	1904/05	40
1875/76	42	1890/91	40	1905/06	54
1876/77	48	1891/92	36	1906/07	65
1877/78	40	1892/93	17	1907/08	83
1878/79	37	1893/94	11	1908/09	97
1879/80	35	1894/95	24	1909/10	95
1880/81	38	1895/96	28	1910/11	105
1881/82	40	1896/97	29	1911/12	65 (?)
1882/83	47	1897/98	29	1912/13	97
1883/84	46	1898/99	14 (?)	1913/14	126

Цей виказ, поминаючи дрібні відхилення, виявляє нам постійний зріст „Січи“ від оснування до вибуху війни. Цього факту не опрокидають чотири моменти хвилевого упадку, з яких один викликали зовнішні причини (нагінка за соціалізм 1877 р.), а всі інші були вислідом внутрішніх роздорів у товаристві.

В протилежности до цього нормального розвитку цілком іншою мовою говорять цифри з воєнних і післявоєнних років. Ось вони:

1914/15	94	1920/21	141	1926/27	71
1915/16	83 (+ 217)	1921/22	378	1927/28	54
1916/17	65	1922/23	327	1928/29	43
1917/18	34	1923/24	196	1929/30	35
1918/19	18	1924/25	142	1930/31	43
1919/20	51	1925/26	110	1931/32	46

Як бачимо, числа міняються тут неначе в калейдоскопі і відзеркалюють нам тодішні виїмкові часи.

СПИС ГОЛОВ „СІЧИ“ 1868—1932

1. 9/1 —25/3 1868. Наталь Вахнянин.
2. 25/3 —30/11 1868. Д-р Юліян Целевич.
3. 30/11 1868—24/11 1869. Михайло Подолинський.
4. 24/11 1869— 1/12 1871. Д-р Мелітон Бучинський.
5. 1/12 1871—30/11 1872. Д-р Іван Скоморовський.
6. 30/11 1872—20/11 1873. Д-р Іван Пулюй.
7. 20/11 1873—31/10 1874. Петро Скобельський.
8. 31/10—19/12 1874. Остап Терлецький.
9. 19/12 1874— 7/11 1875. Щасний Сельський.
10. 7/11 1875— 3/11 1877. Д-р Іван Горбачевський.
11. 3/11 1877—26/10 1878. Петро Огоновський.
12. 26/10 1878—25/1 1879. Софрон Недільський.
13. 25/1 —25/10 1879. Іван Дольницький.
14. 25/10 1879—23/10 1880. Ярослав Окуневський.
15. 23/10 1880—22/10 1881. Д-р Іван Кос.
16. 22/10 1881— 3/11 1883. Льонгин Озаркевич.
17. 3/11 1883— 1/10 1885. Іван Куровець.
18. 1/10 1885— 5/11 1886. Роман Яросевич.
19. 5/11 1886— 5/11 1887. Д-р Євген Кобринський.
20. 5/11 1887—10/11 1888. Воевідка.
21. 10/11—19/12 1888. Яків Турин.
22. 19/12 1888—19/11 1889. Орест Зарицький.
23. 23/11 1889— 1/11 1890. Д-р Михайло Зобков.
24. 1/11 1890— 7/11 1891. Володимир Лаврівський.
25. 7/11 1891—14/5 1892. Осип Партицький.
26. 14/5 1892—28/2 1893. Євген Левицький.
27. 28/2 —10/5 1893. Льонгин Бачинський.
28. 10/5 1893—21/1 1894. Ярослав Бурачинський.
29. 21/1 —16/11 1894. Д-р Василь Павлюк.
30. 16/11 1894—11/11 1895. Іван Бережницький.
31. 11/11 1895—14/11 1896. Кость Гукевич.

32. 14/11 1896— 6/2 1897. Олекса Петровський.
33. 6/2 —7/11 1897. Орест Бурачинський.
34. 7/11 1897— 7/6 1898. Д-р Мирон Кордуба.
35. 12/6 —12/11 1898. Д-р Кость Тянйчкєвич.
36. 12/11 1898—26/3 1899. Роман Сембратович.
37. 26/3 —4/11 1899. Д-р Володимир Старосольський.
38. 4/11 1899—14/11 1900. Іван Семанюк (М. Черемшина).
39. 14/11 1900— 9/11 1901. Михайло Галушинський.
40. 9/11 1901— 9/2 1902. Теофіль Мелєнь.
41. 9/2 —9/11 1902. Роман Перфецький.
42. 9/11 1902—24/1 1903. Д-р Зєнон Кузєля.
43. 24/1 —29/6 1903. Данило Джєрдж.
44. 29/6 1903— 5/11 1904. Д-р Зєнон Кузєля.
45. 5/11 1904— 5/2 1905. Осип Назарук.
46. 5/2 —17/5 1905. Володимир Темницький.
47. 17/5 —10/12 1905. Степан Витвицький.
48. 10/12 1905—27/5 1906. Іван Макар.
49. 27/5 —18/11 1906. Антін Гарасимів.
50. 18/11 1906—15/11 1907. Омєлян Бачинський.
51. 15/11 1907—23/2 1908. Миколє Галушинський.
52. 23/2 —13/11 1908. Володимир Кузьмович.
53. 13/11 1908—13/11 1909. Миколє Чайківський.
54. 13/11 1909—14/11 1910. Володимир Зубрицький.
55. 14/11 1910— 3/11 1911. Матвій Апостол.
56. 3/11 1911— 4/11 1912. Василь Цмайлє-Кульчицький.
57. 4/11 1912—25/10 1913. Михайло Білик.
58. 25/10 1913—15/12 1914. Нєстор Гаморак.
59. 15/12 1914—14/2 1915. Корнило Заклинський.
60. 14/2 —8/7 1915. Мирон Дольницький.
61. 8/7 1915—16/10 1915. Осип Утриско.
62. 16/10 1915— 1/4 1916. Василь Терпєлюк.
63. 1/4 —11/7 1916. Емануїл Сандул.
64. 11/7 1916—24/2 1917. Василь Терпєлюк.
65. 24/2 1917—23/3 1918. Зєнон Пєлєнський.
66. 23/3 1918—11/10 1919. Дмитро Цибрівський.
67. 11/10 1919—20/10 1920. Володимир Ломінський.
68. 20/10 1920—13/11 1921. Ігор Федів.
69. 13/11 1921—10/4 1922. Пилип Деркач.

70.	11/4 —29/10	1922.	Володимир Ганківський.
71.	29/10 1922—11/11	1923.	Теодор Марітчак.
72.	11/11 1923— 2/3	1924.	Михайло Бачинський.
73.	2/3 —2/11	1924.	Микола Тофан.
74.	2/11 1924—20/6	1925.	Остап Бартків.
75.	20/6 —31/10	1925.	Михайло Муринюк.
76.	31/10 1925—20/3	1926.	Іван Шминець.
77.	20/3 —6/11	1926.	Олекса Тришкалюк.
78.	6/11 1926—26/11	1927.	Петро Шлемкевич.
79.	26/11 1927—17/5	1928.	Юрій Вітошинський.
80.	17/5 —1/12	1928.	Михайло Муринюк.
81.	1/12 1928—16/11	1929.	Ярослав Іванусів.
82.	16/11 1929—10/5	1930.	Осип Гридовий.
83.	10/5 —22/11	1930.	Роман Залозецький.
84.	22/11 1930—14/3	1931.	Володимир Янда.
85.	14/3 —4/7	1931.	Д-р Юрій Вітошинський.
86.	4/7 —28/11	1931.	Роман Крохмалюк.
87.	28/11 1931—		Микола Сушко.

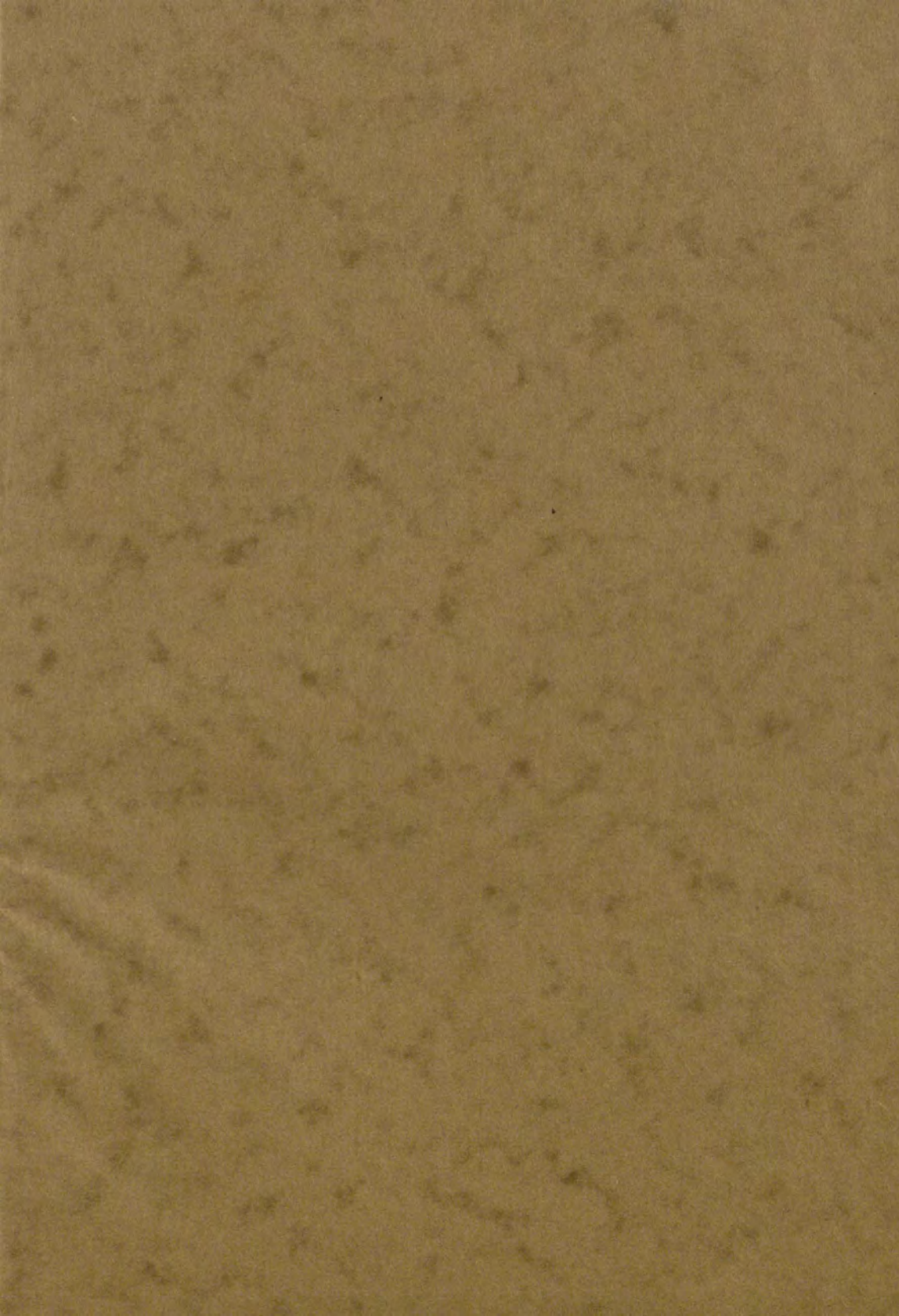
≡

ЗМІСТ

	Стор.
Передмова	3
О. Грицай: До Молоді	5
О. Кобилянська: Ворожки	8
Д-р Л. Мишуга: Спогад декадента	11
В. Пачовський: Сторожа Іраля України	24
Д-р М. Кордуба: Січові гості	28
В. Пачовський: Проклята будь	35
Ю. Романчук: Поділ світу	36
В. Пачовський: Не вються квіти	37
Д-р З. Левицький: Спомини	38
Д-р І. Куровець: З мого січового минулого	44
З. Павлюх: Свят-Вечір січовиків у казармі	46
А. Жук: Важний момент в історії „Січи“	51
О. Грицай: Anima universalis	54
О. Утриско: В бурхливий час	75
Д-р І. Німчук: За Соборну і Самостійну	79
Поляглим Товаришам	83
М. Володимир: Зі записок воєнного студента	85
Д-р І. Федів: Чому і як основано „Товариство Прихильників Освіти“?	92
І. Рудницький: Залізні студенти	99
П. Дереш: Балачка	104
Т. Марітчак: Січова „Самопоміч“	110
Д-р Ю. Вітошинський: Взаємини віденської „Січи“ з чужинцями	115
П. Дереш: Фільмарі	130
Почесні члени Товариства	136
Т. Марітчак: Минуле віденської „Січи“	137
Чисельний стан „Січи“	187
Спис голів	188

Ілюстрації на 8-ох окремих листках.

51

